

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

ГОСПІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ
І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ
МІСЯЧНИК

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

Суспільно-політичний
і науково-літературний
місячник

Видає

Українська Видавнича Спілка

A REFEREED

LIBERATION PATH

Ukrainian Political,
Social, Scientific & Literary
Magazine

Published monthly by
Ukrainian Publishers Ltd.

ISSN: 0042-9422

No. 9 (462), September, 1986, Vol. XXXIX

Відповідальний Редактор — Ілля Дмитрів

Заступник Відповідального Редактора — М. В. Поврозник

Члени Редакційної Колегії:

проф. д-р Г. Васюкович, проф. д-р С. Галамай, Ю. Заблоцький,
проф. д-р М. Кушнір, інж. В. Олеськів, ред. Л. Полтава,
проф. В. Романенчук, д-р В. Стебельський, проф. П. Цимбалістий
Літературно-мовний консультант — Святослав Караванський

Редакція і Адміністрація

200, Liverpool Road, London, N1 1LF, Tel.: 607 6266/7

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ» НА 1986 РІК

К р а ї н а	Річна передплата	Піврічна передплата	Чвертьрічна передплата	Окреме число
Австралія	55 дол.	30 дол.	17 дол.	5 дол.
Австрія	700 шіл.	400 шіл.	250 шіл.	65 шіл.
Аргентина (амер. дол.)	40 дол.	20 дол.	10 дол.	4 дол.
Бельгія	2000 б.фр.	1100 б.фр.	600 б.фр.	200 б.фр.
В. Британія	25 ф.	13 ф.	7 ф.	2,50 ф.
Канада	55 дол.	30 дол.	17 дол.	5 дол.
США	50 дол.	27 дол.	15 дол.	5 дол.
Німеччина	110 н.м.	60 н.м.	35 н.м.	12 н.м.
Франція	250 фр.	130 фр.	70 фр.	25 фр.
Швеція	250 кор.	130 кор.	70 кор.	25 кор.

В усіх інших країнах — рівновартість американських доларів.

Передплату просимо вносити наперед, безпосередньо на адресу Адміністрації «Визвольного Шляху» в Лондоні, або, якщо це Вам вигідніше — на адресу нашого Заступника у Вашій країні, яку знайдете на сторінці 3-ій обкладинки.

Чеки виставляти на: Ukrainian Publishers Ltd.

Обкладинка роботи проф. Р. Лісовського

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК

Кн. 9 (462)

ВЕРЕСЕНЬ, 1986

Річник XXXIX

Зміст IX-ої книжки

У присвяті Ярославів Стецькові

Голови УДП і Провідники ОУН

Зореслава і Дмитрія: ПОХОРОНИ СЛ. П. ЯРОСЛАВА СТЕЦЬКА	1029
Вислови співчуття від ГОЛОВ ЦЕРКОВ І ВЛАДИК	1036
— Слово Владики Платона Корниляка над могилою сл.п. Я. Стецька — 1038, Слово прощання речника УАПЦ — 1039, Промова над гробом речника Проводу ОУН — 1040, Надгробне слово речника УДП — 1043, Надгробне слово речника ЦК АБН — 1049, Прощальне слово голови СУВФ — 1050, Прощальне слово від Світового Братства Воїнків УПА — 1051, Прощальне слово від Української Молоді — 1053, Останній поклін і приречення від кадрів у США — 1054, Слово-салют від кадрів у В. Британії — 1057, Слово представника з Канади — 1058, Салют від кадрів у Франції — 1058, Слово-салют від кадрів Бельгії і Бенелоксу — 1060, Від друзів націоналістів і Організацій Визвольного Фронту в Австралії — 1060, Слово прощання від кадрів в Аргентині — 1061.	
Вислови співчуття у листах і телеграмах: Ген. Майор Джон К. Сінглівб — 1062; Джон Вілкінсон, голова ЕРС — 1062; Бертіль Гегман — 1062; Георг Ромбу — Голова Європ. Ради за Світову Свободу — 1063; С. Терлецький, Член. Брит. Парляменту — 1063; Джон Вілкінсон, Член Парляменту В. Британії — 1063.	
Прощальне слово від Родни — 1065; Прощальне слово голови СУБ — 1067.	
ЗВЕРНЕННЯ ПРОВОДУ ОУН ДО УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ	1069

Замість вінка на могили

Голови УДП і Проводу ОУН

Л. Полтава: Ярославів Семеновичу Стецькові — 1071; У. Крайченко: Молитва — 1072;
М. Струтинський: Пісня про смерть — 1073; І. Франко: Блаженний муж — 1074; Л. Українка:
О, горе нам! — 1074; В. Щурат: Моє серце не тут — 1075; О. Бердник — Страшна рада — 1076.

Поезія з України

Б. М.: «Рідна мова»	1078
---------------------------	------

Проблеми національного визволення

Б. Озерський: ДВІ МІРКИ (В обороні двофронтової війни України)	1079
В. Литвин: ЕКОНОМІЧНА РЕВОЛЮЦІЯ В КИТАЇ	1085
Н. Несторенко: ВСУПЕРЕЧ НОРМАМ ІСТОРИЧНИХ ДОСЛІДІВ	1089
О. Фельдман: ОДА ДОВІДНИКАМ	1097

1000-ліття Хрещення України

У. Десняненко: ДО 1000-ЛІТТЯ ХРЕЩЕННЯ УКРАЇНИ	1103
---	------

Наука, дослід

Павлина Андрієнко-Данчук: НАЦІОНАЛЬНЕ ПИТАННЯ В ДРАМАТИЧНІЙ ПОЕМІ «БОЯРИНЯ» ЛЕСІ УКРАЇНКИ	1106
І. Качуровський: ДО ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА НА УКРАЇНІ	1119

Повісті, спогоди

Софія Наумович: ОСТАННІ РОКИ ЛЬВОВА (Повість-хроніка, продовження, 5)	1128
Оксана Романюк: СПОМИН З ПОЛЬСЬКОЇ ТЮРМИ	1141

Огляди, рецензії

Д-р Б. Кузь: ВШАНУВАЛИ ПОКІЙНОГО ПРОФ. ЮРІЯ ПАНЕЙКА	1150
---	------

ВИДАЄ «УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА»
ЛОНДОН

ЗОРЕСЛАВА І ДМИТРІВ

ПОХОРОНИ СЛ. П. ЯРОСЛАВА СТЕЦЬКА

Осиротіла Україна, осиротіла українська нація, бо безпощадна смерть 5-го липня, 1986 року, на чужині забрала Голову Українського Державного Правління, президента АБН, Провідника Революційної ОУН, що формував півсторіччя визвольні змагання України — сл. п. Ярослава Стецька.

Жалобно неслося відлуння церковних дзвонів Св. Софії в Римі та скрізь, в Європі, Америках і в далекій Австралії. В неділю 6-го липня на Богослужбах і Панахидах обидвох Церков піднеслося скорботне моління тих, які нещодавно просили Всевишнього за Його видужання з тяжкої недуги.

Вістка про смерть сл.п. Ярослава Стецька рознеслася по всіх країнах ще у вечірніх годинах суботи 5-го липня, і струмом болю прошила серця численних кадрів ОУН, молоді і всього патріотичного громадянства. Вістку цю передав засобам масової інформації Провід ОУН. Німецька Пресова Агенція ДПА повідомила, що «помер колишній Прем'єр-міністр України, який був також Головою Організації Українських Націоналістів і Президентом Антибольшевицького Бльоку Народів, проживши 74 роки. Згідно з інформаціями АБН, Стецько очолював Український Визвольний Рух, будучи близьким співробітником Степана Бандери, який в 1959 році, з доручення Советського уряду, був замордований советським агентом у Мюнхені». Текст комунікату ДПА перебрали німецькі газети «Зюддойче Цайтунг», «Ді Вельт» і «Мюнхенер Меркур» з 7-го і 8-го липня, 1986 р. Вони також підкреслили факт, що Покійний карався в нацистському концтаборі Саксенгаузен за проголошення УССД Актом 30-го червня 1941 р. Лондонський «Таймс» з 10.7.1986 р. помістив поминальну статтю під заголовком «Ярослав Стецько, український екзильний провідник», де в яскравий спосіб представлено історично-державницьку постать Провідника.

На руки пані Слави Стецько, достойної вдови покійного Голови, напіло невпинним потоком понад 300 телеграм та листів співчуття з усіх сторін світу. Одним із перших були телеграми від Патріярха УПКЦ Архієпископа і Кардинала Івана Мирослава Лю-

бачівського, Митрополита УАПЦ Блаженнішого Мстислава Скрипника, секретаря Священної Конгрегації для Східніх Церков Архiepіскопа Мирослава Марусина, багатьох Владик і високопоставлених осіб українського та чужинецького політичного й громадського світу. Між ними, від президента Американської Ради Свободи і Світової Антикомуністичної Ліги ген.майора Джона Сінгльєва, почесного президента тієї Ліги китаєця Ку-Ченг-Канга, президента Європейської Ради Свободи, члена британського парламенту Джона Вілкінсона і від багато-багато інших визначних особистостей. Наспіло безліч телеграм від українських організацій і від визначних українців у вільному світі.

У церкві

Українська католицька катедра св. Покрови і св. Апостола Андрія Первозваного в Мюнхені в день похорону 12-го липня, 1986 р., була виповнена по береги. О годині 10-ій маєстатично увійшли в храм 33 прапорonoсці на Заупокійну Службу Божу, за ними Родина Покійного, члени Проводу ОУН, СУВФ і представники українських і міжнародних організацій, а далі тисячна громада українців з Німеччини, Великобританії, Франції, Бельгії, США, Канади, Австралії, Аргентини, Австрії і Скандінавії.

Святу Літургію відправляв Владика-Екзарх Кир Платон Корниляк в сослуженні всеч. отців: архимандрита і мітрата проф. д-р І. Гриньоха, ген. Вікарія і мітрата В. Турковида, мітратів о. Чайки з Монреалю й С. Їжика з Вінніпегу, о. д-ра С. Гарванка з Риму, о. Руша з Канади, оо. М. Мольчка і Є. Гарабача з Мюнхену. Від Ієрархії УАПЦ взяв участь у Богослужінні о. Архипротопресвітер Палладій Дубицький. Молитовно та зворушливо співав чоловічий хор «Україна» під керівництвом Є. Задарка.

Замість домовини з Покійним, яка знаходилася у цвинтарній каплиці, на тетраподі в церкві виднів малий портрет сл. п. Ярослава Стецька.

У перших лавках, крім Дружини, Родини Покійного і членів Проводу ОУН, були предстваники українського політичного і наукового світу: президент УНР в екзилі — Микола Лівіцький з дружиною, член ПУН-у — д-р Я. Маковецький, голова політичної Ради ОУН-з — мгр Дарія Ребет, ректор УВУ — проф. В. Янів, полк. Євген Рен і інші.

На цвинтарі

Остання дефіляда учасників похорону перед відкритою домовиною Покійного, приспіваний ритм сердець і гаряча молитва до Всевишнього за спокій душі Великого Сина України і людська хвиля вливається до цвинтарної каплиці, яка ззовні замаєна десятками вінків з багатовимовними написами-лентами.

Точно о 1-ій годині появляється домовина з тілом сл. п. Ярослава Стецька, вкрита національним прапором, під звуки музики «Аве Марія» композитора Гуно. Соборна Панахида і жалобні звуки кінцевого «Вічная Пам'ять» будили в присутніх суміш невимовного жалю і спомини із численних зустрічей з Покійним за Його життя, що наповняли душі гордістю і вірою про невмирущість ідей і чинів Покійного і про неминучість їх перемоги в майбутньому. Це почуття скріплювалося, слухаючи слова св. Євангелії від Йоана про воскресіння праведників, яке прочитав о. мітрат В. Турковид.

У природі бувають чуда. Цілий тиждень аж до суботи падав дрібний дощ, пронизуючи довкілля незвичайним на літній період холодом і вологістю. В день похорону небо нараз прояснилося і соняшне проміння райдужним світлом наповнило цвинтар-парк «Вальдфрідгоф», що в своєму лоні дав притулок тлінним останкам Провідників Степана Бандери і Степана Ленкавського, а тепер в цей соняшний день тисячна жалобна громада відпровожувала на вічний спочинок свого незабутнього Провідника і Державного Мужа-Революціонера, Людину-мислителя, що все своє життя віддав на вівтар служіння Богові і своєму Народові. В часі Панахиди біля домовини стояла почесна жалобна стійка — члени Головної Управи ОБВУ — сот. д-р Святомир М. Фостун, ппор. Петро Кіщук, хор. Володимир Лесюк і пхор. Михайло В. Поврозник, члени ГУ Світового Товариства кол. Вояків УПА побратими Михайло Ковальчак і Михайло Шашкевич та чотири сумівці. При виході з каплиці комбатанти — члени ОБВУ, упівці і дивізійники творили шпалеру, серединою якої пройшов похоронний похід, з розгорненими прапорами та 120 вінками. Тож не дивно, що чужинці запитували — чи це ховають «генерала».

Перший вінок за домовиною — опечаленої дружини, пані Слави.

Понад тисячна колона посувається повільно поміж зеленню

трав і дерев, а похоронний спів прошиває серця болем і неспокоєм по невіджалуваній втраті.

Перед відкритою могилою, в яку спущено домовину, стоїть опечалена горем вірна Дружина-вдова, пані Слава, яка була невідлучним супутником на важкій дорозі життя Покійного. Тут же біля неї рідна сестра Покійного, Оксана, з мужем і ріднею, а далі сотні близьких і дальших Друзів, своїх і чужих приятелів та громадянства, що прийшли віддати останній салют Покійному.

Після Панахиди і запечатання гробу, першим промовив Владика-Екзарх Кир Платон, прощаючи Покійного від імени Церкви й українського Народу. Він пригадує, як в 1941 році Слуга Божий митрополит Андрей Шептицький визнав сл. п. Ярослава Стецька Головою Українського Державного Правління і закликав нарід до послуху і державного будівництва. Підкреслює також релігійність і глибоку віру Покійного. Подібно промовляє від УАПЦ о. Архипротопресв. П. Дубицький, підкреслюючи стійкість і непохитність у своїх переконаннях і чинах Покійного. Він відмітив також писання Покійного, в яких Він підносив історичну важливість і роллю УАПЦ і її Владику-мученика Василя Липківського.

Від Проводу ОУН прощав Покійного його друг з молодих літ д-р М. Климишин, який змалював Постать Покійного як творця і виконавця Акту 30-го червня 1941 року, що його Він гідно відстояв, чим разом із Степаном Бандерою привели окупанта до визнання моральної капітуляції. Про державно-будівничу діяльність Покійного говорив дир. Юліян Заблоцький, представник Українського Державного Правління.

Від Баварського Уряду промовляв д-р Реснер-Кравс з міністерства суспільної опіки, звеличуючи Покійного як борця і керівника самостійницького руху не тільки українського, але й інших поневолених народів. Він висловив подив і признання Покійному за стійкість у боротьбі за справедливість. Виразом глибокої пошани і признання звучали слова представника АБН, афганця Сарзаміна Каймура, в яких він покликався на слова Р. Регана: «Ваша боротьба є наша боротьба, ваша мрія є нашою мрією», які той висказав з нагоди зустрічі з Головою УДП в Білому Домі. Він гордиться тим, що він мав честь працювати з Покійним як президентом АБН і Головою Проводу ОУН.

Прощаючи Покійного від Світового Т-ва колишніх Вояків УПА, командир М. Ковальчин із США, висловив жаль, що українське вояцтво не може попрощати Його сальвами стрілів, як годиться Голові Державного Правління. Від українського жіноцтва проща-

ла Покійного п-і Марія Шкамбара, висловлюючи віру, що Дух Покійного додасть нам сили в боротьбі за створення Української Самостійної Соборної Держави. Голова Світового Українського Визвольного Фронту, інж. Б. Федорак, прощаючи Покійного, висловив запевнення про непохитну поставу членства здійснювати Його великі ідеї. З поклоном Голові Проводу ОУН від молоді виступив голова КУ СУМ з Австралії Степан Романів, який ствердив, що Покійний залишив незатертий слід в душах української молоді і своїми ідеалами та державницькою поставою дав приклад до наслідування.

Салюти від кадрів, друзів та очолюваних ними громадських організацій з різних країв виголосили наступні промовці: ред. В. Мазур, США, зосередившись на вірі Покійного в перемогу християнства над безбожництвом; інж. В. Олесків, Великобританія, проф. М. Андрухів, Канада, ред. Ю. Венгльовський, Австралія, мгр О. Коваль, Бельгія, д-р В. Косик, Франція, І. Василик, Аргентина, П. Головінський, Австрія, М. Куць, Скандінавія, ред. С. Мудрик, Німеччина.

Під тужливий звук пісні «Видиш брате мій» д-р М. Климишин вкинув у могилу по грудці землі з могили Т. Шевченка з Канева, із Києва, з Полтавщини, із Харкова та рідних сторін Тернополя, звідки також поклав у гріб галузку калини, скроплюючи домовину водою з Чорного моря.

Разом із грудками землі, що їх вкидали у гріб учасники похоронів, спадала також неодна непрохана сльоза, як подарунок серця для дорогої Особи.

Безперервним потоком наближалися до накритої квітами свіжої могили Покійного Провідника старші й молодь, члени ОУН й українські патріоти, дівчата, молоді матері з дітьми, жінки й хлопці в одностроях і в цивільних убраннях, члени Проводу ОУН, Головної Ради, Головного Суду й Головної Контролі і представники політичного, наукового й громадського життя, загартовані в підпіллі вояки УПА у своїх одностроях і під своїм прапором, в одностроях або в цивільному комбатанти українських армій з першої світової війни і військових формацій з другої, щоб востаннє розпрощатися з тією Людиною, Провідником і державним Мужем, який понад півстоліття жив і творив, працював і боровся, мислив, плянував, організував і наближав свій нескоримий народ до дня його визволення, та щоб грудочкою чужої, але сонцем і теплотою людських рук нагрітої землі відпровадити Покійного на вічний супочинок у засвіти. Вкінці тужливо-жалобне «Вічная Па-

м'ять» і бадьоре «Ще не вмерла Україна» закінчили траурні години при свіжій могилі Провідника.

Тризна

Накривши могилу численними вінками свіжих квітів, Достойна Пані Слава, Родина і сливе всі учасники похорону переїхали автоми й автобусами до недалекої просторої залі, щоб у ній, громадно та при перекусці, присвятити ще більше своєї уваги сл. п. Провідникові Ярославові Стецькові.

Головна стіна залі була прикрашена портретом Покійного, перев'язаного жалобною стрічкою, національним і революційними прапорами у звисаючій позиції. За головним столом засіли Достойна Пані Слава з членами Родини, Отці Духовні, президент УНР в екзилу з дружиною, речники Проводу й Українського Державного Правління, а напроти них представники українського організованого світу з усієї діаспори, а ще далше — учасники похоронів у числі біля або й понад 800 осіб.

Усією похоронною програмою завідував Головний Похоронний Комітет під керівництвом д-ра Миколи Климишина. Діловою частиною похоронів завідував Діловий Комітет під керівництвом інж. Івана Кашуби, а за поодинокі частини загальної програми відповідали ред. Степан Мудрик, мгр Омелян Коваль, ред. Ілля Дмитрів і мгр Володимир Ленник, який провадив Тризною від імени Головного й Ділового Комітетів. Під час Тризни надзвичайно цінні, довші та коротші промови висловили: президент УНР Микола Лівіцький, о. д-р С. Гарванко — від українських церковно-релігійних установ у Римі і від УКУ, д-р Марунчак — від Ліги Українських Політв'язнів, мгр Євген Гановський — від Центральної Управи СУМ, Михась Галатин — від ТУСМ-у, ред. Ігнат Білинський — від УККА, ред. Степан Мудрик — від КОУЦГУ, мгр Теодор Буйняк — від Ліги Визволення України, Канада, ред. Ілля Дмитрів — від СУБ, проф. М. Чировський — від ООЧСУ, США, д-р Святомир М. Фостун — від ОбВУ, В.Б., інж. І. Левицький — від ГРУГОБ, Бельгія, В. Новак — від СУОА, Австралія, полк. Космовіч — від Білоруського Визвольного Фронту, п-ні Роксоляна Поттер, США, від Філій АБН в Діаспорі, д-р Аскольд Лозинський — від СУМ у США, п-ні Оксана Романишин — від Родини, п-на Наталка Кріслата — від Групи студіюючої молоді, що кожнорічно виступає під назвою «Стежками Батьків», і яка під час похорону перебувала у Мюнхені, п-ні Богданна Крушельницька — від ОУЖ

у В.Б., та інші. Кінцеве слово, слово подяки усім учасникам похоронів за увагу до її Покійного Мужа й Родини висловила Достойна Пані Слава Стецько.

Не всі деталі цілоденного похорону вдалося зібрати, а тим більше передати усе в цьому репортажному звітному. Зокрема, дуже важко, а практично й неможливо віддзеркалити пануючий під час похорону настрій в усіх його учасників у самому Мюнхені, як і в тих многотисячних співучасниках в Україні і на чужині суцільних, які знали про смерть Провідника й Голови вільної України, однак тільки душою і своїми думками були в Мюнхені. Цей репортаж стане повнішим, коли всі промови будуть доступні для ширших читацьких кіл, всієї української громади.

Але одне можна й треба в підсумках сказати вже сьогодні. Цей похорон був величавим похороном під кожним зглядом, похороном гідним великого державного й національного мужа, похороном, що символізував кількістю учасників (понад 1200 осіб), набожністю, смутністю, а рівночасно гордістю і бадьорістю всю цю глибину та всесторонність, якою наш народ наділяв сл. п. Ярослава Стецька і керований Покійним рух за Його життя, а що не так легко й не так повсякденно можна було висловлювати під час трудовлюбивого життя Покійного.

Україна, ОУН і всі українські визвольні формації втратили із відходом у засвіти Покійного велику людину великого духа й думки, людину чину, людину-мислителя, людину-політика й дипломата, людину Провідника, людину, яку знала вся Україна, яку відчував і якої боявся ворог України — большевицька Москва. Після Симона Петлюри, Євгена Коновальця, Степана Бандери і ген. Романа Шухевича-Чупринки в пантеоні Борців за права і державність України буде, безперечно, світла постать Ярослава Стецька. Дивлячись на обличчя старших і молоді, а головню молоді, в душах авторів цього репортажу, крім смутку, болю і журби, була й велика надія, надія і певність у тому, що Прапори, під якими сливе все своє життя працював і страждав покійний Провідник, будуть держані високо і впевнено, і що вневдовзі вони будуть прапорами вільної, соборної і державної України!

А в міжчасі, хай чужа земля буде Покійному легкою і теплою, а світла пам'ять про Його між усіма нами — вічною!

ВИСЛОВИ СПІВЧУТТЯ ВІД ГОЛІВ ЦЕРКОВ І ВЛАДИК

У днях жалоби і смутку по відході у вічність Вашого мужа бл. пам. Ярослава, пересилаю Вам моє співчуття, а Покійного згадаю у моїх молитвах і божественних літургіях.

† Мирослав Іван Кардинал Любачівський

Вельмишанована Пані!

Прошу прийняти моє співчуття з приводу передчасного упокоєння в Бозі Ярослава Семеновича, Вашого Мужа, довголітнього провідника і політичного діяча українського народу.

У своїх молитвах за слугу Божого Ярослава, буду просити Господа про оселення його душі в небесних оселях.

Ваш у Христі

† Мстислав Митрополит

12 липня, 1986.

Дорога Пані Стецько!

Я висловлюю Вам моє співчуття зі смертю прем'єра Стецька. Вашу втрату поділяє вся українська спільнота тому, що прем'єр Стецько віддав своє життя на службу українському народові й українській нації. Служба народові — це служба Богові. Прем'єр Стецько надмірно служив Богові.

Нехай пам'ять про нього буде вічною і нехай він спочиває між праведниками.

*Константин
Архиєпископ Чікаго,
Українська Православна Церква Америки*

*Пані Слава Стецько,
член Проводу ОУН!*

Прошу прийняти мої найглибші співчуття з приводу Вашої

втрапи. Молюся за душу впавшого Сина українського народу. Він залишиться завжди з нами. Нехай Бог буде з Вами!

Архиепископ Володимир,
Лос Анджелес, Каліфорнія, США

Дорога Пані Стецько!

Наші думки і молитви є з Вами в цьому скорботному часі. Нехай Бог благословить Вас і має у своїй опіці.

Нансі і Рональд Реган

Білий Дім
Вашінгтон, ДК

Високоповажана Пані!

Прийміть від членів Крилосу львівської Митрополії, від Ректорату Українського Католицького Університету та всіх, що працюють для духовної спадщини покійного Патріярха Йосифа наші глибокі співчуття в хвилині великої втрапи для українського Народу — відходу у вічність Президента Українського Уряду в червні 1941 року та чільного політичного діяча Ярослава Стецька. Боліємо тією втрапою, бо відійшов муж непохитної постави за наші змагання за здобуття волі українському Народу, особа великої посвяти і жертви для добра свого Народу і християнин, що прагнув добра і розвитку нашої Церкви і її завершення Патріярхатом та свої політичні гасла узгіднював з Христовим євангелієм.

Нашими молитвами супроводжуватимемо голосіння нашого Народу в Україні і на поселеннях суцього. Нехай Господь прийме Його душу з вічною нагородою і пам'ять його нехай остане серед нас вічною.

Віддані Вам в Христі

о. І. Музичка

о. Іван Хома

СЛОВО ВЛАДИКИ ПЛАТОНА КОРНИЛЯКА НАД МОГИЛОЮ СЛ. П. Я. СТЕЦЬКА 12.7.1986

Жалобна Громадо!

Ми зійшлися, щоб віддати останню прислугу бл. п. достойному Ярославі Стецькові, який по тяжкій недужі відійшов від нас до вічності.

Велике число учасників похоронів є доказом, що Покійний був великим сином українського народу: Провідником ОУНР, головою АБН, колишнім Головою Державного Правління України. Спочилий працював і страждав для свого улюбленого народу.

Слуга Божий Митрополит Андрей граф Шептицький ось так висловився про Покійного: «Узнаємо Головою Державного Правління України пана Ярослава Стецька. Установлений Владі віддаємо належний послух».

Бл. п. Ярослав Стецько горів любов'ю до України і завжди був готовий жертвувати життям на вівтарі дорогої Батьківщини і тому мусів переносити великі страждання. Спочилий у Бозі відзначався глибокою релігійністю, а силу і стійкість у боротьбі за високі ідеали черпав у глибокій вірі в Бога й у відданості рідній Церкві.

Спочилий залишає нам приклад ідейної праці для блага рідного народу і це хай спонукає до наслідування тих, що бажать посвятитися праці для України. Ярослав Стецько своєю працююдією і своїм життям заохочує нашу молодість йти Його слідами.

Український нарід потребує таких героїв, лицарів духа, щоб остаточно досягнути своїх ідеалів, за які трудилися довгими віками його вірні сини і дочки.

В імені Св. Церкви прощаю достойного бл. п. Ярослава Стецька і закликаю усіх до ревних і святих молитов за упокій Його Душі.

Вічна Йому Пам'ять!

Ти джерело життя, Владико, божественною мужністю виводиш раба Твого Ярослава, що до Тебе з вірою відійшов, і в райських radoцях всели. Амінь.

СЛОВО ПРОЩАННЯ РЕЧНИКА УАПЦЕРКВИ

Слава Ісусу Христу!

Високоповажаний Пане Президенте!

Високопреосвященний Владико!

Достойна Пані Славо і горем прибита родину Спочилого!

Дорогі собрати в Христі!

Побратими-вояки!

Молоде!

Українська патріотична громадо!

Дорогі браття і сестри в Христі!

Жовтневої днини в 1959 році був я речником нашої Церкви, делегований покійним Владикою митрополитом Никанором на похорон трагічно, геройською смертю згинувшого Провідника Степана Бандери. Сьогодні я є речником також Церкви Автокефальної Православної. З благословення Владики, Архiepіскопа Анатолія, який, на жаль, по стану здоров'я не міг прибути, прощаю тут великого сина нашого народу. Це велика відповідальність мені бути речником нашої Церкви, бо так чи інакше слова мої в анали або на суд історії своєї чи ворожої підуть. Але я маю запевнення від Господа Бога, який сказав апостолам: «Коли будете на суді стояти, не бійтесь, що маєте говорити, бо Дух Святий навчить вас, що маєте сказати».

«Блаженна путь, якою нині йдеш, душе», — такий Прокімен в нашій Церкві при похоронах. І сьогодні «блаженна путь» тому, що нас зібралося так численно, так урочисто, стільки вінків, стільки прапорів! — А блаженна вона тому, що душа Спочилого вже найшла упокоєння після тяжкої хвороби.

Але шлях життєвий Спочилого і віру я міг би щонайкраще передати словами великого нашого поета Тараса Шевченка з переспіву першого Псалма, де він говорить: «Блаженний муж на лукаву Не вступає раду, І не стане на путь злого, І з лютим не сяде; А в законі Господньому Серце Його й воля Навчається...». Дійсно, Покійник з лютими разом не сівав, на раду лукавих не йшов. Він був нескореним великим патріотом нашого народу. Доказом того є принаймні той яскравий і визначний факт, що після проголошення Акту 30 червня в 1941 році він не відкликав його, за це мусів іти до концентраційного табору, як і інші — ті, що разом були співтворцями того Акту.

Як уже Владика передо мною говорив, він виховувався, був сином священика і в блаженну путь пішов, прийнявши найсвятіші тайни.

Я хочу лише один аспект Його багатогранної діяльності підкреслити, а це — його пієтизм і любов до нашої Української Автоке-

фальної Православної Церкви. У пріоритеті мартирології Він завжди, де Він мав можливість виступати, підкреслював: для нього дійсно великим мучеником віри Христової й українського патріотизму — це був Владика Митрополит Василь Липківський. Я не пригадую ні одного з наших свят церковних тут в Мюнхені, щоб Покійний — хіба що не був в Мюнхені — не брав участі, і не забрав слова, і підкреслював страдницький шлях нашої Церкви. За це йому в імені нашої Церкви складаю найщирішу подяку.

Дорога, Достойна Пані Славо!

Звичайно, всі ми зібралися тут, це трохи облеглає Ваш бій, але ніколи воно його не може вповні притупити. Лише один Господь Бог дасть Вам змогу перенести цю втрату, Він так прекрасно одного разу сказав до своїх Апостолів: «Настане час, коли ви залишите мене і кожен піде в свою сторону, але я не залишусь один, а зо мною Отець наш Небесний». І Ви, дорога Пані Славо, хоч і буде такий час, що і друзів, може коло вас, близьких помічників не стане, родина відійде, Ви залишитесь самою, але ніколи самотньою, бо Господь милосердний допоможе Вам нести хрест, тяжкий хрест служіння своєму народові тут поза межами рідного краю.

Хай Бог Вам допомагає!

Дорогий Достойний Ярослав, від імени нашої Церкви Автокефальної Православної — вічна Тобі пам'ять!

Архипротопресвітер Палладій Дубицький

ПРОМОВА НАД ГРОБОМ РЕЧНИКА ПРОВоду ОУН

Жалобна громадо!

Прощаємо сьогодні великого сина України, що від ранньої молодости посвятив своє життя боротьбі за державне визволення поневоленого українського народу, включившись в ряди УВО і ОУН.

У 1929 році на першому Конгресі Українських Націоналістів були визначені загальні рамки ідеології і програми ОУН, тому Ярослав Стецько виповнював ті рамки своїми писаннями, а при тому виховував українську молодь, яка під впливом процесу Біласа й Данилишина масово у 1932 році влилася в ряди нової у той час Організації Українських Націоналістів. Він їх виховував як ідеологічний референт Крайової Екзекутиви ОУН ще як молодий студент.

За те був арештований і засуджений на 4 роки тюрми на процесі Степана Бандери у Львові 1936 року.

В останньому слові сказав приблизно так: «Я виховував українську молодь, щоб вона чинно любила свій поневолений нарід і була готова віддати своє життя за його визволення. Я думаю, що це не є злочин, за який ви мене маєте карати».

Те покоління, яке він виховував світло здало свій іспит 30 червня 1941 року, створивши під його проводом світлий момент в історії України. Це було тоді, коли большевики панічно вивтікали зі Львова, а німці ще не взяли під докладну контролню міста. Це був єдиний момент у Другій світовій війні, коли український нарід міг сказати своє вільне слово, що він хоче бути господарем на своїй землі, яку він успадкував по своїх великих предках.

Коли б український нарід не був використав тієї єдиної нагоди, яку йому дарувала доля, український нарід був би вийшов з Другої світової війни з тавром підлого раба, який позбувшись одного ярма, покірно чекає, щоб інший загарбник наклав йому нове ярмо.

Треба подивляти стратегію і тактику ОУН під проводом Степана Бандери, який ще перед початком війни Німеччини зі Советським Союзом, випрацював план, який докладно виконано якраз у відповідний момент. 30 червня, мимо того, що терен був зайнятий мільйоновою німецькою армією, до Львова продісталися передові відділи із Середньої Похідної Групи Миколи Лемика, серед яких був Ярослав Стецько, Ярослав Старух, Степан Ленкавський, Іван Равлик і інші провідні члени ОУН, на площу Юра вмаршували Дружини Українських Націоналістів під проводом Романа Шухевича, а з півночі зближалися бойові відділи під проводом Івана Климова-Легенди. Це був блискучий маневр відділів ОУН. В одному дні ті члени ОУН зорганізували українську міліцію. До залі «Просвіти» скликали оцілілих по большевицьких арештах визначних громадських діячів і постановили проголосити віднову самостійної Української Держави та покликати тимчасове Українське Державне Правління.

У цей спосіб вони звичаєм своїх лицарських предків запитали німців, чи вони прийшли битися чи миритися. Вони заставили Гітлера виразно відповісти на питання чи він признає Україні самостійність чи ні.

Не на лінії Мажіно, не під Сталінградом дістала гітлерівська Німеччина смертельний удар, а у Львові 30 червня 1941 року, через ворожу поставу Гітлера до державних аспірацій українського народу.

У тому часі Німеччина була у zenіті своєї сили, розмаху і слави, тому постановила знищити зав'язок вільної української держави у зародку. Їх реакція була безоглядно ворожа. Вони заарештували Бандеру і Стецька, що був прем'єром Державного Правління і

брутально зажадала від них відкликати акт державности. Та німці дістали від них категоричну відмову, при якій Бандера і Стецько встоялися через весь час їхнього ув'язнення, хоч умови в концентраційному таборі Саксенгаузен, де їх ув'язнено, були незносно тяжкі, через що згинули там Іван Габрусевич, Володимир Федак, Ольжич і інші. Бандера і Стецько видержали і дочекалися програної Німеччини. Коли їх звільняли 29 вересня 1944 року, представник німецького уряду заявив їм, що це була велика помилка, що їх ув'язнено. Це була моральна капітуляція пихатої Німеччини перед гідними представниками українського народу на півроку вчасніше заки Німеччина скапітулювала перед альянтами.

Після закінчення війни Ярослав Стецько, хоч був тяжко ранений, підняв прапор АБН, і вживаючи легітимації прем'єра революційного уряду України з 1941 року, відкривав собі двері столиць усіх важних і найважливіших держав світу й туди ніс правду про боротьбу України за її державну самостійність, закликаючи і мобілізуючи народи усього світу до боротьби проти червоної відлюдської крові Москви за визволення поневолених нею народів.

Ярослава Стецька замало назвати новітнім Пилипом Орликом. Він знайшов позитивний відгук на свій заклик у здорово думачих державних мужів і АБН розрісся через Європейську Раду Свободи і Світову Антикомуністичну Лігу до глобальних розмірів. Я певний, що недовго треба чекати на упадок червоної московської імперії й історія людства запише двадцятий вік у свої анали, як вік божевільного експерименту ввести в життя хворі маячіння Карла Маркса.

Західний Світ, що був здібний у середньовічні часи на Хрестоносні походи, у XX столітті дозволив провести божевільний експеримент комунізму, який коштував десятки мільйонів невинних жертв, головню з-посеред українського народу.

Пригадуючи це світові Ярослав Стецько мав у своїй дипломатичній акції великі досягнення. У тій його дії дуже успішно помагала йому його вірна дружина Слава Стецько. Я від Організації Українських Націоналістів складаю їй велику подяку, дружнє признание і щирі бажання, щоб вона щасливо видержала цей тяжкий удар з відходом її життєвого друга, щоб вона мала силу продовжувати і подвоїти працю, яку вона досі вела, щоб ми діждалися перемоги сміливих задумів Ярослава Стецька у виді Самостійної Соборної Української Держави.

Прощаємо Тебе дорогий наш Провіднику й на дорогу в засвіти даємо тобі жменьку землі з Тернопільщини, Полтавщини і Київщини та воду з Чорного моря. Спочинь вірний Сину України заслуженим спочинком. А, ми, прощаючи Тебе щиро прирікаємо продовжувати нескінчену Твою працю, щоб здобути Україні волю.

В тяжкі хвилини будемо приходити над Твою могилу, щоб набратися сили духа, яким Ти відзначався усе своє життя аж до останнього віддиху.

Слава Україні і Героям Слава, а між ними і Тобі наш Провіднику.

Микола Климишин

НАДГРОБНЕ СЛОВО РЕЧНИКА УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ПРАВЛІННЯ

З великим і невимовним смутком відпроваджуємо на вічний спочинок нашого Дорогого сл. п. Ярослава Стецька, Голову ОУН, Голову Державного Правління, прем'єра останнього українського уряду на українській землі, Голову АБН і провідного члена всіх тих міжнародних організацій, як ВАКЛ, Європейська Рада Свободи та інші, через які Він своїми послідовними заходами і невтомною працею двигав справу визволення українського народу на міжнародньому форумі і нагадував світові, що українська проблема, від якої той світ утікав і хотів її уважати забутою, постійно є жива, але нерозв'язана, а від розв'язки якої буде узалежнений мир в Європі й у світі. Як ніхто інший з українських політичних діячів у тій праці, і то серед найнесприятливіших обставин, він добивався великих успіхів, стягаючи через те на себе ненависть і напасти ворога, який навіть засудив його на смерть, але, на щастя, післаний убивник не встиг ще виконати цього ганебного вчинку, бо й сам мусів утікати від своїх кремлівських наказодавців, рятуючи власне життя.

Сл. п. Покійний Голова для своєї широко розгорненої праці на міжнародньому полі мав підставу виступати в обороні українського народу не тільки як провідник могутнього в Україні революційно-націоналістичного руху, але передусім, як прем'єр останнього вільного українського уряду на українській землі. Якраз головню цей титул давав йому право заступати інтереси поневоленого українського народу в його змаганні до волі. Як Голова покликаного ним 30 червня 1941 року у Львові Державного Правління, Він репрезентував не тільки націоналістичний рух, бо в його уряді члени ОУН були значною меншістю, а подавляюча більшість це були або визначні безпартійні громадяни, або політичні діячі колишніх діючих в Україні партій. Українське Державне Правління в 1941 р., — це був справді всеукраїнський уряд ентузіастично прийнятий українським народом і підтриманий та благословлений найвищими ієрархами обидвох українських Церков. Як висловився про це сам сл. п. Голова, це був єдиний у тому

часі на європейському терені уряд, створений на справді демократичних основах і до того створений проти волі гітлерівської Німеччини. З того виник неминучий конфлікт, якого наслідком були арешти Провідника ОУН Степана Бандери і Голови Державного Правління Ярослава Стецька. Тому, що вони не піддалися натискові німецьких чинників і не відкликали проголошення відновлення української держави, вони та інші члени уряду були заслані до концтабору в Саксенгаузені.

Помимо відсутности Голови Уряду в його осідку — у Львові, створена в перших днях липня українська адміністрація на звільнених більшовиками землях Західньої України продовжувала існувати ще довгий час, а проголошення відновлення української державности були продовжувані ще далі, на схід по Дніпро і по Чорне море на півдні.

Після арешту Голови Державного Правління і після насильного прилучення Галичини до Генеральної Губернії, гітлерівські окупаційні власті щойно у місяці вересні масовими арештами ліквідуваи існуючу українську державність, чим викликали спротив українського народу, який вилився потім в збройну боротьбу ОУН-УПА проти німецьких і московських загарбників. УПА в боротьбі проти німців звільнила від окупантів цілі простори, т. зв. упівські республіки і там продовжувала існувати українська державність відновлена в 1941 р., так довго доки ще на якомусь скравку української землі перебувала українська військова влада. Тому не короткотривалою була влада цього уряду, а тривала вона ще роками під охороною збройної сили Української Повстанської Армії.

Голова Державного Правління запроторений до концтабору не зрезигнував із свого уряду, а мандат одержаний 30 червня 1941 року надалі зобов'язував вже звільненого воєнними випадками прем'єра останнього українського уряду на українській землі продовжувати боротьбу за волю України вже в нових повоєнних обставинах і то однаково в самій Україні, як і на міжнародній арені. Цій постійній боротьбі і дії він віддав усі свої сили і непересічні спосібности продовж усього трудолюбивого життя буквально до останнього свого віддиху, навіть знеможений важкою недугою.

Прощаю Вас, Друже Голово, від тих, що в імені Вашого Уряду організували українську владу і державну адміністрацію на українській землі рівно 45 років тому. Ваше ім'я пов'язане з чиним 30 червня 1941 року належить уже історії, а пам'ять про Вас в українському народі залишиться вічною.

Поки в Україні знов не буде відновлена українська державність, покищо хай чужа земля буде Вам легкою!

Юліян Заблоцький

Заупокійна Архирейська Служба Божа в Катедрі ПУКЦ в Мюнхені.

Промовляє над гробом о. Архипротопресвітер Палладій Дубицький.

Формування траурного походу до могили. За Владикою Платоном урни із землею з України і водою з Чорного моря.

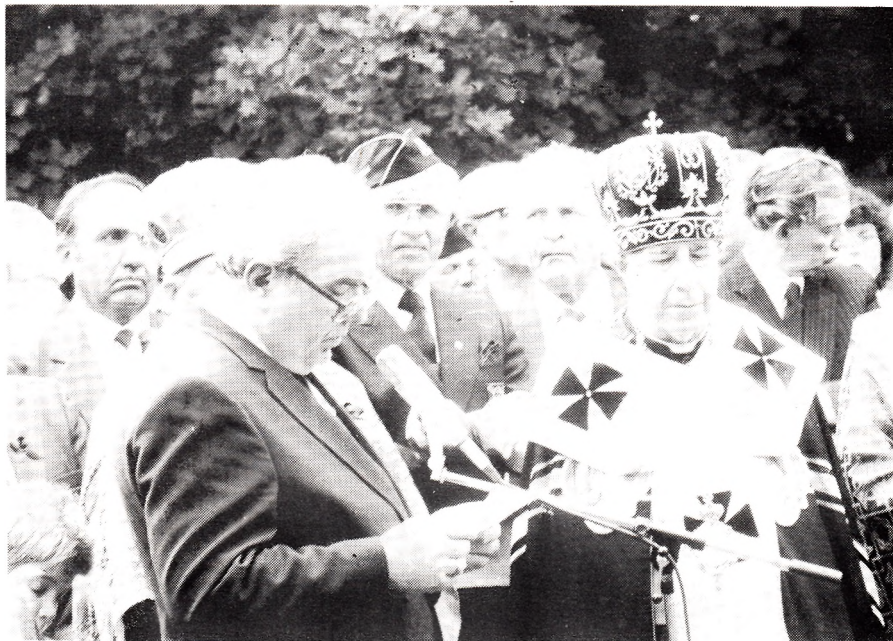
Речник Проводу ОУН кладе у гріб землю з України і воду з Чорного моря.

Промовляє над гробом речник Уряду Баварської Федеративної Республіки.

У смутку й жалобі Достойна Пані Слава і Члени Родини.

Промовляє над гробом Голова СУВФ.

Тризна: за головним столом Дружина Покійного Пані Слава, Члени Родини, Отці Духовні, Представники.

НАДГРОБНЕ СЛОВО РЕЧНИКА ЦК АБН, АФГАНЦЯ

«Ваша боротьба є нашою боротьбою, Ваша мрія є нашою мрією». Ці слова американського президента Рональда Регана були спрямовані до уямлених Москвою народів і до представників їхніх визвольних рухів на еміграції.

Ідеться про боротьбу наших народів проти російсько-більшевицької тиранії; ідеться про боротьбу, що її провадить Антисоветський Блок Народів понад 40 років. Ідеться теж про боротьбу державного мужа, який упродовж 4-ох десятиріч стояв твердо й непохитно на чолі цього руху і якому ми сьогодні віддаємо наш останній салют — Ярославів Стецькові.

Передати наш біль і смуток словами є в цій хвилині так само важко, як відзначити заслуги Покійного надмогильною промовою.

Український народ тратить великого сина, який, як революціонер і організатор збройної боротьби проти Гітлера і Сталіна, як політик на чолі незалежного українського Уряду, як голова Організації Українських Націоналістів — авангарду України в її визвольній боротьбі, як ідеолог і дипломат однієї із найславніших епох української історії, її оформляв і викарбовував.

Заприязнені з українською нацією народи, які поділяють з нею долю поневолення, втрачають великого приятеля і супутника у боротьбі за свободу народів, за свободу людини.

Для цих народів старався Ярослав Стецько, як президент АБН, як член Екзекутиви Світової Антикомуністичної Ліги і Почесної Президії Європейської Ради Свободи, про поміч і зрозуміння Заходу, переконуючи, що ці нації є назавжди єдиною альтернативою до загрози нуклеарного голокосту.

В часі своїх безчисленних подорожей і місій, він протиставляв перед урядами світу, короткозорій, інспірований Москвою концепції розрядки альтернативу — визвольну революцію поневолених народів.

При моральній і політичній підтримці вільного світу поневолені народи були б у силі розвалити з нутра російську тюрму народів і тим самим назавжди припинити світову небезпеку нашого часу.

Ярослав Стецько стояв півсторіччя на фронті поневолених націй Сходу в їхніх змаганнях за національну незалежність і демократичний лад. Він переніс незламно довгі тюремні кари у в'язницях і націонал-соціалістичних концентраційних таборах.

Так само незламно стоїть сьогодні його народ у безкомпромісній боротьбі за свої національні права після усіх катастроф його

історії, після голодомору і сталінського терору, після втрати 10 мільйонів людей в Другій світовій війні, і після Чорнобиля.

Він стоїть у братньому союзі з балтійцями, білорусами, поляками, чехами, словаками, хорватами, болгарами, мадярами, румунами, грузинами, північними кавказцями, вірменами, донськими козаками, туркестанцями і афганцями, що в їхньому імені я, як репрезентант АБН, прощаю довголітнього їхнього Президента Ярослава Стецька.

Ми є горді тим, що стояли з Ним на спільному фронті нашої боротьби. Ми збережемо про нього, як про велику особистість нашого часу, шанобливу пам'ять.

Сарзамін Каймур

ПРОЩАЛЬНЕ СЛОВО ГОЛОВИ СУВФ

Високоповажана Родино!

Преосвященний Владико! Всеч. Отці!

Жалобна Громадо, Дорогі Подруги й Друзі!

Всі ми переживаємо сьогодні велику втрату людини, яка ціле своє життя віддала для здійснення благородної ідеї Української Самостійної Соборної Держави. Шляхетний, хоч тернистий шлях, достойний Покійник вибрав ще в своїх молодечих роках і ніколи ні на мить з нього не зійшов продовж понад 50 років трудолюбного жертвенного життя. За свою службу для кращого майбутнього українського народу Він перейшов польські тюрми й німецький концентраційний табір.

Священна ідея Української Держави за життя сл. п. Друга Ярослава Стецька здійснилася три рази: дитиною він пережив її в 1918-20 роках, потім створення держави українцями на Закарпатті в 1939 році, і втретє — в 1941 році, коли з рамені Організації Українських Націоналістів під проводом Степана Бандери він, як Перший Заступник Провідника, заініціював 30-го червня відновлення Української Держави, що апробували Національні Збори. Але в обличчі лютих імперіялістичних агресорів не під силу було втримати державу. Тоді ОУН розгорнула грандіозну визвольну боротьбу на два фронти — проти німецьких і російських займанців, зорганізувавши власними силами народу революційне військо — Українську Повстанську Армію під командою Голови Бюра Проводу ОУН генерала Романа Шухевича — Тараса Чупринки. ОУН, УДП, УПА й УГВР врятували честь і гідність української нації. І ця боротьба в підпільних формах триває по сьогодні.

Найбільшою шанобою для сл. пам'яті Голови Проводу ОУН, Голови Державного Правління і Голови ЦК АБН на Його шляху до вічного життя буде наша непохитна постанова безкомпромісово здійснювати Ним голошені ідеї.

Вічна Йому Пам'ять!

Слава Героям!

Слава Україні!

Богдан Федорак

ПРОЩАЛЬНЕ СЛОВО ВІД СВІТОВОГО БРАТСТВА ВОЯКІВ УПА

Дорогий Владико,

Всечесніші Отці,

Горем Опечалена Дружино-Подруго Славо,

Родино, Жалобна Громадо, Дорогі Друзі!

Сьогодні, в цей чудовий липневий день, ми зішлись тут так громадно, щоб попрощати на вічний спочинок нашого дорогого і улюбленого Голову-Провідника сл. п. достойного ЯРОСЛАВА СТЕЦЬКА.

Мені особисто припав сумний, але zarazом й почесний обов'язок попрощати в неповоротний рейд нашого Провідника і великого нашого приятеля від Світового Братства Вояків УПА. Попрощати від усієї упівської родини, розкиненої по вільних країнах цілого світу, яку покійний Голова осиротив.

В короткому прощальному слові, у вояцькому слові, які звикли говорити а то й прощати найкращих друзів і приятелів, не зможу сказати багато про те, що доброго зробив для нас, колишніх вояків УПА, сл. п. Голова Ярослав Стецько.

18-20-літніми юнаками, ми були наочними свідками, як в дні 30-го червня 1941 року проголошено відновлення Української Самостійної Держави, яку очолив Ярослав Стецько, як прем'єр. Тоді не лише українці, але й цілий світ подивлявся патріотизм і відвагу Бандери і Стецька та цілого Проводу ОУН.

І власне цей очайдушний Чин 30-го червня 1941 року був для нас молодих і старших дороговказом в український ліс, де творилася УПА, яка згодом збройно захищала ідеї Акту 30-го червня. Хоч на цьому шляху в нерівній боротьбі з ворогом впали тисячі найкращих синів і дочок українського народу, то з перспективи

часу знаємо, що цей шлях був єдино правильний до здобуття УССД.

Важку втрату Покійного Провідника відчують всі, а саме: Його Шановна Дружина подруга Слава, Провід і членство ОУН, АБН, ціла українська громада, а найбільшу втрату понесли ми, колишні вояки УПА, бо втратили нашого щирого опікуна й дорадника. У мене є виповнена папка кореспонденції Покійного Голови з нашим Т-вом УПА. З Його писань можна побачити, як Він цинів УПА та працю Т-ва. Без перебільшення можна сказати, що в історії УПА ім'я Ярослава Стецька буде записане золотими буквами.

Та невблагані є закони Божі, закони Божої природи, і їм ми всі мусимо без винятку повинуватися. Приходить пора, людина відходить з цього світу, залишається горем прибіта Дружина, Родина, Друзі й Приятелі, а з ними і ширша громада, може ще й не зовсім свідомо того, кого саме втратила.

Дорогий Друже Голово! Нам, колишнім воякам УПА дуже прикро, що хоронимо Вас в чужій землі, де Ви зазнали стільки болю і лиха, що і спричинило Вашу передчасну смерть.

Віримо, що Вашим бажанням було спочити в рідній українській землі, яку Ви так палко любили та сотні разів були готові віддати своє життя за неї.

Рівнож нам прикро, що Вашу смерть не сповіщають українському народові церковні дзвони, відлуння яких Ви так любили.

А найприкріше нам є те, що не можемо прощати Вас сальвами пострілів, як личить прощати державних мужів й Голову Українського Революційного Руху!

Дорогий Друже Голово! Ви для нас не вмерли! Дух Ваш невмирущий! Цей дух Ваш праведника-ідеаліста житиме вічно в душах цілого українського народу!

Ми, колишні вояки УПА, Ваші друзі, обіцяємо Вам зберегти найкращу пам'ять про Вас, як довго самі житимемо!

Вічна Вам Пам'ять!

А Ви Дорога Подруго Славо, Родино та Друзі, прийміть від нас найкращі вислови співчуття.

М. Ковальчин

ПРОЩАЛЬНЕ СЛОВО ВІД УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ

«Я є частиною української нації, і всі мої прямування є до нації і всього, що випливає з її потреб». Згідно з цим твердженням Ви, наш дорогий Друже Голово й Провіднику, спрямували в першій мірі своє життя, а в другій Ви намагалися скерувати нас, українську молодь. Сьогодні прощаємо Вас від імени української молоді, якою Ви так журилися, над якою Ви так працювали, від молоді, яка Вас полюбила як батька та старалася Вас зрозуміти і наслідувати.

Свідома молодь шукала, і далі шукає правильного шляху для свого життя, намагається знайти сенс свого буття тут на землі. Ви вашим прикладом, Вашою ідейністю допомагали молоді знаходити цей сенс. Ви своєю глибокою вірою в Бога і Вашим хотінням служити Батьківщині були прикладом для молоді. Ви як практикуючий християнин, як відданий син свого народу доказали молоді значення гасла «Бог і Україна». Ви доказали, що можна досягнути в житті, коли людина має сильну волю і готова віддано і жертвенно працювати.

Ставши перед Творцем, Ви мали право сказати: «Господи, Ти дав мені п'ять талантів — ось я придбав інших п'ять!» А відповідь напевно була такою, яку ми, віруючі християни, хочемо чути: «Увійди в радість Пана твого!». Господь Бог дав Вам ті таланти, а Ви їх використали для служіння Богові й Україні. Ви невтомно пригадували молоді, що Україна — це передусім духовна вартість і якість. Українська нація — це духовна єдність, яка живе у віках і єднає нас навіть тоді, коли її члени розкинені по світі, але вони пов'язані золотими духовними, традиційними, культурними та історичними нитками в одне суцільне, нерозривне ціле, освячене кров'ю за його збереження. Нас єднає велич нашої культури, наші старинні традиції, героїка нашої нації, передусім її кожночасного покоління — пролита кров за невмирущість ідеї вічної, універсальної України.

Ви пригадували нам, що нас єднає Українська Церква обох конфесій тотожного українського обряду, тотожної духовної традиції мучеництва. Наша патріотична ідея є нерозривно з'єднана з нашою християнською ідеєю. Христос і Україна — це одне нерозлучне ціле.

Через Вас та Вашу працю українська молодь зрозуміла, що, незважаючи на територіальну віддаленість, ми духовно становимо одну українську націю. Сьогодні наш духовний зір мусить бути скерований на країну героїв і мучеників, на країну непокірну і не-

зламну, яка завжди наново вилонює нових героїв, яка завжди наново оживлює борців за українську суверенність. Наша дальша дія, розвиток та поглиблення нашої ідейності, наше повне зрозуміння того, що молодь в Україні чекає на нашу солідарність з нею в чині, — усе це буде запорукою, що Ваша діяльність, Ваші прагнення не пішли на марно.

Людина бажає в житті багато чого досягнути, старається завершити справу, яку вона розпочала. Боротьба, яку Ви вели, принесла Україні багато користи. Господь покликав Вас до себе скоріше, ніж Вам дано побачити обітовану нашу державну незалежність. Однак раз піднята боротьба буде доведена до завершення. Це над цією могилою свято обіцяємо здійснити. Ви, незабутній Друже, залишаєте людей молодшого віку, які прагнуть продовжити незавершену Вашу земну місію.

Прощаю Вас, дорогий Друже Голово, від імені української молоді. Дякуємо Всевишньому, що він дав українському народові такого відданого сина. Україна втратила велику людину. Глибоко запали в наші серця слова із Вашого виступу на Львівському процесі 1936-го року: *«Я визнаю, що українська держава існує, існує потенційно в серцях українського народу. Не існує покищо реально, але існує морально. Існує також правно в наших душах. Змислом цілого мого життя була, є і буде Україна вільна і соборна»*. Ці слова будуть і нашим заповітом.

Висловлюю найглибші співчуття Шановній Пані Славі Стецько. Запевняю Вас, що українська молодь буде вірним виконавцем заповіту Вашого дорогого Друга життя і боротьби!

Дорогий Друже Провіднику! Нехай ця земля — чужа земля, збагачена грудкою рідного чорнозему, буде Вам легкою. Молимо Бога, аби він наблизив той день, коли Ваш прах у величавому поході перенесемо до вічного Києва — туди, куди Ваше ж серце протягом усього життя линуло.

Вічна Вам пам'ять!

Степан Романків

ОСТАННІЙ ПОКЛІН І ПРИРЕЧЕННЯ ВІД КАДРІВ АМЕРИКАНСЬКОГО ТЕРЕНУ

Всечесні Отці,
Дорога Пані Славо,
Дорога Жалобна Громадо!

Україна, увесь український народ на Батьківщині і в розсіянні втратили свого найбільшого Сина: в суботу, 5-го липня цього

року, відійшов у вічність найбільший Провідник наших визвольних змагань останніх часів — сл. п. Ярослав Стецько. Він був великим провідником української перманентної національної революції, вірним продовжувачем справи Петлюри і Коновальця, Чупринки і Бандери. Він був прем'єром України з 1941 року, президентом ЦК АБН, співтворцем ВАКЛю — Світової Антикомуністичної Ліги, творцем-засновником Європейської Ради Свободи, довголітнім Головою Проводу найбільш рушійної сили Національно-Християнської України — Організації Українських Націоналістів.

Сл. п. Ярослав Стецько був нашим другом і Порадником, був вимогливим і добрим, був завзятим у боротьбі проти московсько-большевицького ворога, був людиною невичерпної енергії і віри у слушність і остаточну перемогу Української Ідеї.

Як один із найбільших українських політиків-державників, наш незабутній Друг Голова давав зразки соборности, принциповости, уміння бачити проблеми і їх розв'язувати — і все це в ім'я пришвидчення дня української волі і державности.

Прем'єр України — він поруч із Степаном Бандерою та генералом Тарасом Чупринкою-Романом Шухевичем, поруч із членами Уряду України з 1941 року, поруч із героями ОУН-УПА-УГВР — врятував честь української нації у двофронтівій війні України проти Берліну і Москви.

Ще на рідній землі, на славному процесі ОУН у Львові, молодий і активний діяч ОУН, наш незабутній Друг Ярослав Стецько заявив у 1936 році недолугим польським окупантам:

«Я визнаю, що українська держава існує, існує потенційно в серцях українського народу. Не існує покищо реально, але існує морально і правно в наших думках. Змислом мого цілого життя було, є і буде: Україна вільна, Україна соборна, Україна без холопа і без пана. Я вірю в перемогу, я вірю так сильно, що за це можна вмерти...»

Ворожа Москва знала про цю велику віру і про Його велику працю і тому намагалася очорнювати Його в своїй пресі з допомогою своїх закордонних ступайків.

Та наш незабутній Провідник не тільки нагадував і повторював те, чого боїться ворог. Він сам постійно, активно і наполегливо діяв. Як той Летючий Голляндець, він працював для пришвидчення дня визволення України: на Формозі, в Японії, в Америці, в Італії, в Німеччині, в Англії... Він продовжував справу, яку започаткували гетьмани Хмельницький і Мазепа, Шевченко і Франко... Він був дипломатом Незалежної України, її прем'єром, її Провідником у боротьбі за відновлення Української Самостійної Соборної Держави. Він був також Провідником усього антикомуністичного світу.

Між світовими державними діячами і дипломатами сл. п. Ярослав Стецько виділявся надзвичайно ясною думкою, далекосяжним поглядом, глибоким знанням української і світової проблематики та історії. Він поставив Україну в центрі політичної проблематики всього світу. Він висунув альтернативу до всезнищуючої ядерної війни — *альтернативу національно-визвольних повстань поневолених московським комунізмом націй і народів*. Він цементував поневолених в Антибольшевицькому Бльоці Народів.

Президент великої американської держави Роналд Реган, після зустрічі з нашим Провідником у Білому Домі в 1983 році (на святі 25-ліття Тижня Поневолених Націй) назвав згодом Советський Союз «імперією зла», а потім заявив речникам вільної України у Вашингтоні: «Ваша боротьба є нашою боротьбою!».

І ось, дорога пані Славо, дорогі Подруги і Друзі, відійшов у вічність наш незабутній Провідник, відійшов до Бога-Творця. А ми залишилися, хоч і в невимовній жалобі, та не сиротами. Не безпорадними людьми, які не знають, куди йти і що діяти по смерті батька. Він залишив нам святий Заповіт, той, що його можна передати словами генія українського народу Тараса Шевченка: *«Борітеся — Поборете: Вам Бог помагає!»*.

Дорога Громадо!

Мені судила доля бачити Друга Голову в останніх днях його життя, а особливо у вікопомний день 30-го червня цього року. Я його відвідав, розмовляв з ним на шпитальному ліжку. Ще тоді він жив проблемами української визвольної політики, турбувався всіми щоденними справами. Він сильно вірив, що подолає свою важку фізичну недугу, він давав зразок витримки людини в боротьбі — і кликав усіх нас вистояти на стійці до кінця.

Від кадрів ОУН, від всієї громади Визвольного Фронту в США передаю сердечне співчуття опечаленій пані Славі, яка в останні місяці стільки пережила, стільки дала турбот і свого серця, ні на хвилину не відходячи від шпитального ліжка дорогого і незаступимого нам Друга Голови.

І на всіх просторах Соборної України, куди радіо вже донесло сумну вістку, на всіх просторах тундр і Сибіру, на всіх територіях вільних держав Заходу — всюди похилились прапори, стиснулися від болю серця. Але вчення Великого Українця залишилося з нами, як також його невичерпна енергія і трудолюбивість, його свята віра в перемогу Києва над Москвою, у перемогу Святої Софії над безбожним Загорском!

Від імени організованих кадрів американського Терену і від імени моєї рідної Полтавщини — схилию голову перед Твоєю домовиною, найдорожчий Друже і Провіднику, і одночасно прирікаю:

— *Йти Твоїм несплямленим шляхом українського націоналіста-революціонера,*
— *Виконувати Твої незабутні заповіді,*
— *Змагатися з ворогом України до переможного закінчення діла Петлюри-Коновальця-Чупринки-Бандери-Ярослава Стецька!*

Липень, 1986

Володимир Мазур

СЛОВО САЛЮТ ВІД КАДРІВ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ

Достойний і Дорогий Друже Голово!

В імені організованих кадрів ОУН і всієї української патріотичної громадськості у Великій Британії складаю доземний поклін і шану Вашій світлій Постаті у цій жалобній хвилині останнього з Вами прощання.

Ви були для нас втіленням української героїчної епохи ОУН-УПА, як Голова Української Держави, яка не скапітулювала перед ворогами. Ви були героїчного духа Провідником ОУН й цілого Українського Визвольного Руху, сподвижником збройної боротьби за здобуття і утвердження влади українського народу на своїй землі. Ви були зразком ідеалу одержимого борця, державного мужа, глибоко віруючого християнина, людини найвищих моральних чеснот. Ви були символом і дороговказом змагу Києва проти Москви, Святої Софії проти Загорська, України проти Росії.

Відаючи цей останній салют, в якому вплетені наші вдячні почування, дякуємо Вам за високий провід над нами, за численні відвідини нашої громади, за цінні ідеї, вказівки і привіти, які звеличували нашу дію і національні свята.

З почуттям незаступимої втрати й осиротіння прощаємо Вас в дорозі до вічності і заявляємо, що будемо віддано далі працювати і боротись за здійснення нашого життєвого ідеалу — звільнення України з російського большевицького ярма і відбудову Української Самостійної Соборної Держави.

Вічна і славна Вам пам'ять!

Глибокі співчуття від усіх нас опечаленим Дружині Славі, Сестрі Оксані і цілій Родині.

В.Олеськів

СЛОВО ПРЕДСТАВНИКА З КАНАДИ НА МОГИЛІ

Горем опечалена Дружино,
Члени Родини,
Жалобна Громадо,
Дорогий Наш Друже Голово!

В імені зорганізованої патріотичної спільноти в Канаді, від співробітників, подруг і друзів, клонимо голови і віддаємо останній салют перед світлою постаттю нашого Провідника, сл. п. Ярослава Стецька.

Він ішов з народом на Голгофу, але з вірою у Воскресіння. На цю тяжку дорогу боротьби поставив себе Ярослав сам, свідомо і своїм власним рішенням. Він глибоко переживав долю поневоленої України і став на шлях боротьби добровільно. Ми вдячні Йому, за Його довголітню віддану до самопосвяти працю для добра Організації, особливо за Його батьківську опіку і допомогу нашому теренові Канади.

Прощай Дорогий і Невіджалуваний Друже Голово! Не з власної волі Ти відійшов з наших рядів, а була така воля Господня і так було записано в книзі Твого Життя. Ти навчав нас визволитися зі страху за особисте життя ради перемоги ідеї і Правди України. Ти заставляв нас єднатися на базі боротьби за велике, за гідне велике українського народу!

Прощай, Дорогий Друже Голово, ми будемо далі маршувати вперед до нашої мети, а Ти будеш з нами. Твій дух з нами, лише тіло спочило тут на чужині в чужій землі. До мети прямуємо і дійдемо, і тоді Тебе згадаємо, що впав на шляху. Прощай!

Вічна Йому Слава і Вічна Йому Пам'ять!

Опечаленій Дружині й Родині наші дружні і сердечні співчуття!

М. Андрухів

САЛЮТ ВІД КАДРІВ У ФРАНЦІЇ

Людина великих ідей відійшла у вічність. Бо Ярослав Стецько належав до людей великих ідей. Цивілізоване людство знає, що одною з великих ідей є ідея *свободи*, без якої немає розвитку, творчості, прогресу. Покійний був вірний цій ідеї замолоду, коли включився в ряди молодечих націоналістичних організацій, був їй вірний і як член УВО і ОУН, і залишився вірний їй до смерті.

Ідея свободи народу і людини стала основним ідеалом Організації Українських націоналістів-революціонерів, а ідеал цей став кличем викарбованим на її прапорах під час Другої світової вій-

ни. Йшлося, очевидно, про свободу в першу чергу українського народу.

Але, стаючи кличем, ідея була висловлена в множині, вона відносилася і до інших поневолених народів. Тобто ідея свободи власного народу породила другу велику ідею — ідею *солідарності* поневолених народів, ідею *спільної боротьби* за визволення, якої конкретним виявом був Перший Конгрес Поневолених Народів Східної Європи й Азії, що відбувся в 1943 р. в Україні. І ця друга ідея продовжила своє існування у створеному в 1946 р. на еміграції Антибільшевицькому Бльоці Народів, що його очолював Ярослав Стецько.

Можна назвати — і тут уже були названі — інші великі ідеї, яким був вірний Покійний, як ось ідея українських патріархів, ідея моральної сили нації.

Але Покійний був теж великим реалізатором ідей. Його вірність великим ідеям не була неутраальною, пасивною. Вона була активною. Була вона нею навіть тоді, коли другі уважали в даному моменті її реалізацію небезпечною, чи навіть непотрібною.

Власне тому, будучи членом Похідної Групи, що прийшла до Львова 30-го червня 1941 р., Ярослав Стецько зовсім самозрозуміло і вперто реалізував Акт проголошення відновлення незалежності України. Робив це він на підставі рішення Проводу рев. ОУН, з переконання, а не з примусу.

Його перебування у Львові на чолі Українського Державного Правління тривало коротко. Він добре знав, що його чекає і свідомо пішов на небезпечний шлях. Він був свідомим головним організатором мети, що собі поставила ОУН-революціонерів, реалізатором історичного акту, за який був гордий до кінця свого життя.

Історія — не є тим, що фільтрує, затаює або перекидає минуле. Історія — це те, що реєструє минуле народу. Історія завжди буде оцінювати позитивно Акт 30-го червня 1941 р., що був основою дальшої боротьби українського народу, одночасно проти німецької націонал-соціалістичної і совєтсько-російської окупації.

З цього погляду історія українського народу завдячує Ярославу Стецькові дуже багато, і навіть якщо довкола його історичної спадщини можуть висловлюватися більше чи менше критичні зауваги, зокрема з боку політичних моментів революційної ОУН, вона залишається спадщиною українського народу, а його історичне потягнення залишається частиною історії українського народу.

Вічна Йому пам'ять!

Володимир Косик

СЛОВО-САЛЮТ ВІД КАДРІВ БЕЛЬГІЇ І БЕНЕЛЮКСУ

Дорогий Друже Голово!

Від друзів з Бенелюксу, Родини та організованої громадськості в Бельгії, від усіх, які прибули тут і тих, які не змогли прибути, приношу Тобі наш доземний поклін і дружній салют.

Ти покинув нас, з Волі Всевишнього, у важкий період змагу за Україну, за її волю і державну суверенність. Однак закладені Тобою і Твоїми світлими попередниками в Проводі ОУН підвалини під українську державність є такі міцні і незрушимі, що жодна ворожа сила їх не здолає.

Твоє світле Ім'я разом з іменами Петлюри, Коновальця, Степана Бандери і Тараса Чупринки стало революційним прапором для українського народу і під цим прапором підуть у бій нові покоління. І хоч залишив Ти нас сиротами серед розбурханого моря, то Дух Твій буде з нами, бо наша духовість є насичена Твою творчою наснагою, Твою безкомпромісовою поставою супроти ворогів України.

Ми прирікаємо тут у стіп Твоїї могили, що йтимем вірно шляхом ОУН за Твоїми заповідями і вказівками, бо знаємо, що душа Твоя не матиме спокою, аж поки в Україні «не стане врага-супостата», а Україна не «засяє у народів вольних колі».

Проси Всевишнього, щоб дав нам силу і мужність видержати гідно на цьому шляху, а ми збережемо про Тебе вічну пам'ять.

Наші найглибші співчуття йдуть у сторону Достойної Пані Слави й опечаленої горем Родини та всієї вкритої жалобою Громади.

О. Коваль

ВІД ДРУЗІВ НАЦІОНАЛІСТІВ І ОРГАНІЗАЦІЙ ВИЗВОЛЬНОГО ФРОНТУ В АВСТРАЛІЇ

Віддаю Вам, Достойний Голово і Провіднику, глибокий поклін і останній салют!

Жалобна вістка про Вашу смерть сколихнула українські серця Континенту Південного Хреста у неділю, 6 липня ц.р., о год. 4.30 ранку, а зокрема тих, які під Вашим проводом працювали для визволення України і мали честь знати Вас особисто.

Ви були для нас надхненником безперервного змагу за відновлення Української Самостійної Соборної Держави, Голова і Про-

відник визвольного руху і дороговказ симбіози націоналістичної християнської ідеології — будучи сам совершенним християнином і Великим подвижником Патріярхату.

Шлях, яким Ви йшли, за державне відновлення, останеться нашим шляхом і шляхом наступних поколінь, бо Ви для нас символом сучасної антимосковської боротьби за волю України і поневолених народів.

«Київ проти Москви! Свобода народам і Свобода людині!» — це зміст Вашого геройського життя з терпіннями і багатим жнивом.

Хай буде вічна славна пам'ять Великому Синові України.

Висловлюю глибоке співчуття Вам, пані Славо — вірній подрузі сл. п. Достойного Ярослава Стецька і жалобній Родині. Разом з Вами переживаємо біль невіджалуваної втрати.

Ю. Венгльовський

СЛОВА ПРОЩАННЯ ВІД КАДРІВ В АРГЕНТИНІ

Горем прибита Дружино, достойна Пані Славо,
Родино,
Жалобна Громадо!
Друже Провіднику!

В цих жалібних обставинах стрічаємося знову. Стоїть прапор, та нема Богатиря, що не схилив його ніколи. Лишився біль, та спомин. Лишилась згадка і Ваш світлий спомин. Лишилась мрія. Лишилась Правда. Ваш Заповіт.

Друже Провіднику!

Поклін Вам і останній салют в імені кадрів з Аргентини, і глибокі співчуття Родині.

А прапор Ваш ми далі понесем. І, коли залопотить блакитно-жовтий по всій Україні, то радітимуть разом: Ви — коло Всевишнього, і ті, яким судьба дозволить бачити таку світлу хвилину.

І Ваше ім'я, поруч з іменами Героїв, лунатиме радісно й свobodно по нашій вільній землі.

А до того часу, Друже Провіднику, ми йдемо вперед, до Перемоги!

Слава Україні!

Ігор Василик

ВИСЛОВИ СПІВЧУТТЯ У ЛИСТАХ І ТЕЛЕГРАМАХ

Ударом для нас є трагічна вістка про смерть Ярослава Стецька. Його смерть є великою втратою для людських прав повсюди. Ми відчуваємо втрату Його, Його відвага нехай стане прикладом для майбутніх поколінь. Жалю, що не зможу взяти участі в похороні. Матиму промову про Тиждень Поневолених Націй на Тайвані.

Мої найглибші співчуття,
З пошаною,

Ген. Майор Джон К. Сінглавб, США

Пані Слава Стецько:

З жалем і почуттям великої втрати я довідався про смерть Вашого чоловіка Ярослава. Його відданість визволенню України і свободі в загальному давала наснагу всім нам. Це була честь стати його приятелем і ми продовжуватимемо його діло. Передаю Вам мої найглибші і сердечні співчуття з приводу Вашого болю.

Джон Вілкінсон
Голова Європейської Ради Свободи

З потрясенням і сумом прийняв вістку, що 5-го липня відійшов у вічність дост. Ярослав Стецько. Це удар для АБН, ЕРС і для визвольної боротьби поневолених народів під советсько-російською тиранією і уярмленням. Найглибші мої співчуття для пані Слави Стецько за втрату її дорогого мужа. Її біль — це біль усіх скандинавських приятелів вільної і незалежної України. Прошу дати мені знати, якщо я можу допомогти.

Бертіл Гегман, Швеція

Пані Слава Стецько:

Передаю Вам щирі співчуття з приводу смерті Вашого чоловіка, президента Ярослава Стецька, визначного оборонця свободи і противника комуністичної тиранії.

Георг Ромбу,
Голова Європейської Ради за Світову Свободу,
Бельгія

Пані Слава Стецько:

З великим жалем і сердечним сумом ми вшановуємо смерть дорогого і улюбленого приятеля Ярослава Стецька. Це був провідник українського народу, який ніколи не переставав і не вагався боротися продовж цілого свого життя за свободу, демократію, незалежність і справедливість для свого народу, і за звільнення України від російського імперіялізму. Я переконаний, що українці в його улюбленій Батьківщині і українці по всьому вільному світі, як також безчисленні світові провідники і багато людей, які знали колишнього прем'єр-міністра України, і його особливо шанували за його безпереривну і рішучу боротьбу за волю, віддадуть почесьт Ярославові Стецькові, так як роблю я, і молитимуться за його бажання і бажання 50 мільйонів українців, щоб його країна стала вільною. Хай Бог дасть сили і витривалости пані Славі Стецько.

Ми віддаємо честь і прощаємо нашого дорогого сина України зі співом «Ще не вмерла Україна».

Степан Терлецький,
Член Парляменту, Лондон

ЛИСТ СПІВЧУТТЯ ДЖОНА ВІЛКІНСОНА

Дорога Пані Славо!

З глибоким сумом я прийняв вістку про смерть Ярослава минулої суботи після довгої хвороби, яку він мужньо переносив. Прошу прийняти мої щирі й сердечні співчуття у Вашій втраті. Всі ми надзвичайно відчуватимемо відсутність Ярослава і його над-

хнення відважним прикладом жертвенности і цілковитої відданості визволенню України і інших гордих націй, поневолених комуністичними тоталітарними режимами.

Великим особистим привілеєм і почестю була для мене співпраця у його починах. Я дуже багато навчився від Ярослава — його розуміння історії, благородність духа, тепло серця, доброту і понад усе — відвагу і непохитну стійкість.

Не раз він мусів особисто відчувати осамітнення в боротьбі за самовизначення поневолених націй за залізною заслоною і що підтримка західньо-європейськими урядами і народами повинна бути сильнішою і ефективнішою. Якщо він і переживав певне розчарування, то він цього ніколи не виявив. За те, його сильна віра в остаточну перемогу добра над злом і справедливості та волі над нелюдністю і уярмленням надихувала його постійні заходи почерез АБН, ЕРС і інші організації, яких він був чоловим діячем. Він стояв на чолі незалежно від особистої небезпеки, офіційної апатії та прямого висміювання і ворожнечі комуністів, їхніх коляборантів і симпатиків.

На щастя, Ярослав мав Вас завжди при своїм боці для допомоги в його політичних боях і для проведення його масових акцій. Ваша любов і відданість не мали меж і спільно Ви несли ідею волі і надії по далеких країнах від Америки по Тихий океан.

Всі ми маємо інші особливі спогади про Ярослава, а моїм завжди буде відкриття настінної таблиці в його пошану при брадфордській катедрі. Я візьму участь у відзначенні поневолених націй у Брадфорді 20 липня і відповідним словом вшаную там життя і чини Ярослава.

А тим часом, нехай Бог має Вас у своїй опіці та дасть Вам витримати біль. Ви будете в думках і молитвах всіх Ваших приятелів і напевно всі будуть на похоронних відправах в суботу для подяки Богові за благородне і жертвенне життя Ярослава на службі своєму народові.

З глибокою пошаною,

Джон,

Член Парляменту Великої Британії

ПРОЩАЛЬНЕ СЛОВО ВІД РОДИНИ

Увесь час нашого більше двомісячного побуту тут був дуже важкий. Нині зокрема для мене найтяжчі хвилини, бо мені припав цей дуже болючий обов'язок попрощати на вічну дорогу — на вічність — мого найдорожчого брата Ярослава від нашої великої священичої патріотичної родини.

Я прощаю тебе, мій найдорожчий брате, від мого мужа Дмитра, від сина Олега і його дружини Ганнусі та її всієї родини. Я прощаю Тебе від твоєї подруги життя — твоєї вірної дружини Слави й її родини. Я прощаю від нашої 94-річної тети — Антоніни Винницької, наймолодшої сестри нашої мами, від доньки тети — Ірусі Полотнянки та її мужа Мирослава, від її внучки Христі і її мужа Андрія, від другої внучки Лесі й її мужа Ігоря Макуха і правнучок, від сина тети — Ярослава Винницького, його дружини Олі, від її внучки Данусі й її мужа, від її внука Романа і його дружини і правнуків. Я прощаю від нашого ще єдиного в живих стрийка — Теодора Стецька 86-річного, його доньки Олі Коцко, його внучки Ірусі і внука Ігоря (всі з Америки).

Я прощаю від нашого вуєчного брата Юрка Чубатого і його дружини Анни з Англії, від Анатолія Вовка з родиною також з родини Чубатих третього ступення споріднення (теж з Америки).

Я прощаю від усієї ближчої і дальшої родини в Україні чи може ще на засланнях, від тих, які може пережили каторги — імен їх не вчислюю; бо більшість нашої родини загинула мученицькою смертю в московських тюрмах і концтаборах Сибіру.

Нелегкий був наш життєвий шлях. Уже від ранніх років, коли наша мама залишилася вдовою з трьома малими дітьми, ми тяжко, але гідно проходили нашим життєвим шляхом. Ми поділилися ролями, я опікувалася мамою — родиною, а Ти вступив на службу Україні і від наймолодших років, ще з часів шкільних-гімназійних аж до останнього свого віддиху їй служив. За це ми, вся родина, багато терпіла від ворогів України — переслідування, тюрми. Але найбільше терпів Ти — польські тюрми: Тернопіль, Краків, Львів. Процес у Львові в 1936 році. Я завжди була тоді з Тобою, у ті часи несла поміч. Я була теж і в радісних хвилинах з Тобою під час Проголошення Відновлення Української Держави 30 червня 1941 року. Ми були з мужем і в час атентату на Тебе перед нашим мешканням і в час коли Гестапо із зрадником українцем Тебе

арештувало і заслало до німецької тюрми, а згодом до німецького концтабору.

Ти все переборов, але таке було Боже провидіння, що тут закінчив свою життєву мандрівку. А нас троє — Слава, я і мій муж були до кінця і бачили твій останній віддих. Ще в останній хвилині був теж і друг Ярослав Пришляк.

Пригадується, ще минулої суботи ти запитав: «Дмитре, який нині день?» «Субота» — відповів мій муж. «А яка дата» — «5 липня» — сказав він. Жадні людські сили чи медичні засоби не могли вже привернути Тобі здоров'я. І Ти сказав, що «Бог мені призначив такий шлях, яким я мусів іти».

Всемогучий Бог дав нам свою святу ласку, що ми всі троє: Слава, я і мій муж, могли весь час твоєї недуги нести Тобі поміч і бачили твій останній віддих і перехід Твоєї душі до Всевишнього Бога, до нашого батька, нашої мами, до нашої великої родини, замученої ворогами, що загинула геройською мученицькою смертю, до друзів героїв України, що життя своє віддали за Україну! Доки нашого життя — пам'ять про Тебе буде в нас Вічною!

Оксана Романишин

Мюнхен, 12 липня 1986 р.

ПРОЩАЛЬНЕ СЛОВО ГОЛОВИ СУБ

Достойна в смутку й печалі Пані Слава,
Достойні Члени Родини Покійного Голови Уряду
й Провідника ОУН,
Оповита жалобою Громадо!

Вістка про відхід від нас у засвіти сл. п. Ярослава Стецька, Голови Українського Державного Правління, Члена Бюра Проводу ОУН з 1945 року, Голови Проводу ОУН і Президента АБН та визначного представника й речника Воюючої України в українському суспільстві і на міжнародньому полі, визначного мислителя й революціонера, сколихнула до найглибших глибин душі й почування кожного українського патріота у Великій Британії. Це сколихнення було всестороннім, глибоким і сумним ще тим більше, що ще так недавно, в листопаді 1985 року, сл. п. Голова й Провідник провів з надзвичайним успіхом шосту з черги найуспішнішу міжнародню Конференцію АБН і ЕРС в Лондоні, відгомін якої між українцями і чужинцями ще так свіжий у сьогоднішні дні.

І взагалі, установа, яку я репрезентую сьогодні, все її членство й українська громадськість у Великій Британії були щасливі знати з дуже близької, сливе з безпосередньої віддалі сл. п. Ярослава Стецька ще від 1949 року, від мабуть першої конференції АБН у Великій Британії. Від цього часу Покійний Голова й Провідник бував між нами дуже часто і допомагав нашій громаді устаткуватися в країні нашого поселення так, щоб з тієї обставини було найбільше користі для визвольної справи української нації, як і для самих українців у Великій Британії.

Покійний Голова й Провідник знайшов на протязі кількох перших років шлях до найвищих кіл британського політичного світу консервативного, соціалістичного та ліберального напрямків, які солідаризувалися з визвольно-державницькими стремліннями українського народу під проводом революційної ОУН, УПА й УГВР і які сприяли та й сьогодні сприяють ідеалові волі та державности української нації.

Крім багатьох справ, про які ще завчасно говорити, сл. п. Ярослав Стецько був постійним і дуже активним автором багатьох статей і трактатів, які друкувалися в «Українській Думці» і в англомовному кварталнику «Юкраїнен Ревю», якого довголітнім

найпослідовнішим симпатиком, співосновником і співробітником був наш Покійний Голова.

Ми, цих 170 представників установ і громад із трьох поколінь, які є сьогодні в Мюнхені, і всі у Великій Британії є глибоко переконані в тому, що під час вельмитрудололюбивого життя, життя проведеного в підпіллі, в тюрмах і в концтаборах, а по війні під постійною небезпекою з боку Москви, і якого ми відправили сьогодні на вічний спочинок, Покійний був чи не найбільшим українським борцем-революціонером, мислителем і політиком нашого ХХ століття.

Корячись, одначе, волі Всевишнього й законам земного життя, Союз Українців у Великій Британії, його многе членство і вся громада, склонюючи свої голови перед свіжою могилою Голови Уряду й Провідника-Революціонера, віримо, що Всевишній Господь візьме під ласкаву увагу всесторонню відданість Покійного Божим і нашим національним законам, а головню життєве змагання Покійного з найбільшим лихом на землі — з московсько-большевицьким комунізмом і імперіялізмом, і нагородить Покійного належними ласками Царства Небесного. В цьому напрямі спрямовані наші молитви. А за ще недовершені цілі життя, праці й боротьби Покійного продовжуватимем боротись всіми силами та фібрами нашого життя.

Достойній Дружині Покійного, Пані Славі, Родині Покійного, Проводові ОУН і членам Українського Державного Правління висловлюємо наші найглибші співчуття.

Найглибші співчуття Дружині й Родині Покійного, усім Його ближчим і дальшим Співробітникам передаю від Голови й Екзекутиви Крайового Громадського Комітету Тисячоліття Хрещення України і Крайового Патріархального Комітету.

Хай вічною буде світла пам'ять про Нього між нами!

І. Дмитрів

ЗВЕРНЕННЯ ДО УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

на Батьківщині і Поселеннях

з приводу смерті сл. п. Ярослава СТЕЦЬКА, Голови Проводу ОУН

Дорогий Український Народу!

Від синього Дону до сивих Карпат похилилася нині червона калина, зажурилася наша Україна. Зажурилася по втраті Великого Сина, одного з тих, які приходять раз на століття.

П'ятого липня Року Божого 1986 по довгій хворобі відійшов до Бога-Творця на 74-му році життя

сл. п. ЯРОСЛАВ СТЕЦЬКО

з молодих років член Української Військової Організації (УВО) та член Організації Українських Націоналістів (ОУН), де займав різні видатні пости, включно з постом Голови Проводу ОУН; Прем'єр Українського Державного Правління з 30 червня 1941 року, який ніколи не відкликав того державотворчого Акту і за те, разом з Провідником Степаном Бандерою та іншими членами Уряду і багатьма друзями-націоналістами-революціонерами карався у гітлерівських концтаборах; довголітній Президент відновленого за кордоном Антибольшевицького Бльоку Народів (АБН), створеного в Житомирських лісах під охороною славетної Української Повстанської Армії (УПА) у 1943 році; доволітній Голова Європейської Ради за Свободу (ЕРС), де мобілізував європейські сили на хрестоносний похід проти безбожного московського комуно-імперіялізму; співтворець Світової Антикомуністичної Ліги — ВАКЛ, де гідно репрезентував Україну та був речником поневолених народів; провідний український політик і дипломат-стратег, державник-соборник і видатний ідеолог, який у своїх теоретичних працях розвивав і на практиці утверджував національно-визвольну ідею гетьмана-державника Івана Мазепи, національного генія Тараса Шевченка, основоположника наукового українського націоналізму Миколи Міхновського, патріота-державника Симона Петлюри, творця УВО і ОУН Євгена Коновальця, ідеолога українського націоналізму Дмитра Донцова, Головного Командира славетної УПА Романа Шухевича-Тараса Чупринки, великого Провідника ОУН Степана Бандери.

Провід ОУН і кадри Організації та представники українського громадянства і чужинецького світу 12 липня гідно відпровалили Незабутнього Голову в останню земну дорогу. Понад тисячу двісті осіб узяли участь, на чолі з духовенством українських Церков, у похоронах у Мюнхені, в Західній Німеччині, на кладовищі «Вальдфрідгоф», де спочивають також сл. п. Степан Бандера, сл. п. Степан Ленкавський і Брат сл. п. Ярослава Стецька. Делегації із Австралії, Аргентини, США, Канади, Великобританії, Франції, Бельгії, Скандинавії, Голландії, Австрії, Італії, Німеччини та інших країн поклали понад двадцять вінків на свіжу могилу, похилили десятки прапорів у жалобі. Вислови співчуття, а їх було кілька сотень

листів і телеграм, надіслали церковні Ієрархи та провідні державні мужі країн Вільного Світу, включно з президентом США Рональдом Реганом, і вони були моральною підтримкою Дружині Провідника, подрузі Славі Стецько, в її великому особистому горю.

З відходом у вічність сл. п. Провідника ОУН Ярослава Стецька — важкого удару завдала доля усьому Українському Народові, а особливо Організації Українських Націоналістів. Але як у минулому, так і тепер Провід ОУН полагав усе устроєві справи Організації і безперерійно проводить далі свою діяльність. Провід ОУН potwierдив основні постулати, які накреслив і які здійснював Покійний Провідник. Революційна ОУН буде йти вперед Його слідами і за Його вказівками.

Провід ОУН постановив назвати Фонд Оборони України іменем Ярослава Стецька і закликає вільних українців на Заході посилити збірку на цей залізний Фонд, щоб зміцнити фінансову базу ОУН, яка діяла і діє тільки і виключно за українські народні трудові пожертви.

Провід ОУН закликає всю Нескорену Україну, весь Український Народ на Батьківщині і на поселеннях неухильно і невтомно продовжувати справу Петлюри — Коновальця — Чупринки — Бандери — Ярослава Стецька! Спільно змагаймося за розвал російської тюрми народів — СССР, за відновлення Української Самостійної Соборної Держави — за право на щастя народне! Зміцнюймо єдиний фронт українських самостійників у боротьбі проти імперялістичної Москви!

Наш Покійний Провідник сл. п. Ярослав Стецько був послідовним державником і соборником, був безстрашним Воїном Української Національної Революції. Пам'ятаймо Його заяву, складену на Львівському процесі в 1936 році: «Змислом мого цілого життя було, є і буде — Україна вільна, Україна соборна, Україна без холопа і без пана!» Працюймо в цьому дусі і виховуймо у цьому дусі молоді українські покоління!

Час визволення України й інших поневолених націй гряде! Націоналізм перемагає і переможе!

Прийде день, коли — завдяки нашому змагові — у серці України, в нашій тисячолітній столиці Києві — будуть встановлені величні пам'ятники Борцям-Героям новітнього періоду української державности, і в тій Алеї Героїв стане на почесному місці наш Незабутній Провідник, Великий Син України, Борець за народне щастя і волю — *Ярослав Стецько!*

Пам'ятай, Дорогий Український Народе, що сл. п. Провідник Ярослав Стецько учив: *успіхи не приходять самі — за успіхи треба боротись!*

І лише боротьбою усього народу можна досягнути найвищу мету нації, її Священний Храм — Українську Самостійну Соборну Державу!

Слава Україні!

Героям Слава!

*Провід
Організації Українських Націоналістів*

Постій, 14 липня, 1986 р.

Замість вінка на могилу
Голови УДП і Проводу ОУН

Леонід ПОЛТАВА

ЯРОСЛАВОВІ СЕМЕНОВИЧУ СТЕЦЬКОВІ

Замість вінка

І знову над Мюнхеном встала заграва,
Удруге здригнулося небо. . .
Тобі, Ярославе, не треба слави —
Тобі України треба.

Спинив Ти у Червні у гордому Львові
Московсько-берлінські ріки,
Себе вкарбувавши в державному слові
Навіки, навіки, навіки.

Йди опліч Мазепи, йди поруч Петлюри,
Чупринки й Бандери — віками:
Ніхто вже не спинить вкраїнської бурі,
Повитої щастя вінками!

Ти тридцять життів прожив, Ярославе,
Щоб жити в народній надії.
Чекає Тебе Українська Держава —
У Києві-граді,
На Площі Святої Софії.

Хто сказав, що помер Ти? —
Одержимі не знають смерти.

14.7.1986,
Нью-Йорк

Уляна КРАВЧЕНКО

М О Л И Т В А

Боже!

Не дай, щоб темний ворог України
Нас поборов,
До рідних святощів і до країни
Ти, Отче, в серце кожної людини
Сам влив любов.

Досить вже сліз росило наші вії,
Досить вже втрат —
Не відбирай останньої надії
Що сонце волі нам ще заясніє,
Жде мир нас й лад.

Не дай допити нам до дна самого
Цю чашу вщерть —
Освободи нас з гнету вікового,
Ах, не засуджуй, Отче, люду строго
На згубу — смерть.

Ти, що лелії зберігаєш цвіти
У бурі час,
Захорони нас і дай достреміти
До повного життя і до освіти,
Поглянь на нас!

По днях зневаги від влади тиранів,
По муках всіх,
Хай промінь ласк Твоїх на нас упаде —
І діждемось в будуччині розради,
Добра і втіх!

М. СТРУТИНСЬКИЙ

ПІСНЯ ПРО СМЕРТЬ

Нечутно приплила ясна, розспівана весна.
На синім небі знову сонце золотіє. . .
О, друзі молоді, як розгадати б то, хто з нас
Пройде з нескхиленим чолом крізь хвищу вітровіїв?

І в ті прийдешні, в славі золоті літа,
Як залопочуть знамена народу молодого —
Молитва вірна сповнить переможців спрагнені уста,
А сурми засурмлять у даль велику перемогу.

Та чаша кришталева ще не сповнена ущерть.
На шляху кам'янім паде з нас хтось щоденно. . .
Вітаймо ж, друзі, серцем юним нашу славну смерть,
Бо через чорну смерть нам шлях у вічне воскресення.

І сльози страдних матерів, сестер, любих жінок,
Мов квіти весняні, вплетім в чудний вінок!
І щоб могили впалих бур'яном не заростали,
Вони ж на варті, у рядах найперших впали.

Благословен на віки той, за правду хто упав.
Літери віднайдім в серцях незримі
І проспіваймо на весь світ устами молодими
Єдину, найсвятішу правду з вічних правд.

На землю рине дорога червона кров,
Тим за колонами, що йдуть — святе причастя.
Народ через Голготу ще не перейшов. . .
Народе, дужий будь, щоб під хрестом не впасти!

Львів, у роки війни

Іван ФРАНКО

Б Л А Ж Е Н Н И Й М У Ж

Блаженний муж, що йде на суд неправих
І там за правду голос свій підносить,
Що безтурботно в сонмищах лукавих
Заціплі сумління їх термосить.

Блаженний муж, що в хвилях занепаду,
Коли заглухне й найчуткіша совість,
Хоч диким криком збуджує громаду,
І правду і щирість відкрива як новість.

Блаженний муж, що серед гвалту й гуку
Стоїть як дуб посеред бур і грому,
На згоду з підлістю не простягає руку,
Волить зломатися, ніж поклонитися злomu.

Блаженний муж, кого за теє лають,
Кленуть і гонять і поб'ють камінням,
Вони ж самі його тріумф підготовляють,
Самі своїм осудяться сумлінням.

Блаженні всі, котрі не знали годі,
Коли о правду й справедливість ходить;
Хоч пам'ять їх загине у народі,
То кров їх кров людства ублагородить.

Леся УКРАЇНКА

О, Г О Р Е Н А М!

О, горе тим, що вроджені в темниці,
Що глянули на світ в тюремне вікно!
Тюрма — це коло злої чарівниці,
Ніколи не розіб'ється воно.

О, горе тим очам, що звикли бачить зроду
Каміння сіре, вогкий мур цвілий:
Ім сіре здається все, як небо у негоду,
І світ, немов тюремний двір, малий.

О, горе тим рукам, що звикли у неволі
Носить кайдани ржаві та важкі,
На волю вирвуться, і там бридкі мозолі
Їм нагадають, хто вони такі.

О, горе тим, що мають душу чесну!
Коли вони ще вірять у богів,
Благати мусять силу ту небесну:
«Пошли нам, Боже, чесних ворогів!»

О, горе нам усім! Хай гине честь, сумління,
Аби упала ця тюремна стіна!
Нехай вона впаде і зрушене каміння
Покрие нас і наші імена!

Василь ЩУРАТ

МОЄ СЕРЦЕ НЕ ТУТ

Моє серце не тут, моя дума не тут, —
Вони гень, на Поділля, над Збручем;
Дума лине орлом, серце рветься притьмом
На лани, сном повиті могучим.
Доки щастя твоє, рідний краю, є сном, —
Моє серце і дума над Збручем!

Гей Поділля лани, плодотворні лани,
Джерело мого смутку і суму!
Йдуть за море по хліб ваші рідні сини,
Я-ж до вас мою скорбну шлю думу.
Там блукає вона і шукає тих сліз,
Що по трав розплилися коверци,
Що зросили стежки всі і кожний покіс,
І труїть тими сльозами серце.

Моє серце не тут, моя дума не тут, —
Вони гень, на Поділля, над Збручем;
Дума лине орлом, серце рветься притьмом
На лани, сном повиті могучим.
Доки щастя твоє, рідний краю, є сном, —
Моє серце і дума над Збручем!

Олесь БЕРДНИК

СТРАШНА РАДА

(Уривок із «Тернового Віння України»)

І я заграв. . . Здригнулось Дике Поле.
Земля здригнулась. Колихнувся світ.
Немов літаври grimнули довкола
Із тих далеких легендарних літ. . .

У тій сопілці чулося ридання
Замучених дітей і матерів,
І клеkotіння вічного повстання,
І вічна марність романтичних снів,
І клич до бою, і дівочий спів. . .

І я узрів усю мою Вкраїну,
Розіп'яту з правіку на Землі.
І я відчув розсіяну Родину,
Розсипану, загублену в імлі. . .

Вона відчула поклик. І воскресла!
Людей повстали в просторі ряди. . .
Праненьки Геї викидали чресла
Померлі покоління і роди.

Вони ішли до Вогнища, до Диви,
Вони ішли, не знаючи — чому!
Сопілки чарівної переливи
Вели їх крізь століття і пільму. . .

Ішли далекі вої непохитні,
Ішли тисячолітні сіячі. . .
Корогви колихалися блакитні,
І блискотіли списи та мечі. . .

І нап'ялись, немов жіночі лона,
Сплюндровані могили по степах,
І з неба кров кипляча і червона
Знов окропила непорушний прах.

Земля тряслась. Кричали древні гори.
Бо з забуття, з приниження, з гниття
Мільйоннорукий, дивний і стозорий
Вривався буйний дух в нове буття.

І воскресали запорізькі лави,
Ішли крізь гук походів і війни,
Крізь марево і слави, і неслави,
Ішли крізь ешафоти чужини. . .

Йшли Матері і діти-янголята,
 Ішли дівчата й ніжні юнаки. . .
 І падали заслони літ закляті,
 І танули епохи та віки!

Йшли кобзарі, старшини і гетьмани,
 Ішли опришки горді й кріпаки,
 Повстали у кривавому тумані
 Всіх гайдамаків зраджені полки. . .

Всі закатовані, усі забуті,
 Усі покинуті в самотині,
 Усі тепер порвали вічне пuto,
 Щоб відродитись в древньому вогні.

У тому містичному потоці
 Ізнову повставали легіони —
 Померлі з голоду у тридцять третім році,
 Замучені у тюрмах і колонах. . .

Розстріляні, обстріхані, убиті,
 Закреслені у пам'яті віків,
 Крізь Дике Поле, темрявою вкрите,
 Йшли на сопілки чарівницький спів.

На мить одну закам'яніла зрада,
 Розтанули кордони і темниці. . .
 Прийшли живі з Америки, з Канади
 На поклик Божевільної Дівичі. . .

Мордовія не втримала поетів,
 Уральські розлетілися дроти,
 Ув'язнені прорвали всі тенета,
 Пройшли всі лябіринти темноти.

Усі сліпі, обдурені і сонні,
 Усі застрахані, окрадені й німі,
 Всі боягузливі, убогі й безборонні —
 Стояли теж покірно у п'їтмі.

Завмерла вся Сім'я Тисячолітня
 Довкола Пломенистого Кільця.
 І я почув запитання привітне
 Із вуст якогось сивого бійця:

— Хто ти еси, що силою чи вмінням
 З'єднав роди минулі і літа?
 Яка глибінь кипить в твоїм сумлінні,
 Яка мета — проклята чи свята?

— І пам'ятай, що Вічне не прощає
 Ні замірів пустих, ні марноти!
 Чого волієш, і чого бажаєш,
 Що пробудив дрімаючі світи?!

Поезія з України

Б. М.

«РІДНА МОВА»

Моя Україно, прекрасна чудова,
— Поля неозорі, річки голубі. . .
З любов'ю нанизую слово за словом
Й сплітаю янтарний віночок Тобі.

Моя рідна мово, пісне слов'їна,
Душевна, барвиста, ніжна й запашна,
Як довго живеш Ти, живе й Батьківщина,
Коли в тебе горе, сумує й вона.

Тебе, рідна мово, душили віками.
Ти збереглась у бідних хатах,
Літала над степом думами — піснями. . .
Як грім загриміла в Кобзаря віршах!

Цвіти, рідна мово, як маки й барвінки,
Світи нам, як сонця промені ясні,
Це ж мова Шевченка й Лесі Українки —
Скарбі найдорожчі рідної Землі.

Любіть рідну мову, сини України,
Мову солов'їну дідів і батьків,
Хто мову забуде — зрадник Батьківщини,
Це один з найтяжчих на світі гріхів! . .

Україна, 11-го грудня, 1984 р.

Проблеми національного визволення

Б. ОЗЕРСЬКИЙ

ДВІ МІРКИ

В обороні двофронтової війни України

Стосувати сьогоднішній пропагандивний критерій до подій з-перед півстоліття — в одному випадку з історичної точки зору, а в іншому з тенденційної потрібної ворогові політичної точки зору — це фальшивка історичних фактів й пов'язаності історичних процесів. Одні виправдують Мюнхен, Чемберлена і Даладіє як епізмент супроти диктатора з причини мілітарної слабости Британії, але й теж визнання права на самовизначення і включення з тої рації судетських німців до німецького материка як виправлення Версальського договору.

Одні трактують прилучення Австрії як з'єднання німецьких земель: «гайм інс Райх» і здійснення принципу Вілсона про самовизначення, а інші як окупацію. Аналогічно включення Саарщини. І Чемберлен виправдував включення судетського й австрійського комплексу не інакше, як оцінкою тих земель як етнічно німецьких. Тому, крім причини неозброєння Великої Британії, яке було виправданням епізменту супроти диктатора, було рішення Чемберлена сперте на засаді права на самовизначення. Це тим більше, що речник Католицької Церкви кардинал Інніцер офіційно вітав Гітлера як об'єдинителя німецьких земель і здоровкав його при офіційній авдієнції «німецьким поздоровленням». А Карль Реннер, лідер австрійських соціалістів і пізніший президент Австрії вітав теж об'єднання Гітлером Австрії з Німеччиною, вважаючи її одним народом — німецьким. Отже, теж соціалісти вітали з'єднання соборної Німеччини, вважаючи австрійців німцями. Австрійський нарід маніфестаційно вітав у своїх масах з'єднання обох країн. Це він не уважав окупацією. Папа Римський Пій XII заключив конкордат з націонал-соціалістичною Німеччиною. Націонал-соціалістична партія дійшла до влади в демократичних виборах і Гінденбург передав їй легально владу. Уряд Великої Британії заключив пакт рівноваги щодо тоннажу військової флоти, щоб не допустити домінації Німеччини над європейськими морями, бо про світові океани ще не було що мріяти тоді німцям. Усе це діється у приязних взаєминах з Гітлером.

Пілсудский, Мосціцкі, Бек заключують договір співпраці з Гітлером, щоб крити собі плечі перед Москвою. Це було 1934 року. Чейже вже усі знали тоді, що Гітлер диктатор, а нацизм — це расизм, антисемітизм, юдофобство. Це запам'ятаймо собі. Кацети функціонують в Німеччині, але й у Польщі, крім матері кацетів Росії. У Березі Каргузькій Польща держала не лише українських патріотів, націоналістів, священників, студентів, науковців, але й польських громадян інакше-думаючих, а в твердині Берестю послів до парламенту, у тому й Вітоса, й інших визначних польських політиків.

Західні держави прекрасно знали, що це нацизм, гітлеризм, але це їм не перешкоджало заключувати з Німеччиною договори приязні та співпраці і забезпечення торговельних відносин. Невже вони не знали про концтабори й антисемітизм? Не знали про те, чому Айнштайн був викинений за кордон?! Чистки жидівських інтелектуалів? Кришталеві ночі? Щойно, коли Гітлер скинув камуфляж права самовизначення, напав на Чехію і окупував її, бо Словаччина не була окупованою країною, але незалежнилася від Чехії, тоді Захід почав розуміти загрозу для себе. Але чи не можна б, вживаючи нинішнього терміну, говорити про коляборацію Заходу з нацистською Німеччиною?! А одночасний напад Польщі на нападеної нацистською Німеччиною Чехію, окупування її, перетворення на Райхспротекторат, та забрання при цій нагоді поляками від нападеної Чехії Заользя — не можна назвати коляборацією Мосціцкого з Гітлером?! Легко кидати Польському Конгресовому Комітетові Канади неслухний закид «коляборації» українським дивізіяникам, а чи не був дійсно коляборацією напад на Заользя? Пакт Пілсудского з Гітлером?! А чи не є воєнним злочинцем Москва з її пактом неагресії і дружби, яка спровокувала Другу світову війну, доставляючи два роки всякі необхідні для ведення війни елементи, паливо, збіжжя тощо. Чи не ділилася Москва з Гітлером здобичею і чи не вона вманеврувала Німеччину у війну і спровокувала кровопролиття світового засягу?

Чи станув перед судом у Нюрнберзі Сталін і тов.?! Як вовк з гісною, так большевизм ділився з нацизмом здобиччю. А чи два роки не була спомагана Москвою битва Гітлера за Британію? Окупація Франції, Бельгії, Данії, Голляндії, і т.п.?! А Фінляндія, а балтицькі країни? Чи не Москва скористала з коляборації з нацизмом і чи не вона є винуватцем за мільйони жертв Другої світової війни? А чи москалі не знали, що діється в Авшвіці, Треблінці, як спомагали Гітлерові розторощувати Англію й інші країни, зокрема ж Польщу?!

Це ще не все. Чи президент Німеччини проф. Карстенс не був членом НСДАП? А през. Любке як архітект не робив плянів бу-

динків, в яких пізніше були концтабори? Він напевно не знав, що там буде? А чи німецькі гітлерівські генерали не відбудовували *Бундесвегру* — теперішньої німецької армії і чи не один із них не був одним з головнокомандувачів НАТО? А скільки нацистів-генералів є в армії Гонекера і скільки наглядачів нацистських кадетів тепер наглядає за гонекерівськими кацетами? Чи бундесканцлер Шмідт не був представником герінгівської Люфтвафе на процесі маршала фон Вітцлебена і тов.? Чи протестував, як Фрайслер, голова Фольксгеріхту (народного суду), зневажав героїв протинацистського опору? Чи німецький народ у вільному демократичному ваймарівському голосуванні не вибрав Гітлера і НСДАП? Гітлер дійшов до влади легально, демократично. Чи за злочини гітлеризму маємо обвинувачувати цілий німецький народ? Усіх генералів Вермахту? Усіх членів НСДАП. У тому през. Карстенса? А скільки жидів врятував Рузвельт, хоча були шанси? Чи про жидівські погроми не знав Черчіль хоча б від звітодавців польського уряду? Не знав Іден? А чи ген. Франко, який понад сотисяч жидів урятував від смерті, удостоївся бути названим праведником світу? Чи є справедливим Ізраїль у тому відношенні? А що на це знеславлювачі нашої героїчної епохи кажуть, знаючи що король Леопольд III без одного пострілу віддав цілу бельгійську армію у полон нацистам? А хто з німецьких кардиналів протестував проти жидівського голокосту? А чи Папа римський, чи Ватикан мовчали, чи протестували? А як приховував Іден злочинців Катиня, щоб не «зразити» москалів? А чи не було нічого відомо на Заході про погроми жидівських студентів ендеками у Львові, Варшаві? Чи це не був антисемітизм? Але все мовчить. А чи може комусь є відомі антижидівські ексцеси і погроми московських банд царських чорносотенців і большевицьких горлорізів? Це все табу!

А тепер повернімся до офірних козлів візенталів і світового антиукраїнського жидівського і нежидівського наклепництва. Застеєрігаємося, що гебрейського народу, який стільки натерпівся від нацистських і большевицьких голокостів, ми в нічому не оскаржуємо, але до великої частини його керівництва маємо претенсії.

Страшні картини в Україні, Литві, Білорусі... 1941 рік. Наступ німецьких армій, не нацистських! Тюрми у Львові, Луцьку, Рівному, Вінниці і в сотні інших міст та сіл повні трупів найкращих синів і дочок України — трупи, трупи, трупи, повиколювані очі, вирізані груди жінок, викинені внутренності, розп'яті священники у підвалах тюрем, тисячі і тисячі замучених, закатованих, замордованих московським НКВД... А в пам'яті ще 1932-1933 роки — 7-10 мільйонів трупів від голодової облоги москалями України, голодовий морд вчас воєнного комунізму двадцятих років, мільйони депортованих селян й інтелігентів на Сибір, епохи Дзержинського, Менжинського, Ягоди, Єжова, Берії, епохи Сталіна... Кров, кров,

кров. . . І з'являється армія Окциденту, не нацистів, навіть не німців, але Окциденту, носія волі, людських і національних прав, пригадуються *інтелігентному* українському народові, — це не африканські анаціональні племена; — Гете, Шіллер, Кант, Ляйбніц, любитель українців Гердер, Бетговен, Бах. Чи ж народ таких геніїв може нести лихо, голокост? Чейже і Чемберлен, і британський престолонаслідник відвідував Гітлера, і Папа Римський заключив конкордат, і про право самовизначення все була мова при кожній нагоді — судетській, чи австрійській. А тут — трупи, трупи, трупи в тюрмах з большевицьких рук. . . Коли кард. Інніцер і лідер соціалістів Карл Реннер вітав Гітлера за з'єднання Німеччини, чи українці в обличчі мільйонів трупів з рук москалів не могли сподіватися, що хтось їм допоможе позбутися страшних кайдан?! Чейже Черчіль сказав, що він з чортом піде проти ворога Англії Гітлера, а для України тим люципером була тоді Москва, а не Німеччина. Черчілеві вільно було іти з люципером проти диявола, але українцям не вільно було навіть сподіватися, що «Окцидент» це не злочинна система життя, це не вар'янт большевизму — нацизму. Чи Україна за це відповідає, чи може сам же Окцидент і ті із-Заходу, які нацизм толерували, а в тому теж Чемберлен, Далайдіє, Пілсудський, Бек, Мосціцкі, Ватикан і німецькі Церкви. . . Коли українці, будучи в пеклі большевизму, вітали німецьку армію, то не тому, що вона була німецька, а тим більше не тому, що вона була націонал-соціалістична, а тому бо мали вже досить пекла російського соціалізму й колоніялізму, тому, що вірили в *християнську* Європу. Не їх вина, що такої Європи в той час не було, а була система диявола, так, як на офіційному Сході була система люципера?!

А чи Черчіль не помилився і не признався запізно до своєї помилки, що, мовляв, вони вбили не ту свиню. . . Українці були мудріші за Черчіля, бо зразу, зорієнтувавшись, що немає *християнської* Європи, але є чортівська Європа, така сама, як диявольська Росія — *відкрили два фронти проти обох чортівських систем!* Голову треба клонити перед тією героїчною, розумною нацією нашої України, а не обплювувати її західнім снобам, які даліше живуть в дурності або куплені люципером з Кремля і вихваляють «рай» диявола на землі за залізною заслоною! Хай ідуть туди жити!

Українці не стидуються того, що вони в перші дні вітали армію Окциденту, здогадну християнську, гуманну, волелюбну, але вони є обурені, що ті, які підготували ґрунт нацизмові, — а вони були у Лондоні, Парижі, Ватикані, Відні, у частини католицьких і протестантських колах Німеччини, — не стають в обороні тих, які вели двофронтову війну і перестерігали перед большевизмом.

За упадок *християнства* і гуманізму на Заході не несе вини Україна, але несуть вину західні Церкви, несе Версальська система, побудована на помсті і ненависті до народів, несуть усі ті, які не знали, що зробити з нацизмом, які не знають, що зробити з російським комунізмом.

Як гігант серед духового вічного християнства здвигается велична постать Митрополита Андрея Шептицького, який *єдиний* у цілій антихристиянській Європі підняв був мужній голос протесту проти голокосту жидів і голокосту України. Але псевдо-справедливий Ізраїль відмовився ради співпраці з большевизмом визнати його з жидівської точки зору праведником світу. Бо українці того титулу для Святця України не потребують і уважають нижче своєї гідности добиватися того від Ізраїлю, бо для нас Митрополит є *святий* України, а чи він буде шанований Ізраїлем чи ні, це для України не таке важне. Нам важно лише ствердити, що вдячність Ізраїля міряється часто не так справедливістю, як радше інтересом правлячої верстви. Ми у приязні з нашими щирими друзями в Ізраїлю, які так само оцінюють, як ми, невдячність Ізраїлю, але вони заслабі, щоб честь гебрейського народу рятувати і щоб не утилітаризм та усміх Кремля грав ролю у справах чести їх нації.

Візенталь не знайшов досі ані одного воєнного злочинця серед москалів і юденратів, бо так не «полагається», там «їх не було». Немає їх і в «ДДР», але він бачить їх виключно серед українців, литовців і білорусів. А може б він заінтересувався Катинем, Вінницею, Дрезденом, десятками тисяч трупів українських патріотів залишених у червні 1941 НКВД у Львові? А серед НКВД-истів було немало осіб жидівської національності, на другому місці після москалів?! Це його не цікавить. Він бачить лише всюди українців, так, як це бачить КГБ. А яка реакція німецької газети, яка стверджуючи, що оскарження Дем'янюка підважене, пише про «Українішес Унтір»? А що, як би ми сказали, що німецький Унтір-потвора, тварюка, або жидівський унтір-потвора, нпр. Кагановіч, Ягода, Троцький, і сотні інших НКВДистів чи чекістів жидівського роду? Україну й українців можна всім і вся зганьблювати, але реванжуватися правдою не вільно! Сотні тисяч вітало Чемберлена після судетської кризи і договору у Мюнхені з Гітлером! А Гітлер був таки Унтір німецький, якого т. зв. мюнхенський обман англійці ентузіастично вітали!

Осторожно із знеславлюванням других, які, розумніше за західних державних мужів, правильнішу зайняли позицію супроти обох тварюк, потвор — Сталіна і Гітлера, і не жаліють, що відкрили двофронтову війну, коли «християнський Окцидент» з голокостом відкрив своє правдиве обличчя. Апелюємо до Заходу оцінювати події з точки зору історичної правди і ретроспективи, не

виправдувати своїх промахів ані воєнних злочинів — Рузвельти віддали пів світу большевизмові, а видали насильно сотні тисяч полонених і втікачів у руки диявола, хоча Черчіль сказав, що вбили не ту свиню... Чи не було воєнним злочином видавати нещасних, які кидалися з жінками і дітьми у ріки, щоб не дістатися в руки диявола? Але Іден дав наказ і, на жаль, теж президент Труман, щоб виконати антилюдські рішення ялтанських, тегеранських і касаблянських конференцій! Десь Атлантийська Хартія нагло зникла?! Злочином було уважати Сталіна *Унтіром*, коли він був *майстром* німецького Унтіра! Черчіль призабув у ненависті найістотнішу правду британської політики — рівновагу сил, і зробив Британію другорядною європейською потугою зі світової імперії, здавши цю позицію Росії. А вирішав уже Рузвельт зі Сталіном про долю світу, зіпхавши у забуття Лондон! Як міг Черчіль уважати, що Англія буде першою сухопутною потугою в Європі? А був час Черчілеві повернути колесо історії, коли підготувляти десант британських військ на Кавказі... не дивлячись на Рузвельта!

Тепер панує московський *Унтір*. Захід грає ролю так, наче б не бачив, що *Унтір* — це не Дем'янюк, але потвора, що на Кремлі сидить... Чому ж ніхто не згадує, що найбільший коляборант і воєнний злочинець персонально ще живе: Молотов. А КПСС? Чи КПСС не відповідає за пакт з Гітлером, який спровокував Другу світову війну! Не Гесс, якого актів чомусь не вільно розкрити раніше як після 2000 року... Коли нарешті кремлівські *Унтіри* стануть перед судом історії?! Чому Візенталь не інтересується Вінницею, Великим Голодом, Катинем, жидами помордованими большевиками? Чому він за українцями шукає, а не за Кагановічами, чи укритими чекістами на Заході, Радеками, Ягодами, Шелепінами? Цікаво! Чи то «що іншого»?! А може це та сама мафія, та сама спілка?!

А чому народовбивство, голокості москалів у Афганістані, де вимордовують жінок, дітей, стариків на очах всього світу, а з В'єтнаму дівчата з матер'ями човнами втікають на океан і гинуть по дорозі, чому мільйоновий морд теж у Камбодії — це не голокост?! Всюди дві мірки! Большевиків вільно творити десятикратно гірші голокості, як нацизмові і то нині теж на очах усіх власть імущих, але реакції дієвої жодної! Чи Шпенглер помилявся?!

Василь ЛИТВИН

ЕКОНОМІЧНА РЕВОЛЮЦІЯ В КИТАЇ

Бували різні революції в Китаї. В 1900 році була революція боксерів, скерована головню проти європейців, для очищення краю від чужоземних елементів і їх декадентської культури. Банди молодих фанатиків вбивали місіонарів, монахинь, бізнесменів, а коли стали загрожувати їхнім амбасадам, європейські держави вислали свої війська, для охорони дипломатичного персоналу. В 1911 р. вибухла революція д-р Сун Ят-сена, який повалив скорумповану і zdeгенеровану династію Манджу і встановив республіку. Він оснував націоналістичну партію Куомітанг, при допомозі якої правив державою. По його смерті головою держави став ген. Чіянг Кай-шек.

Слідєє комуністична революція Мао Тсе-тунга, яку піддержувала Москва; боротьба між комуністами і націоналістами тривала аж до 1949 р. Чіянг Кай-шек перевів багато корисних реформ, але занедбав селянське питання, яке конечно потребувало радикальних реформ. Провінційні «ленд-лорди» експлуатували селян; бідного кулі, який не міг заплатити високого податку, заковували в диби і давали 25 бучів в п'яти. То була велика помилка, яка важко зімстилася і довела до остаточної побіди Мао в 1949 р., який накинєв Китаєві комуністичне ярмо.

Китайці — то одна з найстарших і найбільша нація (понад 1 біл.), із старою культурою і цивілізацією. Японія прийняла багато елементів з китайської культури — китайську систему філософії, правні форми, літературу, китайський стиль в малярстві, архітектуру, музику, медицину, астрономію. Японці перетопили ті елементи в горнилі своєї духовости, все ж таки вони були фундаментом культурного життя впродовж одинадцятьох століть.

Додатнім явищем у китайців є прив'язання до давніх традицій і культ предків. В кожному домі є таблиця із списком померлих предків, яких дух перебуває з мешканцями дому. Від найдавніших часів китайці вірять у вищу силу, себто в Бога. В Китаї є три релігії — конфуціянізм, таоїзм, буддизм. Негативним явищем у китайців є ненависть до Заходу, до західньої культури, цивілізації, західнього стилю життя. Та ненависть виявилася в революції боксерів і в т.зв. культурній революції Мао Тсе-тунга, який вивів

на вулиці міст банди молодих фанатиків, які палили публічно твори великих європейських письменників — Шекспіра, Байрона, Гете та інших, безцінні картини великих майстрів пензля, нищили все, що було твором європейського духа, як декадентське.

Не зважаючи на велике прив'язання до старих традицій і свого стилю життя, Японія почала в 19 ст. модернізувати своє економічне життя, вона прийняла європейську і американську технологію і в короткі часі стала найбільшою економічною потугою в Азії, не маючи майже жадних сирівців, все мусіла імпортувати. А Китай заскорузлий в своїм консерватизмі, як черепаха в мушлі, животів давнім примітивним життям, не зважаючи на великі природні багатства, які лежали невикористані в землі.

Доперва по смерті Мао, Китай почав поволі отрясатися з червоної травми, головню завдяки тодішньому прем'єрові Чу Ен-ляй, засуджено безглузду культурну революцію, арештовано чотирьох її головних протагоністів, між ними вдову Мао. Нове покоління зрозуміло, що пропаганда про комуністичний рай — то нереальна утопія, яка веде край до економічної руїни, і почало шукати нових шляхів. Китайці, хай і комуністи, зрозуміли, що невірнине стосування мертвої доктрини Маркса є безглуздом, яке не витримало проби життя.

Найперше почато реформи в рільництві в 1978 р. Основним елементом реформи була ліквідація людських комун, себто колгоспів. На селі живе біля 80% людности Китаю, отже рільничі реформи були найбільше конечні. Землю передано під управу родинам, на вільноринковій базі. Край, який довгі роки мусів імпортувати збіжжя з капіталістичних держав, став самовистачальним, до тої міри, що внутрішній ринок став перенасичений і ціни на збіжжя стали спадати. Більш підприємчиві селяни почали переставлятися на інші ділянки сільського господарства, як — садівництво, городництво, годівля курей тощо. В сусідніх містечках селяни почали отвирати реставрації, готелі, а навіть організувати приватний транспорт, який успішно конкурує з державним неточним транспортом. На селі запанував добробут, селяни почали купувати рільничі машини, телевізори, пральні машини, закладати телефони, нечуваний давніше люксус.

В 1984 році розпочато велику реформу державного промислу і цілої структури міської організації. Скасовано центральне планування і бюрократичну систему державної контролю, впроваджується певного роду самоуправу. В деяких заведеннях відбулися вперше вибори директорів. Очевидно, то є ще несміливі спроби, які натрапляють на різні перешкоди. В портових і приморських

районах можуть інвестувати заграничні фізичні і правні особи, полегшено приватну підприємчивість і заграничну торгівлю. Економічний «бум» стимулює розвій будівництва, на місці давніх глиняних ліп'янок ростуть хмарочоси, люксові готелі, товари доми західного стандарту, постають фабрики, роїться від закордонних туристів і бізнесменів. Китай міняє своє обличчя, і може в короткім часі стати конкурентом Японії на Пацифіку, тим більше, що має мінеральні багатства — вугілля, залізна руда, цина, ртуть, нафта; китайський шовк є славний на цілий світ.

Впарі з економічними реформами ідуть зміни в інших ділянках життя — партійнім, політичнім, адміністраційнім, культурнім, релігійнім, шкільництвом, тощо. В китайськім цїсарстві не знано концепції права, як універсального регулятора суспільного життя. Бюрократичний апарат був базований на конфуціяньскій ідеології; державна влада була джерелом права, яке довільно змінювалося, населення було предметом східньої деспотії, а не громадянами в розумінні західного права. Тим більше не було мови о правних нормах в комуністичнім режимі Мао, якого головною ціллю була світова революція з центром в Пекіні, наперекір Москві; джерелом «права», а радше безправ'я була партія з її апаратом.

Тепер партія втратила багато з давньої необмеженої диктатури в різних ділянках життя, її роля ограничується головно до комуністичного апарату, з більшими прерогативами провінційних осередків. Змінено також відношення до інших етнічних груп, як — монголи, тибетанці, уйгури, узнаючи мультиетнічність Китаю, і признаючи для тих груп автономні права, в ділянці їхньої культури, релігії, тощо. Завважається теж релігійний ренесанс, устали релігійні переслідування; є випадки, що центральні і льокальні уряди відбудовують, знищені давніше святині та інші об'єкти релігійного культу. Звільнено з тюрем католицьких духовників, які каралися там довгі роки. Занехано спроби творення «пролетарської культури», привертається культ Конфуція. Отворено вікно в світ, занехано пропаганду ненависти до західної культури, грають знову Шопена, Бетговена, відбувають турне західні артистичні ансамблі з мільйоновими слухачами. Китай переживає не тільки економічну, але й культурну і соціальну революцію.

Ті реформи не проходять легко, є певна опозиція, особливо серед тих партійців, які втратили упривілейовані становища і теплі посади. Але великі реформи ніколи не проходять легко, без породивих болів. Очевидно, було б помилкою думати, що це початок кінця комунізму в Китаї. Партійна пропаганда і преса голосять, що Китай творить свій модель соціалізму, відмінний від московського, який оказався нездатний до життя. Не слід теж диви-

тися надто оптимістично на ті реформи і зміни, бо в тій системі немає нічого певного. Ануж завтра з'явиться якийсь новий Мао і заверне знову на давні рейки. Майбутність покаже чи ті реформи видержать пробу життя.

На китайським прикладі, головню в рільництві, маємо найкращий приклад, яке велике значення має приватна власність, вільна ініціатива, свобідна праця, коли над людиною не стоїть партійний посіпака з нагаєм чи з наганом. Тільки московські партійні хусити тримаються корчево старих збанкрутованих метод — колгоспів в рільництві, центрального плянування і контролі на виробництві. Робітник має необмежені можливості саботування праці, тут не докрутив шрубку, там не ізолював добре, і у висліді советська продукція випускає на ринок останню тандиту, яка скоро псується, ломиться. Подібно на рільництві, земля хоче, щоби її любити, пілкуватися нею, а колгоспи вбили в селянина любов до землі, бо невільнича праця є прокляттям для людини. І земля почала мститися. Висліди бачимо, Україна, що була колись житницею Європи, не може прохарчувати власного населення.

Чому б не спробувати китайського експеритменту в ССРСР? Але реформи то страшне слово для Москви, як люди голодні, то думають передовсім про заспокоєння елементарних потреб, а як будуть ситі, то можуть почати домагатися більше свободи, то особливо небезпечне у поневолених народів. Китайський експеримент є поличником для Москви, він може викликати ланцюгову реакцію в інших комуністичних країнах, що не є під безпосереднім контролем Москви.

Нова програма КПСС, місто господарських реформ, обіцяє економічну інтеграцію сателітних країн в советську систему, з її злиднями, нуждою, голодом. Розвій майбутніх відносин в московській тюрмі народів геніяльно представив Степан Любомирський в повісті «Поховайте та вставайте». Та революційна ситуація розвинеться з історичною konieczністю, і розвалить ту «імперію зла», а на її руїнах постануть самостійні національні держави.

Нестор НЕСТОРЕНКО

ВСУПЕРЕЧ НОРМАМ ІСТОРИЧНИХ ДОСЛІДІВ

Для боротьби проти українського самостійницького руху, а головно проти його авангарду — революційної ОУН, агітпроп КПСС виплекав цілу плеяду писарчуків. Декотрі з них удостоїлися наукових титулів, в тому й членства в Академії Наук Української ССР. Найбільш відомі це В. Белаєв, С. Т. Даниленко, В. В. Добрецова, В. С. Коваль, Г. Симоненко, Ю. І. Римаренко, А. Д. Скаба, В. М. Ткаченко, В. К. Танчер, В. Чередниченко й А. Шиш. В більшості ці працівники є або діючими агентами КГБ, або публікують свої статті на доручення КГБ.

Як відомо, КПСС вважає марксизм-ленінізм науковим вченням. А що всі твори скеровані проти українського націоналізму та боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу є теоретично «осмислені» й історично «насвітлені» з вихідних названої ідеології, вважається їх «науковими». З аналізу всяких цих писань виходить, що тут йде про чисту дезінформацію, побудовану на вирваних з контексту цитатах, півправах, а то й на ординарних або перфідних фальсифікатах.

Для доказу повищого, розглянемо у формі прикладів статті Володимира Василякія в «Известиях Советов депутатов трудящихся», Миколи Горелова і Євгена Камінського в «Літературній Україні», та директора Інституту держави і права Академії Наук УССР, академіка Б. Бабія, в «Радянській Україні»¹.

І так, Василякій, бувший власовець та диверсант КГБ, обвинувачуючи, що ніби американська САС намагалася через Американський комітет для боротьби з більшевизмом завербувати його до «шпіонажу, диверсії і терору» проти ССРСР, твердить, що «американцям були потрібні бандити», а для «пояснення» додає: «Такі бандити, котрих вони брали з бандерівського руху, оголосивши льозунг: «Соборної і від нікого незалежної України». Я добре знав рух Степана Бандери. В одному підписаним ним тайному документі він так навчав своїх людей:

«Наша влада повинна бути страшна... Рекомендується вини-

1. Див. «Известия», ч. 209 від 2-го вересня 1962 року, як теж статейка Василякія в першому числі газетки «За возвращение на Родину» за квітень 1955 р.; «Літературна Україна», ч. 26 від 27-го червня 1985 р.; Всупереч нормам міжнародного права, «Радянська Україна», ч. 184 від 11.8.1985 р.

щувати всіх, хто буде проявляти опір режимові; винищувати головню інтелігенцію, якої не треба (не следует — Н. Н.), допускати до ніяких урядів і взагалі унеможлиблювати її підготовку. Жидів ізолювати, викинути з інституцій, тим більше і поляків; керівниками можуть бути лише українці. . .»

Василакій не подає ні назви «тайного документа», ані джерела. Але з контексту видно, що він сугерує, що він бачив дотичний документ під час свого побуту на еміграції, коли-то він «добре знав рух Степана Бандери».

Джерело і назву документу допоміг нам відкрити Інститут Академії Наук Української ССР під покровом академіка АН УРСР А. Д. Скаби, який опублікував у 1974 році тиражем шість тисяч примірників збірку під заголовком «Про справжнє обличчя українського буржуазного націоналізму»².

В згаданому творі є розвідка В. А. Онищенка — «Спадкоємці свастики і тризуба» (сторінки 212-236). Покликуючись на советські джерела³, старається названий советський історик доказати, що американська військова формація спеціального призначення, яку називають «зелені берети», мала свій праобраз в легіоні «Нахтігаль». А тому, що він знайшов «історичну документацію», він твердить, що названа американська військова частина є неначе «спадкоємцем свастики і тризуба» та що «буржуазно-націоналістичні ватажки» ставлять «на дальше посилення» холодної війни».

Власне в названій розвідці є кілька майже до нага обскубаних цитат з *всецільо* опублікованого документу революційної ОУН з травня 1941 р.: «Боротьба й діяльність ОУН під час війни — Політичні вказівки»⁴. До них додано цитати, які уживав Васи́лакій та багато видумок, щоб представити революційно-націоналістичних борців як «націоналістичних найманців фашизму», які «намагалися терором і пострахом допомогти гітлерівцям винищувати українських робітників і селян», а «головню інтелігенцію», а сл. п. Провідника Степана Бандеру схарактеризувати як провідника «жорстокого терору» в кожному чині і на кожному кроці⁵.

2. Цей твір появився у видавництві «Наукова Думка» в Києві, Редакційна колегія: М. М. Варварцев, П. М. Калениченко, С. М. Пархомчук, Р. Г. Симоненко, А. Д. Скаба (відповідальний редактор), А. М. Шлепаков.

3. На так звані фонди Центрального державного архіву жовтневої революції УРСР, або інших советських архівів та на публікації, а зокрема на «наукові праці», як «Везбатченки» кагебіста К. Дмитрука та «Націоналізм проти нації» партійного «суспільствознавця» В. Чередниченка.

4. Див. ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929-1959 р., Видання ЗЧ ОУН, 1955, стор. 48-57.

5. Порівняй текст на сторінках 217, включно до 219 згадуваного твору «Про справжнє обличчя українського буржуазного націоналізму», Київ — 1974, видання Академії Наук Української ССР, з текстом документу «Боротьба й діяльність ОУН під час війни — політичні вказівки», опубліковані в поданім творі. Згаданий документ є в дійсності зразком політичної мудрости революційної ОУН та кращим доказом, що ОУН числила виключно на власні сили українського народу.

Порівняємо дотичні тексти. В. А. Онищенко в розвідці «Спадкоємці свастики і тризуба» пише: «У перших днях вибуху війни, — пишеться у цьому ганебному документі, — ОУН скріплює пропаганду серед війська, розкладову і позитивну. . . веде інтенсивніше підривну роботу в господарстві, адміністрації, транспорті, війську, зн. саботаж достав, заколот у транспорті, розклад у війську, саботаж у моторизованих частинах і т.д., воєнне замішання використовує для посилення хаосу». . . «У цій директиві, що була підготована особисто Бандерою і його найближчим оточенням, зазначається: «З приходом союзницької армії виходять напроти неї представники ОУН (цивільної і військової влади), вітають їх як союзників, і заявляють, що ОУН вже очистила терен від большевиків, перебрала владу в свої руки. . . Воєнні представники ОУН заявляють, що вони хочуть далше разом з німецькою армією воювати проти Москви».

Розуміючи, що на жодну підтримку народніх мас націоналісти розраховувати не можуть, директива від імени Проводу ОУН вимагала, щоб на «звільнених від большевиків теренах» провадити жорстоку терористичну політику. З характерною для гангстерів і авантюристів цинічністю верхівка ОУН проголошувала, що після вступу німецько-фашистських військ на Україну «формою державної влади повинна бути політично-мілітарна диктатура ОУН». Пропонується творити спеціальні суди, які «будуть безоглядно карати» людей.

З перших днів окупації Бандера під крильцем Абвери і Гестапо розраховував встановити кривавий фашистський режим, нацькувати селян на робітників, викликати єврейські погроми. . . Наказуючи, на випадок вступу німецьких військ, «під примусом» набирати до націоналістичних підрозділів командирів ССЧА (соціалістичної советської червоної армії — Н. Н.), зверхники ОУН пропонують, «як це робив батько Махно, дати до нього солідну сторожу, а першу спробу саботувати, карати розстрілом». . .⁶.

Але, подивімся, що написано в «Політичних вказівках»:

«7. У перших днях вибуху війни, коли ще советська армія незахитана і твердо держиться, ОУН не виступає зі зброєю в руках до боротьби. Тоді лише скріплює пропаганду серед війська, розкладову і позитивну, посилює творення своїх організаційних осередків, підготовляє інтенсивніше і свобідніше організовану силу до збройного виступу, конкретно уплянує з намічуванням людей форми й способи перебирання влади, організації збройної сили, війська і міліції, адміністрації, господарки, пропаганди й культури.

6. Про справжнє обличчя українського буржуазного націоналізму, Київ — 1974, стор. 217-219.

У цей безпосередньо підготовчий до виступу час — веде інтенсивніше підривною роботу в господарстві, адміністрації, транспорті, війську, зн. саботаж достав, заколот у транспорті, розклад у війську, саботаж у моторизованих частинах і т.д., воєнне замішання використовує для посилення хаосу, з'єднання бійців та поодиноких частин для справи революції; пробує вкрутити своїх людей в частини ЧА (червоної армії — Н. Н.), щоб у слушний час стали там організаторами революції»⁷.

А в розділі цієї «травневої директиви» п.з. «Відношення ОУН до питання державної влади» стоїть:

«7. ОУН перебере відразу повноту державної влади на ЗУЗ, як одинока там організована сила і змагатиме до того, щоб своїм вкладом у визвольну боротьбу та державне будівництво зайняти зразу провідне місце в цілій Україні. Одначе, якщо б на Осередніх і Східніх Землях постав скорше інший самостійницький центр, який з успіхом зорганізує визвольний зрив і будову держави, опанує своєю владою більший простір України, та дійсно стоятиме на платформі повної суверенности і соборности України — тоді ОУН визнає його центральною владою України і йому підпорядкується державна влада, встановлена ОУН на опанованих нею теренах. Дальша постава ОУН супроти такого уряду залежатиме від того, як він буде вив'язуватися зі своїх завдань. . .

11. Якщо б у зв'язку з розвитком воєнних подій заіснувала така ситуація, що українські землі зайняли б нагло війська іншої держави перед тим, заки вспіла б оформитися державна влада, тоді поза теренами, які опановує ОУН і є на ньому дійсною українською владою, компетенції тимчасової української влади належали б тільки такому тілові, що спирається на організованій українській силі, посталої з української ініціативи та добре заступає добро України.

12. Кожна установа, яка б одержала мандат і владу від чужоземних чинників, хоча б вона складалася з українців є установою даної держави. Вона не може претендувати до права сповняти ролі українського представництва як суверенної української влади. Своє відношення до таких інституцій ОУН буде окремо нормувати у кожному конкретному випадку»⁸.

Повище порівняння цитатів В. А. Онищенка з оригіналом «Політичних вказівок», виданих для членства революційної ОУН, показує, як агітпроп КПСС спільно з КГБ фальсифікують документи та очорнюють сл. п. Провідника Степана Бандеру.

Стаття «Безумці ставлять на війну» в «Літературній Україні» є

7. ОУН в світлі постанов. . . , стор. 49-50.

8. Там же, стор. 55-56.

огидним нападом на добре ім'я Голови ОУН і Президента АБН — Ярослава Стецька, та представленням політики ОУН у кривому світлі.

І знову вирвані з контексту й обскубані цитати служать для маловідомих публіцистів — Миколи Горелова та Євгена Камінського — претекстом, щоб твердити, між іншим, таке:

«Традиційно пов'язуючи всі свої надії з інтервенцією ударних сил імперіялізму проти Радянського Союзу, вони (українські націоналісти — Н. Н.) відкрито завляють, що вбачають можливість реалізації своїх плянів у розв'язанні третьої світової війни.

У безумній ставці на світову ядерну війну полягає, і це зрозуміло, одна з головних причин подальшого загострення кризи українських буржуазно-націоналістичних угруповань за кордоном.

Українські буржуазні націоналісти виступають заповзятими апологетами воєнних приготувань НАТО і США».

І далі:

«Націоналістичні ландскнехти «хрестового походу» антикомунізму, йдучи в руслі виступів найреакційніших сил на Заході, називають рух за мир «виступами проти Америки та її президента»...

І все це намагаються маскувати релігійною реторикою. Приміром, бандерівський журнал «Визвольний Шлях» (1983, ч. I) висловлює свої релігійні почуття таким чином: «Повинні відродитися традиції середньовікових лицарів-хрестоносців, котрі йшли звільнити Святу Землю від невірних бусурман, традиції апостолів і суворих аскетів».

Ще далі пішов мюнхенський «Шлях Перемоги» від 15-го серпня 1984 року, заявивши, що ті, хто виступає за збереження миру, «зачинають християнам двері до порятунку». «Врятувати» християн, продовжує цю, вибачте на слові, «думку» оунівський верховода Я. Стецько, може лише термоядерна війна»⁹.

Зацитована тирада клевет є властиво звернена передусім проти від років голошеної тези Ярослава Стецька, *що єдиною альтернативою до термоядерного голокосту є визвольна революція поневолених Москвою народів*.

Щоб обеззубити пасквіль «Літературної України», зачитуємо адекватні місця з засадничого документу «Проблеми теорії і практики національно-визвольної боротьби», прийнятого в 1981 р. Шостим Великим Збором ОУН.

«Термоядерна війна, — читаємо у названій постанові законодав-

9. Микола Горелов, Євген Камінський, Безумці ставлять на війну, Літературна Україна, ч. 26 від 27-го червня, стор. 8.

чого органу ООН, — це знищення величезної частини людства, а рішення про її неіснування не може лежати в руках кількох кремлівських злочинців, бо не в їх руки покладено Богом долю світу. І чому праведні мали б гинути з волі злочинців сотнями мільйонів? Це питання метафізичне, але, на жаль, не годен його відділити політичному нашого часу».

І далі: «Наша діяльність в Україні, в московській большевицькій імперії й у вільному світі виходила з засади, що необхідно довести до свідомости всіх зацікавлених в перемозі над большевицькою Москвою про те, що в нашому арсеналі боротьби є альтернатива до атомової війни. Найбільшими ворогами атомової війни є ООН й подібні до неї речники поневолених Москвою націй. Ураховуючи цей факт та не бажаючи повторити гітлерівський провал у виданні американської стратегії, якої політична концепція виходить досі з єдиноне ділимської московської позиції, а також ураховуючи можливість принаймні обмеженої нуклеарної війни, обумовленої недостатньою кількістю конвенційної зброї членів НАТО в Європі, — Москва розташувала ракетні комплекси далекої й міжконтинентальної дії, а також середнього засягу СС-20 в районі Києва, Деражні та Первомайська. Це мало б спровокувати атомову атаку на Україну, що дало б для США такі самі наслідки, які мав Гітлер. Дехто з НАТО мріє про знешкодження Донбасу як «бази економічно-військового відродження» потенціалу СРСР. Така можлива безглузда стратегія НАТО створила б тотальний фронт проти НАТО, аналогічний до фронту проти Німеччини під час Другої світової війни»¹⁰.

Залишилася до розгляду ще стаття директора Інституту і академіка АН УРСР — Б. Бабія під поважним заголовком «Всупереч нормам міжнародного права», а своєю формою і змістом — Монт Еверест неправди та нездорової фантазії.

Тим разом йде про дискредитовання в очах президента США найбільшого промотора української зовнішньо-політичної діяльності — Ярослава Стецька й українців США та обвинувачення Сенату і Конгресу, як теж президента Регана, мовляв, США займаються українськими справами всупереч нормам міжнародного права.

Дотеперішня кампанія зробити з ООН «німецько-українських націоналістів», а 30-те червня 1941 представити, як трюк абверу Вермахту, не тільки, що не дала бажаного успіху, а навіть не переконала польсько-людових істориків та працівників Служби безпеки Людової Польщі, що більше й чесніших советських істориків, щоб вже не згадувати західних істориків.

10. Шостий Великий Збір ООН, Матеріяли й постанови, Видання ООН, 1984, стор. 24, 25 і 26.

Україножери Antoni B. Szczesniak i Wiesław Z. Szota у великій праці "Droga do nikąd" (Дорога до нікуди) передають правду, а саме, що безпосередньо по вибуху війни 22 червня 1941 р. був зарештований Степан Бандера, а його заступник — Ярослав Стецько проголосив відновлення Української Самостійної Держави та створив уряд¹¹. Інший льодовопольський історик — Leszek Podhorodecki в II-му томі свого твору "Zarys dziejów Ukrainy" (Нарис історії України)¹² пише, що ОУН під проводом Степана Бандери «пробувала... діяти незалежно. 30.VI.1941 р. без згоди німців проголосили націоналісти «самостійну» українську державу і покликали «уряд» з прем'єром Ярославом Стецьком на чолі, піддержаний бувшим гетьманом Павлом Скоропадським і бувшим прем'єром Західньо-Української Народної Республіки Костем Левицьким». Так само поступає відомий польський знавець українського питання історик Ryszard Torzecki¹³.

Не замовчує проголошення відновлення української державності також Інститут історії Академії Наук Української ССР. Цей же в праці В. С. Ковалю п.з. «Міжнародний імперіялізм і Україна 1941-1945» є підрозділ — «Націоналістичний 'уряд' у Львові», в якому вище названий історик підчеркує, що «З свого боку націоналісти плекали власні пляни у зв'язку з війною» та що Акт проголошення заскочив німців (дослівно: «Ці дії націоналістів у Львові були для німців несподіваними»)¹⁴.

Нарукою над наукою в світлі повищого є писанина академіка Б. Бабія, що, мовляв, американські конгресмени поставили «з ніг на голову хрестоматійно відомі факти». Як знаємо, останні відзначили 44-ту річницю Акту 30 червня 1941 р. та згадали незлим і не тихим словом сл. п. Степана Бандеру та його наслідника — Ярослава Стецька¹⁵, як теж гарно висловилися про революційну ОУН та УПА.

Щоб дискредитувати українських націоналістів-революціонерів, Б. Бабій перевершує дотеперішні сплетні агітпропу КПСС та КГБ і називає Голову УДП — Я. Стецька «агентом» Гештапа «по лікті у крові закатованих дітей, жінок, стариків»¹⁶. Але Бабієві мало було того, тому він ще видумав, що Конгрес, очевидно за старан-

11. Antoni S. Szczesniak, Wiesław Z. Szota, Droga do nikąd, Działalność Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów i jej likwidacja w Polsce, Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, Warszawa 1973, стор. 96, 97, 102, 106, 107, 108, 110.

12. Leszek Podhorodecki, Zarys Dziejów Ukrainy, tom II, стор. 297 і 298.

13. R. Torzecki, Niektóre aspekty hitlerowskiej polityki wobec Ukraińców (1940-1944), 1969.

14. В. С. Коваль, Міжнародний імперіялізм і Україна 1941-1945, «Наукова Думка», Київ, 1966, стор. 22 і 23.

15. Див. Конгрес США вшановує Державність України, Шлях Перемоги, ч. 31 від 4-го серпня 1985.

16. Літературна Україна, ч. 26 від 27-го червня 1985 р., стор. 8.

ням Ярослава Стецька, вшанував не лише 40-річчя УПА, але й — «дивізії СС 'Таличина'». «Ну, що ж, вже в старині говорили: якщо боги когось хочуть знищити, то відбирають дотичному розум. . .

Коли йде про «вмішування органів США у внутрішні справи ССРСР», то Б. Бабій формулює це так:

«Новим кроком в ескаляції 'психологічної війни' та посиленні втручання у внутрішні справи ССРСР є провокаційна істерична кампанія, розв'язана у Вашингтоні з приводу продовольчих труднощів, які мали місце в 30-ті роки на Україні».

Отже, йде про комісію Конгресу США щодо штучного голоду в Україні, який умертвив щонайменше сім мільйонів українців.

Самозрозуміло, що справу «вмішування у внутрішні справи ССРСР» залишаємо без коментаря, бо не нам боронити Вашингтону. Зате радо приймаємо до відома, що й Бабій прямо не заперечує штучного голоду, а називає його «продовольчими труднощами» в — додаємо від себе — «шпихлірі Європи», якою Україна була до «жовтневої революції».

При тому пригадуємо, що вже в грудні 1929 р. Й. В. Сталін заповів був посилення «наступлення по всьому фронті проти капіталістичних елементів села». А щоб було ясно, про що йшло, він кілька разів з натиском підчеркав: «Наступати на кулаків — це значить зломити кулаків і ліквідувати їх як класу». Під ліквідацією не розумів він нічого іншого, як *фізичну ліквідацію*. Інакше бо не можна інтерпретувати слідуєчих слів Сталіна: «Не менше смішним виглядає друге питання: чи можна пустити кулака в колгосп. Конечно, його не можна впустити в колгосп. Невірно, тому що він являється запеклим ворогом колгоспного руху»¹⁷.

Отже, Бабієві «продовольчі труднощі», про які дотепер агітпроп не згадував, це евфемізм на сталінську формулу «ліквідації кулаків як класу», — сталінський штучний голод, який редакція німецької газети "Berliner Morgenpost" слушно назвала «одним з найбільших політичних злочинів ХХ століття»¹⁸.

На тому кінчаємо нашу аналізу трьох прикладів дезінформаційної «публіцистики» агітпропу КПСС та КГБ. Наш висновок: цитовані писакі під жодним оглядом не додержуються норм історичних дослідів, а пишуть згідно з геббельсівською формулою: систематично повторювана брехня з часом стає «правдою».

17. Й. Сталин, Сочинения, том 12, Москва 1953, стор. 166-170.

18. Berliner Morgenpost, Sonntag, 30 Januar 1983, Seite 76 (Das vergessene Verbrechen: Vor 50 Jahren liess Stalin sieben Millionen Ukrainer verhungern; Scharen von Kindern zogen bettelnd durch die Dörfer).

Олександр ФЕЛЬДМАН

ОДА ДОВІДНИКАМ

Нещодавно мені трапилось проробляти одне довідкове видання в справах радіомовлення. Цей грубий том, виданий по-англійському в Копенгагені вже тридцять дев'ять разів, має назву «Щорічник-довідник світового радіомовлення і телебачення на вісімдесят п'ятий рік». Звичайно, в західної людини він не викликав би ніяких особливих емоцій. Але ж для тих, хто з «другого світу», з комуністичного, значення радіомовлення далеко не другорядне.

Пригадується мені далекий вже червень 1961 року. Село Колонщина, на захід від Києва. Нас, школярів старших класів надіслали на «виробничу практику» допомагати колгоспникам прополювати буряки, та виконувати інші сільськогосподарські роботи. Хто ж бажає працювати в колгоспі на власну волю за злиденну винагороду, коли можна піти, правдами чи неправдами, до близького міста? В сільській школі, де ми квартирували, у вчительській кімнаті я знайшов короткохвильовий приймач. Досі я не мав змоги «гуляти по етері», бо достатки родини, батька-тесляра, не дозволяли набути навіть скромний радіоприймач, мусіли вдовольнятися «тарілкою» гучномовця радіотрансляційної сітки.

Досить швидко я відшукав хвилю «Голосу Америки», спочатку по російськи, а трохи згодом і по українськи. Якраз скрізь пригадували наближаючу річницю повстання берлінських робітників в липні 1953 р. Крім зовсім нових фактів, вразила мене і незвична українська мова пересилання-виразу «келих новин», що я ніколи до того часу не чув (і зараз теж вже не зустрічаю в радіомовленні). Пізніше я зрозумів, що відносно добра чутність була завдяки замиському розташуванню, на віддалі від заглушуючого передавача.

Минуло ще два роки, і вже, маючи змогу постійно користуватись приймачем, я дуже пристрасився до «голосів». Десь в 1964 році я почув оголошення по Радіо «Свобода», що всім слухачам, які надішлють листа на нижче подану адресу в Копенгагені, буде надіслане тогорічне видання довідника радіомовлення. Не зважаючи ще на зовсім юний вік, я чудово розумів, як стоять справи з охороною таємниці листування в СРСР і по через які руки перейде такий лист, якщо взагалі досягне адресата. І не зважаючи на всю заманливість одержати путівник по етері, я відмовився донести сам на себе. Не дивлячись на близьке сусідство з головною київською глушилкою, я все ж щось знаходив крізь рев та брех

«сталінських органів», набувши непересічну «віртуозність» в накручуванні ручки настроювання приймача. Муки слухання «Свободи» і «Голосу Америки» підштовхнули і стимулювали вивчення чужих мов. Ще раніше я читав югославську пресу в сербській і хорватській мовах, які були трохи жвавішими, почав я читати і польську. І ось тут, в Києві, була добра, майже цілоденна чутність «Розгłosні польскей» — «Радіо Вольна Еуропа» й темпами, перевершаючими стаханівські, я оволодів мову західного сусіда України. Якраз наспів до подій навколо скинення Микити Хрущова. За польською, навіть перед нею, мовою прийшла черга на англійську. І вчителі в останніх клясах школи дивувались раптовій плинності моєї англійчини. «Полювання на голоси» зблизило мене з багатьма аматорами схожих нахилів, якими зовсім не керувало спортивне зацікавлення далекими станціями, «ді-екс-изм», а жаждою до інформації, до нецензурованого слова, бажання знати про власну країну і що довкола діється. Роля «голосів» в свідомості підсоветської людини знайшла свій вираз навіть в «міському фолклорі», який розповсюджувався «магнетвидавом» (це явище ще окреслюють як «самодіяльна пісня»). Головне місце в цій усній творчості зайняла Британська радіомовна корпорація «Bi-Bi-Si», в силу історичних обставин (вони першими розпочали радіомовлення на СРСР в післявоєнний час). Ось, в пісні Висоцького: «а потом про случай этот растрелят по Би-Би-Си» — і цей вираз став майже прислів'ям, або в Олександра Галича: «Представляеш, какую оценку Би-Би-Си даст подобному факту». На жаль, в силу наступу русифікації цей «жанр» майже не розвинувся в українській безцензурній творчості. Ілюстрацією для значення радіопередач із Заходу може служити справа двох художників з Ленінграду, засуджених в 1976 році за написи на стінах і міському транспорті, серед яких був і такий заклик на вітрині радіокрамниці: «Слушайте Голос Америки!» — який засіб масової комунікації на Заході може отримати таку ентузіастичну, не тільки безкоштовну, але і жертвну підтримку!

Хоч доля кидала мене досить далеко від дому і від радіоапарату то до казарми армії, то до табірної бараку, але скрізь люди слухали «голоси». Не звичайне враження справляло слухання українських пересилань «Голосу Америки» на середній хвилі, які передаються в раніші години, в дереповненому і тісному приміщенні бараку табору посиленого режиму число 10; біля Херсону, в середині сімдесятих років. «Блатні», у яких був заборонений в таборі транзисторний приймач, не побоюючись глядачів і «стукачів», вмикали на всю міць транзистор, і галицька вимова дикторів досягала всіх куточків житлової «секції».

За всі роки мого «спілкування» з Самвидавом в Києві, по черз мої руки перейшло дуже багато творів так «самвидаву», як і «тамвидаву», але цього, так потрібного довідника, я так і не зустрів.

«Ода Довіднику» — 2

Для людини з тоталітарної країни не дуже звично бачити на сторінках всесвітнього «Щорічника радіомовлення» поряд з розкладом «Голосу Америки» рекляму пересилань «Радіо-Тірана» — країна, хоч і маленька, але за пропагандивним слововиверненням — справжній велетень! Сусідами на сторінках видання є «Радіо-Пекін» і кагебістський голос «Радіостанція Мир і Прогрес». Щоб не забруднювати риз-хвиль московського радіо, мовлення на івриті, крім «іншомов», доручили цьому «мир-прогресу». Але, ручаюся, я ще не зустрів в Ізраїлі за дев'ять років людини, яка не тільки би була слухачем цих пересилань, але хоча би чула про їх існування. Гадаю, не треба пояснювати, що ніхто тут нічого не заглушує.

Згідно щорічника, як мінімум вісімнадцять станцій передають на Советський Союз в російській мові з країн не советського блоку (долучаючи до цього числа також КНР, Північну Корею, Албанію і Югославію). Але, на жаль, щоб перелічити радіомовні станції по українськи, вистачить пальців однієї руки й одного речення. Це, крім української редакції Радіо «Свобода», ще «Голос Америки» (чотири години радіомовлення на день), «Радіо Канада» (Сорок п'ять хвилин трансляції), Італійське радіо з двадцятьма хвилинами вранці.

Серед станцій, що передають релігійні програми різними мовами (їх нараховуємо, щонайменше десять), лише деякі мають українські програми.

Крім широковідомих програм з Ватикану, і які найкраще з всіх чуто в Україні, слід відзначити передачі «ІБРА-радіо», студії якого знаходяться в Швеції, а програма транслюється почерез передавач на острові Мальта, з Скандинавії також походять програми «Північної євангельської радіоасоціації 'НОРІА-радіо'» з Норвегії, які висилаються в етер почерез «Транссвітове радіо» в Монтекарло. Адвентистська станція «Голос Надії» передає по-українськи з Португалії. Оце і весь перелік міжнародного радіомовлення по-українськи. І ця обмежена репрезентація вказує на одне з головних й актуальних завдань української громадськості у Вільному світі — добитися поширення україномовних пересилань на такі радіостанції, як Бі-Бі-Сі, «Німецька хвиля» в Кельні, Французьке міжнародне радіомовлення, тощо.

Мені не треба пояснювати, яким шаленим стало заглушування в останні роки, особливо після советської окупації Афганістану. Як пишуть західні експерти, «операція раддіобрех» в ССРС коштує більше, ніж утримання всього радіомовлення і телебачення в «Країні Рад». Щоб збільшити «пробоеву» силу вільного радіослова, треба посилювати потужність передавачів, наблизити їх до по-

тенційних слухачів, зробити передавання на коротких хвилях в деякій мірі спрямованим, засновуючись на радіофізичних особливостях розповсюдження хвиль цих діапазонів. Також велику роль відіграє розміщення передавачів в специфічних географічних регіонах, звідки звичайно є добра прихідність радіохвиль до окресленого району мовлення.

Всі ці техніко-географічні чинники обумовили звернення американського президента Рональда Регана до уряду Ізраїлю. Ось уривок з листа президента від грудня 1984 року до ізраїльського прем'єр-міністра Переса*:

«Я маю надію, що наші зв'язки, які мають таке велике значення для перспективи зміцнення світового миру і стабільності, будуть поглиблюватись і розширюватись... Одним з найвищих пріоритетів для мого уряду стало завдання модернізації і розвитку наших засобів міжнародного радіомовлення. У зв'язку із цим, що Ізраїль має дуже добре географічне положення для покращання наших спроможностей в цій ділянці, я дозволю собі висловити надію, що очолюваний Вами уряд приділить нашому проханню про будівництво релейних передавачів в Ізраїлі належну і доброзичливу увагу». Далі американський президент пояснює, в листі, що програма розбудови радіомовлення продемонструє народам ССРСР «що ми їх не забули». У відповідь, прем'єр-міністр Ізраїлю пише, що він «в повній згоді з Вашою рішучістю надати тим, у кого відсутнє право висловлювати різноманітність думок, можливість почути їх». Крім техніко-географічних міркувань, на американський вибір вплинула і політична стабільність демократичного парляментарного устрою Ізраїлю, безпрецедентне явище на бурхливому Близькому Сході.

Вже довгий час Бі-Бі-Сі має свою релейну станцію на Кипрі, для передач на Советський Союз і інші країни. Вже традиційно «Голос Америки», релейні передавачі у Великобританії, Мюнхені, Греції — з міста Кавала поблизу кордону з Болгарією — транслюють українські програми «Голосу Америки» на середній хвилі. Мовлення на Далекий Схід ССРСР провадиться з передавачів на Філіпінах. Але майже все передавальне обладнання встановлено більш ніж тридцять років тому, вже застаріло і їхня потужність недостатня для подолання хору глушилок. Найпотужніші серед старих передавачів на коротких хвилях досягають «стелі» в двісті п'ятдесят кіловат, коли зараз технологія дозволяє будувати знаряддя потужністю в півтисячу кіловат. Президент Реган, який сам в минулому працював в радіомовленні, виявив розуміння стану речей і виступив з ініціативою модернізації системи американського урядового радіомовлення («Голос Америки») і підтримуваного Конгресом США («Радіо Свобода» і «Вільна Європа»).

* Подається за: Louis Rapoport 'Israel Beamed into Broadcast Wars', "Jerusalem Post", 24.1.1986. Далі фактично сторона справи викладається за цією статтею.

Весь плян вимагатиме асигнування близько півтора мільярда доларів. Найголовнішою ланкою в цьому проєкті є побудова комплексу релейних передавачів в Ізраїлі, на майданчику у вісімсот гектарів, тридцять п'ять кілометрів на південь від Мертвого (на івриті-Соленого) моря. Плянується на протязі чотирьох-п'яти років встановити шістнадцять передавачів потужністю в п'ятсот кіловат, озброєних двадцять двома антенами.

Ода Довіднику — 3

Як повідомляють ізраїльські газети^{**}, передавачами будуть по-слуговуватись також Радіо «Свобода» і «Вільна Європа».

Антенне господарство має бути побудоване біля масиву сільсько-господарського поселення Ідан (що в перекладі з іврити означає «ера, доба»), якому нема ще і семи років, і яке, припадково, складається, в більшості, з новоприбулих з Північної Америки, які вправляють високопродуктивне парникове вирощування ранніх овочів, та квітів для покупців в Європі. Ця довга долина, яка починається майже біля Червоного моря і поступово понижується до рівня Мертвого моря, яке ще іноді звать «Дном світу», на івриті має назву «Арава»-степ, і це справді рівний степ з неглибокими сухими балками, в яких лише зимою вода струмить з дощів до «Соленого моря».

Яким шляхом передачі радіостанцій будуть досягати слухачів? Програми зі студій «Голосу Америки» у Вашингтоні і студій Радіо «Свобода» в Мюнхені будуть спрямовуватись почерез комунікаційний супутник до комплексу біля Мертвого моря, а звідси ретранслюватись в етер. Сучасніші потужніші технічні засоби дозволять збільшити обсяг радіомовлення, а також поширити число мов народів СССР, якими будуть транслюватись програми.

За повідомленнями преси, в переговорах двох делегацій брав участь Мортон Сміт, виконуючий обов'язки директора «Голосу Америки» і одночасно член правління «Ради міжнародного радіомовлення», яка, за дорученням Конгресу США, керує діяльністю радіостанцій «Свобода» і «Вільна Європа».

Немає сумніву, що й слухачі української програми Радіо «Свобода» відчують покращання, коли старі передавачі, найсильніші з яких мали двісті п'ятдесят кіловат, будуть замінені вдвічі потужнішими. До того ще деякі з передавальних пунктів радіо розташовані зараз в Португалії та Іспанії, що, безперечно, ускладнює завдання подолати вплив заглушування. Американські експерти вважають, що прохідність радіохвиль з півдня на північ відчутно ефективніша, ніж існуючий напрямок пересилань із Заходу на Схід. Особливо наближаться передавачі до слухачів на Кавказі,

^{**} «Jerusalem Post», L. Rapoport 'Israel Beamed into Broadcast Wars', 24.1.1986.

Середній Азії і в Казахстані. Як висловився Мортон Сміт, советській владі буде неспівмірно тяжче заглушувати пересилання у зв'язку з новими технічними удосконаленнями, які будуть встановлені на передавачах. Умови слухання мають покращити навіть в містах, де найбільш дошкульнішим був вплив заглушування. Зі вступом до ладу нових американських передавачів обладнання заглушування стане застарілим і малоефективним.

Зрозуміло, що як в кожному відкритому і демократичному суспільстві, в Ізраїлі пролунали, правда нечисленні, голоси проти наміру встановити американські передавачі в цій країні. Серед тих, що були проти, знайшлись і деякі члени парламенту-Кнесету. Вони висловлювали побоювання, що такий крок може вплинути негативно на шанси встановлення дипломатичних відносин між СССР та Ізраїлем і негативно вплине на перспективу відновлення репатріації советських євреїв до Ізраїлю. Але більшість голосів в пресі, читачі газет у своїх листах, і діячі єврейських громадських організацій в США, які активні в боротьбі за право репатріації советських євреїв, підтримали ініціативу президента Регана. Вони вказували на факт, що, не зважаючи на існування радіостанцій «Свобода» і «Вільна Європа» на території ФРН, Советський Союз ніколи навіть не розглядав конкретно жодних репресивних заходів проти Західної Німеччини з цього приводу. Лише в останнє десятиріччя Кремль встановив дипломатичні відносини з Португалією та Іспанією, не зважаючи на продовження існування там релейних передавачів «Свободи» і «Вільної Європи».

І ще кілька слів про щорічник світового радіомовлення, з якого ми почали нашу розповідь.

Ознайомлення з ним нашою думку, що інформація, викладена там, не лише цікава, але і життєво необхідна слухачам у «великій зоні».

Треба б вибрати з нього все, що стосується радіомовлення на СССР, додати технічні поради (також з довідника) про те, як побудувати антену з направленістю прийому, щоб послабити рев заглушування, як сконструювати з доступних слухачеві радіодеталей фільтри проти сигналів заглушки і конвертори для додання діапазонів тринадцяти, шістнадцяти і дев'ятнадцяти метрів, відсутніх в советських приймачах «ширпотребу». На часі будуть поради щодо плянованих вже цього року безпосередніх телевізійних передач зі супутників. Надруковане в кишеньковому форматі мовами народів СССР, таке видання, без сумніву, знайшло б свій шлях до читача-слухача, маючи великі шанси стати «бестселером» самвидаву.

Мені залишається лише побажати читачам «Доброї Вам чутності!»

1000-ліття Хрещення України

Улас ДЕСНЯНЕНКО

ДО 1000-ЛІТТЯ ХРЕЩЕННЯ УКРАЇНИ

Зближається Ювілей Хрещення України, до якого треба підготуватися не тільки кожному із нас, але слід підготувати громадську і світову опінію. Дуже важливо, щоб світ дізнався правду про цей Великий Акт і чим він був для нас і для всього європейського Сходу. Бо то через Україну християнство йшло на схід і північ Європи. Якщо не зробимо цього ми, то зроблять — зрештою, вже роблять, — інші: скажуть світові неправду.

Відомо, що християнство на Україну почало проникати давно — задовго перед князюванням Володимира. Мабуть мають слушність ті, що вважають початком проникання Христової віри на нашу землю апостольські часи. Одначе слушно відзначаємо Ювілей, беручи за підставу літописну дату 988 рік чи, як хто воліє, часи панування Великого князя Володимира, бо то власне Володимир доконав цього Акту Великої Державної Мудрости, підкреслюємо — Державного Акту, і доконав цього як Суверен великої держави.

З нагоди Ювілею треба пригадати деякі історичні факти-події, що були безпосередньо викликані впровадженням християнства і мали велике державне значення. До таких належать, безперечно, м. іншими:

1. емісія (карбування) власних грошей-монет,
2. заснування перших шкіл,
3. заснування перших монастирів (початки чернецтва).

Коротенько обговоримо ці події, хоч би для того, щоб пригадати історію і що вони є складовою частиною Великого Ювілею.

1. 1000-ліття Українських Монет

Історично доведено, що безпосереднім поштовхом для емісії власних грошей в Україні, як зрештою у Венгрії і Польщі, було прийняття християнства, а разом з тим і здобутків тодішнього цивілізованого світу.

Перші монети появилися власне за князювання Володимира — золотники і срібники; пізніше появились ще гривні. На перших наших монетах з однієї сторони був візерунок князя, який дер-

жить у правій руці хрест, а в лівій герб-тризубець. На голові князя вінець (корона). Обличчя князя без бороди, але з досить великими вусами, що підкреслює його, так би мовити, український тип. Ця деталь дуже важлива, на що звернули увагу навіть російські історики. По околів монети є напис «Володимир на столі» або «Володимир і його срібло». На другій стороні монети (перших монет) був візерунок Ісуса Христа. Візерунки на монетах пізніше дещо змінювалися, князь щось додавав або відіймав. На монетах деяких емісій на одній стороні був лише великий тризуб.

До наших часів збереглося (а може краще сказати — є знаних), 334 монети X і XI століть, з яких 258 є по музеях (декілька штук у приватних руках). 76 знаних монет, по різних завірюхах в Україні не віднайдено, а точніше — не відомо, де і в кого вони знаходяться.

В музеях України зберігається всього 36 монет: в Києві — 35, і в Одесі — 1 монета. Більшість зістала вивезена в Росію — 210 штук. Тепер вони є в Москві, Ленінграді, Новгороді і Ростові. В Швеції є 6 монет, в Норвегії — 1, в Англії — 2, і в Східній Німеччині — 3 монети.

Підкреслити треба, що емісія власних грошей була важливою справою для держави, підносила її значіння і укріплювала суверенність. У Києві карбувалися монети ще і в XV стол., хоч коротко, за часів Київського князівства.

2. 1000-ліття шкільництва в Україні

В літописі Нестора під роком 988 записано: . . . «І посилав князь збирати дітей у кращих людей і віддавати у книжну науку». Як бачимо, Володимир розумів вартість освіти, коли «казав», тобто наказував віддавати молодь на науку, до школи. Сьогоднішньою мовою говорячи, можна сказати, що Володимир Старався впровадити засаду обов'язкового навчання молоді, на початку — дітей «кращих людей». Але вже в 1015 році князь освоює в Києві два вчительські монастирі — для чоловіків і жінок, тобто вчительські семінарії, як сказали б сьогодні. Освіта в Україні швидко поширювалася, бо чужі літописці зауважують, що у нас в XI стол. грамотні люди були серед ремісників і купців, що було незвичайним феноменом у всій тодішній Європі. Перед наїздом у 1240 р. монголів, в самому Києві і його околицях було вже майже 200 різних шкіл.

Варто нагадати, що в 1986 році минає 900 років від заснування у Києві першої жіночої школи (мабуть першої в Європі)! Школу заклала кн. Анна, звана в народі Янкою, яка була черницею і державно-релігійною діячкою. Школа знаходилася в Андріївському монастирі, що був на Андріївській горі, але до наших часів не

зберігся. Тепер в тому більш-менш місці стоїть Андріївська церква — краса українського барокко.

В першій українській жіночій школі в Києві, крім грамоти, вчили дівчат вишивати і була майстерня вишивок.

3. 1000-ліття Чернецтва в Україні

У 988 році в Межигір'ї під Києвом (тепер в межах Києва) над Дніпром засновано перший в Україні Спасо-Преображенський монастир, більш знаний як Межигірський Спас, оспіваний Шевченком в поемах «Чернець» і «Сліпий» («Невольник»). Також ще в X стол. були засновані й інші монастирі, м. ін. в Пінську. В 1240 році цей монастир був зруйнований монголами і відбудований щойно в XVI-XVII століттях за часів Української Козацької Держави. Межигірський Спас був тісно пов'язаний з Запорізькою Січчю, — ченці того монастиря несли релігійні послуги в Січі. Старі козаки часто постригалися в монахи до цього власне монастиря і передавали йому свої маєтності.

Окремою опікою і обороною користувався монастир останнього Кошового Січі, П. Кальнишевського. Після зруйнування в 1775 році Катериною II Січі і заслання (безтерміново) Кальнишевського в монастирську тюрму на Соловках, цариця в 1786 році монастир закрила, а його маєтності роздала своїм генералам. Не було кому вже боронити найстарішої обителі чернецтва в Україні (в тому ж часі Катерина II удержавила і Києво-Печерський монастир). Згодом в будинках Межигірського Спаса була відкрита фаянсова фабрика. В 1934 році монастир розібрано.

Треба пам'ятати, що монастирі в Україні в тічаси були не лише осідками чернечого життя, але й осередками освіти, при монастирях були різні майстерні, друкарні, чи, давніше, переписування книг, ченці й священики були довгими роками самотніми вчителями, з них виходили літописці, вчені, поети, письменники тощо. Для прикладу, в XVI-XVIII ст.ст. Печерська Лавра була також найбільшим видавництвом книг у всій Східній Європі. Тому-то царі і їх спадкоємці, як зрештою всі окупанти, українські монастирі, незалежно від їх обряду, або ліквідували, або удержували, тобто робили одною із галузей державної російської політики.

*

Тих кілька історичних подій в короткому навітленні подаємо для того, щоб зацікавити проблематикою Ювілею Хрещення в його багатогранному вимірі. Бо все це є пов'язане з нашою метрикою хрещення, яку нам виписав Великий Князь Володимир, незалежно від того, який обряд сьогодні визнаємо.

Наука, дослід

Павлина АНДРІЄНКО-ДАНЧУК

НАЦІОНАЛЬНЕ ПИТАННЯ В ДРАМАТИЧНІЙ ПОЕМІ «БОЯРИНЯ» ЛЕСІ УКРАЇНКИ

(Магістерська праця представлена на УВУ, Мюнхен, 1985)

Вступ

В цій праці моєю метою є зупинитись та обґрунтувати один з найголовніших аспектів у драматичній поемі «Бояриня» Лесі Українки, особливо підкреслити *національне питання*, яке ще до сьогоденішнього дня українські критики й дослідники не утвердили і не дали наукового визначення появленні драматичної поеми «Бояриня» та не дослідили і не поставили на висоту *національного питання* в цій драмі.

Доба, в якій жила й творила Леся Українка, відноситься до кінця XIX й початку XX століття. На переломі цього історичного часу, українська література досягає високих вершин у своєму історичному розвитку.

Тарас Шевченко і Леся Українка народилися, здавалося, в найбільш безвиглядний час національного життя: Шевченко в добу кріпаччини й національного завмирання, Леся Українка в мертву епоху російського деспотизму, між двома жорстокими царськими указами, що, здавалось, поклали назавжди печать мовчання на українське слово й українську культуру.

Це була доба змагу: імперіялізму, соціалізму, націоналізму. Кожна нація видавала своїх пророків. Україна видала її також. Письменниця своєю творчістю спалахнула блискавицею, освітила мряку громадського збайдужіння й пасивності і відкрила широкі сфери нового національного думання; обнята тривогою, її душа чулася чужою серед оспалих земляків, вона прагнула не сну, а боротьби, вона пише, що «чує іншої музики владу над собою. . .» і немов зачарована слухає голос надземний: «Ти блискавицею мушиш світити у тьмі, поки зорею рожевою край твій освітиться темний».

М. Грушевський писав: «Творчість Лесі Українки всім своїм змістом зв'язана з життям українського народу... вона вміла вийти в своїх творах поза межі своєрідних тем на широке поле світових мотивів, тому зайняла позицію високої міри»¹.

Ідеї творів Лесі Українки є ідеями всього людства, усіх, хто шанує найвищі духові вартості, хто за них змагається. Її відзначають не тільки українці в усьому світі, а також чужі народи й міжнародні установи. Леся Українка посідає особливе місце в Календарі ЮНЕСКО за 1971 рік, вона єдина жінка серед великих.

Відкриваючи нову епоху, епоху модерну, Леся Українка більше ніж будь-хто виявила себе гідною дочкою українського народу. Вона, перемагаючи муку, перетворила письменницьку працю на справжнє горіння, ставила високі вимоги до себе і до оточення. Сама Леся ці вимоги виконала, відкриваючи нові шляхи в українській літературі, надихаючи суспільство новим, живим, бойовим духом. Лесине слово було криця, блискавиця, морський вал, бо вона словом хотіла надати силу нації, збудити земляків своїх від сну.

Ще за життя письменниці, її творчість звернула на себе увагу визначних українських літературознавців. Сама Леся Українка була свідомо того, що її творів читачі не розуміють, бо вона на цілу голову перевищила хистом майже всіх сучасних собі поетів, а лишилась дивно незрозумілою, хоч і шанованою. Письменниця, яку Іван Франко назвав «мужчиною» серед поетів соборної України, лишилась загадкою для покоління.

З розвитком поетичного таланту, письменниця переходить щораз до нових жанрів і складніших форм вислову, від ліричних поезій і довших епічних і драматичних поем, Леся Українка переходить до найскладнішої форми — до драми з глибокою вірою в краще майбутнє свого народу. Іван Франко писав: «На диво: чим більше її здоров'я слабло, тим більше міцнів її дух, її слово набувало польоту і сили, форма ставала простішою, прозорливішою і полум'янішою, як у мало кого з сучасних українських поетів»².

Драматична поема «Бояриня» написана з туги за рідним краєм за три дні (27-29 квітня) 1910 року в Гелуані, біля Каїра, в Єгипті.

За життя Леся Українка «Боярині» не друкувала. Вперше цю драматичну поему надруковано по смерті письменниці в часописі «Рідний край» 1914 року. Критика прийняла її байдуже. Вдруге видано твір окремою книжкою 1918 року в Катеринославі. Перша рецензія появилася 1918 року в «Книгарі» ч. 10, стор. 604, В.

1. М. Зеров. Українське Видавництво, Краків-Львів, 1943, стор. 149.
2. І. Франко, том 33, стор. 148, Київ 1981 р.

Страшкевич написав про неї кілька слів. В першому й другому виданні текст подано за рукописом, бо тоді він ще був у Гадячому. У виданні «Книгоспілки» з 1923, 1929 і 1939 років, та у виданні Організації Українок Канади, Торонто, 1971 року, «Бояриню» друкували з Катеринославського видання, бо, на превеликий жаль, рукопис зник з Гадячого і досі не пощастило його розшукати. Правдоподібно, рукопис був поправлений, бо як розповідала О. П. Косач авторові вступної статті до «Боярині», в травні 1913 року, приїхавши до Києва, Леся читала в родинному колі свою першу коректу «Боярині». Читання не проходило без обговорення та відповідних зауважень. Якщо були зауваження, то й були, може, після того поправки.

Пишучи драматичну поему «Бояриня», Леся Українка вибрала найтяжчий історичний момент України — це період «Руїни» за часів гетьмана Дорошенка, бо взагалі письменниця брала для своїх творів не епохи розквіту, а епохи революцій, кривавих переломів, страшних катаклізмів неволі, полону тощо.

Драматична поема «Бояриня», разом із «Лісовою піснею», становить тематичний вийняток із серії шедеврів Лесі Українки. Історичний сюжет «Боярині» з часів «Руїни» за гетьмана Петра Дорошенка подає нам ясну картину національної посвяти і несправедливого пристосовництва.

«Бояриню» тенденційно промовчується в сучасній советській дійсності і послідовно виключається з усіх советських повних видань і вибраних творів поетки.

«Бояриня» наскрізь український літературний твір, хоч і не сучасний, але має велику цінність в українській і світовій літературі. Ворожа рука Московщини перекручує і фальшує правдивість і національну глибинність у творах письменниці та старається затерти сліди появи драматичної поеми «Бояриня».

Літературні критики: Музичка, Драй-Хмара, Зеров, Василенко, Якубський, Рулін, Підгайний, Білецький й інші не раз згадували у своїх працях про Лесину творчість «Бояриню», але дуже загально. Знаємо тільки одну рецензію на катеринославське видання окремою книжкою з 1918 року (про що згадує Драй-Хмара). Автор цієї рецензії В. Страшкевич характеризує Лесину поему з боку літературного і драматичного: «П'єсу написано літературно, в м'яких, лагідних тонах, і вона при читанні утворює настрій, але коли драматичну поему взяти до театру, то у виставі, здається мені, буде почуватися брак сценічного руху»³.

Єфремов у своїй «Історії українського письменства» оминув цей

3. М. Драй-Хмара, Бояриня, Торонто 1971 р., стор. 59.

твір. У «Підручнику історії української літератури» О. Дорошкевича згадано про «Бояриню», що ніби «письменниця еволюціонує від соціалістичної ідеології у бік суто-національної проблеми»⁴.

1929 року поет-неокласик і знавець Лесиної творчості, Михайло Драй-Хмара, написав і вперше опублікував вступну статтю до «Боярині», виданої видавництвом «Книгоспілка», «Твори Лесі Українки», том VIII, Київ, де автор сильніше наголосив «Бояриню», але зайнявся не так самою драмою, як історичними і літературними джерелами за переглядом творів, які мають за тему нудьгу-ностальгію за рідним краєм, а також творів, зв'язаних з гетьманом П. Дорошенком та добою «Руїни» в українській історії. Про саму поему «Бояриню» автор нічого не сказав, тому нашим завданням є проаналізувати цей твір ближче та висвітлити український і московський світ, що виразно змалювала Леся в цій поемі»⁵.

Дослідники дивувалися, що один із найбільших українських поетів — Леся Українка — написала найменше творів на українську тематику, бо на двадцять драматичних творів тільки два мають виразно українські теми: «Бояриня» і «Лісова пісня», а решта чужі теми.

М. Євшан думає, що тяга до всесвітніх тем і що Леся, не маючи міцних нервів, не могла дивитися реальному життю у вічі й утікала від нього⁶.

С. Сфремов думає, що Леся шукала в чужих темах «пристановища та захисту од гіркої дійсності»⁷, а М. Зеров висловлює погляд, що «довгі й далекі мандрівки поза межі України та незмога дістати відповідні джерела, часто примушували її зрікатися сюжетів, що віддавна її до себе приваблювали. . .»⁸.

Драй-Хмара, є тої думки, що Леся не писала на українські теми «передусім тому, що вона віддірвана від України й від українського побуту»⁹.

В. Василенко, в статті «Мотиви творчості Лесі Українки», рівняючи «Бояриню» з іншими драматичними творами, пише, що «Лесі Українці безперечно більше вдавалися до яскрового відтворення мотиви в сюжетах екзотичних, що давали змогу оперувати вільно тими поняттями, які вироблялися у поетки й які важко

4. Р. Задеснянський, «Творчість Л. У.», В-во «Укр. Кр. Думка», стор. 100.

5. Том V, Книгоспілка, Львів, 1939 р., стор. 219, Твори Л. У.

6. Том V, Книгоспілка, Львів, 1939 р., стор. 205, Твори Л. У.

7. Том V, Книгоспілка, Львів, 1939 р., стор. 206, Твори Л. У.

8. Том V, Книгоспілка, Львів, 1939 р., стор. 206, Твори Л. У.

9. Том V, Книгоспілка, Львів, 1939 р., стор. 206, Твори Л. У.

було, між іншим і через атмосферу оточення, прикласти на конкретні реалістичні образи її сучасності»¹⁰.

На думку Б. В. Якубського, ця поема стоїть осторонь від інших драматичних поем Лесі Українки. «Можна припустити, — каже він, — що Леся Українка обрала собі цю тему якраз після того, як їй не раз закидали, що ніби вона цурається українських тем. Правда, вона й тут взяла тему історичну, а не з сучасного їй українського життя. Це пояснюється, мабуть тим, чим пояснюється взагалі відсутність українських сюжетів у драматичній творчості Лесі Українки, певним віддаленням від українського життя з причини хвороби, що або не дозволяла в цьому житті брати участь, або примушувала рвати з рідним оточенням та їхати на далекі курорти»¹¹.

Як бачимо, Б. В. Якубський приймає погляд М. Зерова й М. Драй-Хмари. Можна ствердити, що ці погляди мало аргументовані і не досліджені, бо знаємо, що і до чужих тем Леся потребувала багато часу і студій.

Зовсім інший підхід до «Боярині» подав Б. Романенчук у своїй статті «Бояриня», де наголошує відношення двох світів: українського й московського, звернувши увагу на їх відмінність і суперечність¹².

Р. Задеснянський, у своїй статті «Від угодовства до національної зради», пише: «Тим часом проблем, який висунула Леся Українка у своїй «Боярині», був і лишився донині пекуче-актуальним, отже, таке відношення до «Боярині» треба з'ясувати лише тією світоглядно-психологічною прірвою, яка ділила критиків від поетки»¹³.

Багато раніше висловив думку Д. Донцов: «Її любі земляки не розуміли її пророчого шалу, дивувалися, чому замість рідних тем, пише вона про Грецію, Рим, Вавилон, про перші часи християнства? Яке, мовляв, це було далеке від життя! Забували вони, що ніколи так близько не був до української проблематики Шевченко, як тоді, коли писав на такі, нібито, «чужі сюжети», — як в «Неофітах», або в «Давидових псалмах» — це саме дасться сказати про Лесю Українку»¹⁴.

Московський критик Бабишкін фальшивим підступом написав,

10. Том V, Книгоспілка, Львів, 1939 р., стор. 207, Твори Л. У.

11. Том V, Книгоспілка, Львів, 1939 р., стор. 207, Твори Л. У. Бояриня, В-во Торонто 1971, стор. 60.

12. Л. У. Твори, том V, В-во Книг. Львів 1939, стор. 220.

13. Р. Задеснянський «Твори Л. У.», В-во «Укр. К. Д.», стор. 100.

14. Д. Донцов «Туга за героїчним», Лондон 1953, стор. 9.

що, мовляв: «Леся Українка не змогла розібратися в історичних подіях XVII століття...», а й тому драма «слаба».

Драматичну поему «Бояриня» Лесі Українки видала окремою книжкою Організація Українок Канади в 1971 році, у 100-ліття письменниці з дня народження, де передруковано статтю Михайла Драй-Хмари, що він її вперше опублікував 1929 року, а також надруковані есеї визначних літературознавців — Миколи Глобенка, Івана Дзюби, нарис Катерини Штуль та додатком-завершенням книжки є маловідома поема в прозі Л. Українки «Голос однієї російської ув'язненої».

Ми у вільному світі маємо присвятити подвійну увагу цій драматичній поемі, докладно розглянути те саме, що перелякало московських можновладців, а саме: національне питання та пристосовництво. На закиди Бабишкіна, що Леся не розбиралася в історичних подіях XVII століття, з аналізу творів Л. Українки, знаємо, що письменниця чудово визнавалася не тільки в українській історії, а й у всесвітній, що письменниця, перестудіювавши найтяжчий історичний період XVII століття, «Руїну» в Україні, створила епохальний драматичний твір, який ясною зорею світитиме і виховуватиме молоде українське покоління «в Україні і не в Україні суцях» до часу, коли Україна звільниться з московського ярма.

І ось цей наскрізь український літературний твір «Бояриня» має велику цінність в українській і світовій літературі, а саме:

1. це є історична драма, дуже добре і модерно вкладена, яку можуть ставити найкращі театри світу, коли б ми її переклали на чужі мови;
2. у ній виведено, з психологічною глибиною, два українські табори: глибоко порушено національну свідомість (борці за волю) — з одного боку, й пристосованці (опортуністи) з другого;
3. у ній подивугідно історично доведена картина тогочасної Москви, яка нищила Україну в часах «Руїни» і нищить сьогодні, бо бачимо, що змінився лише кат, а загарбницька політика не змінилась в цій дикій, темній, рабській країні, якою була, є й буде Москва.

На закінчення свого вступного слова (ще буде слово в іншому розділі про «Бояриню»), хочу підкреслити, що Леся Українка у своїх творах виявила глибокі почуття і любов до рідного краю, а також показала нам своє відношення до гнобителя — Московщини. Її почування — це повна ненависть. Леся не любила не тільки «старої Московщини», але всякої, бо різниці не було. Це Леся

добре знала, бо ніколи не мала почувань до всього московського світу, що виявила нам у багатьох своїх творах і в різній формі, але найвиразніше і найгостріше виявила це в «Боярині», яка послужить прикладом для молодого покоління, як їм треба жити і за що змагатися.

2. Середовище, в якому формувалася особистість Лесі Українки

На переломі XIX–XX століть українська література досягає високих вершин у своєму історичному розвитку. На обрії українського літературного життя заявили творчі таланти, що виступили з новими мистецькими засобами і внесли нову тематику та зв'язали українську літературу з новими творчими досягненнями західноєвропейського письменства, розпочинаючи добу модернізму. Ними були: Іван Франко, Леся Українка, Ольга Кобилянська і ціла плеяда письменників аж до найновіших часів сучасного письменства.

а) Родина

Леся Українка — приbrane ім'я Лариси Косач-Квітки — народилася 25-го лютого, 1871 року, в Звягелі на Волині, а померла 1-го серпня, 1913 року, в Сурамі, на Кавказі. Похоронена в Києві.

На вироблення світогляду Лесі Українки, зформування її особистості й на постійне зростання творчого таланту великий вплив мали три чинники: *родина, природа, хвороба*.

Перший із них — *родина*, яка дбайливо плекала її природню обдарованість. Мати — письменниця — Олена Пчілка, батько — Петро Косач, людина широко освічена, дядько М. П. Драгоманів, високоосвічений історик-науковець, мусів емігрувати через політичне переслідування, тітка — Олена Драгоманова, заслана за її політичні погляди і спротивлення царському законові.

Батько Лесі, Петро Косач, народився 20-го грудня, 1841 року, в м. Мглині, на північній Чернігівщині, закінчив гімназію в Чернігові, його вчителем був Леонід Глібів, він дуже любив його байки і передав їх пізніше своїм дітям. Після гімназії поступив до Петербурзького університету, через «студентські безпорядки» П. Косач переїхав до Києва і вступив до Київського університету, на юридичний факультет, на якому пройшов науку дуже успішно і закінчив його з відзначенням.

Бувши в Києві, в університеті, П. Косач подружився з київськими українцями: М. П. Старицьким, О. І. Левицьким, М. П. Драгомановим, В. Б. Антоновичем, М. В. Лисенком та іншими, які зак-

ляли «Українську громаду», що потім була відома під назвою «Стара громада». З того часу і до кінця свого життя П. Косач уважав українські справи цікавими, важливими і рідними. Він був ретельним членом Редакційної колегії «Київська старина» і давав гроші на українські справи.

Після закінчення університету, П. Косач вступив на службу головою з'їзду мирових посередників у Зв'ягелі, де служив до кінця свого життя. В 1868 році П. Косач одружився з сестрою свого друга М. П. Драгоманова, Ольгою Петрівною Драгомановою. Тут народилися його старші діти: Михайло, Лариса й Ольга, троє молодших — Оксана, Микола й Ізидора вродилися вже в Колодяжному. Із усіх шістьох дітей, Леся найбільше була подібна на свого батька і вродою, і вдачею.

Ольга Косач-Кривинюк пише у своїх «Споминах»: «... у Лесі були такі самі риси обличчя, барва очей і волосся, як у батька, так само середній ріст, така ж постать, така сама делікатність (тендітність). Вдачею ж вони обоє однаково були лагідні та безмежно добрі, були здатні страшенно скипіти, коли їх дійняти чимсь, особливо чимсь дошкульним. Обоє були надзвичайно стримані, терплячі та витривалі, з виключною силою волі, вони були бездоганно принципові люди, для добрих людей чи справ могли багато чим поступитися, але ніхто їх не міг примусити зробити те, що вони вважали за непорядне, нечесне. Обоє мали напрочуд гарну пам'ять, батько мав гострішу спостережливість, надзвичайно скоро й вірно складав ціну людям і майже ніколи не помилявся, Лесі траплялося помилятися. Обоє вони були делікатні у відносинах з людьми, намагаючись нікого собою не затруднити, терплячи самі біль, чи жаль, чи горе, намагалися не журити, не мучити інших тими своїми почуваннями і здушували їх у собі з якоюсь нелюдською силою. Батько був завжди з нами дітьми ласкавий та ніжний, намагався переконати, а не примусити, так само поводитися і Леся. Певне тому вони обоє мали завжди багато «молодих друзів», ті «молоді друзі» дуже їх любили та поважали. В одному Леся і батько не були схожі — батько любив математику і був нездатний до вивчення чужих мов. Леся була виключно здатна до мов і абсолютно нездатна до математики і не мала до неї жодної охоти. Своєю здатністю до мов, Леся вдалася в нашу матір. Батько наш усіх нас дуже любив і був ідеально дбайливим, уважним та добрим до всіх нас, алеж усе своє життя він особливо був ніжний до Лесі, може тому, що вона була хвора, а може й тому, що він, як я вже казала, мав властивість скоро й влучно складати ціну кожній людині, отже, певне багато раніш за інших, навіть за нашу матір, склав ту високу ціну Лесі, якої вона була варта»¹⁵.

15. Ольга Косач-Кривинюк. «Л. У. — Хронологія життя і творчості».

Як бачимо, батько Лесі, Петро Косач, високоосвічений член «Старої громади», був людиною культурною і гуманною. Дід, Яків Драгоманів, був декабристом, дядько Михайло Драгоманів за волелюбні виступи мусів емігрувати назавжди за кордон, а тітки були зв'язані з нелегальними українськими організаціями, за що були заслані.

Великий вплив на письменницю в її дитячих роках і в молодості мала її мати, жінка незламного характеру, Олена Пчілка, письменниця, літературний псевдонім: Олена Пчілка. «Українофіли» запевняли, що немов Олена Пчілка була лише «фізичною матір'ю» Лесі Українки, що ніби «батьком» духовим мав би бути Михайло Драгоманів, але навіть Микола Зеров утвердив факт звільнення Лесі Українки з-під впливу Драгоманова.

М. Зеров пише: «У власній сім'ї виховання дітей Олена Пчілка взяла до своїх рук, і всупереч звичаям великої більшості тогочасних «українофільських» родин, повела його цілком по-українському. Під впливом матері, — пише Зеров, — у великій мірі зформувалася і літературна мова Л. Українки, із школи Олени Пчілки, вона винесла цю уважність до народньої фразеології й синтакси, ці не зовсім звичайні для наших поетів лексичні скарби, це стремління обходитися ресурсами народного словника, тільки пом'ягчуючи і окрилюючи його конкретністю, цей такт і обережність у вдживанні новаторів»¹⁶.

Але до цих тверджень М. Зерова, пише Р. Задеснянський, — «Мусимо додати, що не лише в ділянці мови впливала на Лесю Українку Олена Пчілка, але чи не ще більший був її вплив на доньку в ділянці ідеологічній. Та тут мати не накидала доньці своїх поглядів, лише пропагуючи їх у своїх творах і в журналі «Рідний край», висловлюючи в щирих розмовах, стимулювала боротьбу ідей в душі поетки та обережно й вміло допомагала їй знайти себе саму»¹⁷.

Сестра Ольга Косач-Кривинюк у своїх спогадах «Ознайомлення Лесі Українки з народньою творчістю», пише: «Знайомитися з народньою творчістю Леся почала дуже рано, ще в Зв'язелі. Пам'ятаю, як я ще зовсім мала була, мама, чи сама Леся якусь пісню співає, чи розкаже якусь казку або приповідку, або щось вишиває Леся, та й каже: цю пісню співала Мотря, а цю Килина, а це розказувала баба Коржицька, а це взірець з «маминих узорів», тобто з тієї збірки народніх орнаментів, що наша мама збирала на Звягельщині і впорядковувала до друку, як Леся була ще зовсім ма-

16. Микола Зеров. «До джерел» Укр. В-во Краків-Львів, стор. 151.

17. Р. Задеснянський. «Творчість Л. У.», В-во «Українська Кр. Д.», стор. 16.

ленькою ...» «... Найбільше ж Леся згадувала з приводу народньої творчості с. Жаборицю на Звягельщині, куди мама вивозила із Звягеля Лесю, ще зовсім маленьку й брата Михайла літувати з свідомим наміром (як вона мені розказувала), щоб вони проймалися там українським народним духом. Леся прекрасно пам'ятала перебування в с. Жабориці в «лісі з маленькими, але дуже рясними деревами», в листі до матері з 20.XII.1911 року, з приводу «Лісової пісні» згадує, як мати їй розказувала про мавку.

Жаборицькі пісні, казки, різні повір'я, звичаї, купальні пісні, жнив'яні, Леся добре пам'ятала і часто згадувала.

З наймолодшого віку Леся бачила, як мама збирала народні узори, перемальовувала їх, лагодячи до друку. Леся дуже розумілася на них і артистично виконувала різні українські народні вишивки. Пам'ятаю, як мама повезла нас, дітей, до села Чекни в Луцькому повіті, навмисне для того, щоб ми (головно Леся і Миша, бо я ще була занадто мала) побачили й почули веснянки, які були дуже улюбленими і нашої сім'ї. В Луцьку, Леся з великою цікавістю вислухала оповідання та легенди про старовинний луцький замок, коло руїн якого ми недалеко жили.

Ми, діти, так органічно зрослися із всім колодяжансько-полісько-волинським, що уважали себе тоді і потім — усе життя, не за чернігівців, як батько, не за полтавців, як мати, а за волиняків-поліщуків. Всі колодяженські і навколишніх сіл «сезонні» звичаї, пісні, оповідання, колядки, щедрівки, веснянки, петрівські, купальські, жнив'яні, обжинкові, весільні — сила-силенна усього, все те знала Леся, всім цікавилася»¹⁸.

Як бачимо, це є частинна характеристика наочного матеріалу, який нам утверджує формування особистості поглядів Лесі Українки в майбутньому.

Відомий критик Дмитро Донцов у своїй статті «Олена Пчілка» (ЛНВ 1931), дав блискучу характеристику поглядів Олени Пчілки, поглядів чужих українофільству, поглядів, що були, немов антитезами до відповідних поглядів М. Драгоманова. Д. Донцов пише: «Виключати або ослаблювати вплив на Лесю Українку Олени Пчілки тим менше оправдане, що їх ідейну інтимність стверджують незаперечні факти: Леся Українка активно підтримувала «Рідний край», писала в нім, радилася безперестанно з матір'ю про свої твори (що видно з листування, опублікованого свого часу в «Життю й Революції»). Порівняймо ідейний світ Олени Пчілки із світом Лесі Українки і побачимо вражаючу подібність думок, поглядів,

18. Ольга Косач-Кривинюк. «Л. У. — Хронологія життя і творчості». Н.Й. 1971, стор. 42, 43, 892.

настроїв, навіть поодиноких виразів... І навпаки, коли б мати місце і час, можна було б кожній майже думці, поглядіві, виразові, настроєві Лесі Українки, протиставити думки, погляди, настрої й вирази її дядька, але діаметрально протилежні, як протилежні були їх такі різні натури...» Коли вхопити цілість ідейного світу Олени Пчілки і Лесі Українки, то нас відразу вдарить їх яскрава спорідненість — і мати, і донька були бойовою вдачею, і одна і друга захоплювалася головно конфліктами різних людських пород, не кляс тієї самої породи. В обидвох велику роль грає момент «поєдинку з громадою» окремої одиниці. ... обидві кохалися в духових, ідейних конфліктах. Все це, що так скажу, загальна тонація їх душ. Бренить вона і в подробицях, і в окремих темах, гадках, навіть образах і висловах».

Олена Пчілка писала: «В дітей мені хотілося перелити свою душу і думки, — і я з певністю можу сказати, що мені це удалося»...¹⁹

Не меншим від матиного був вплив дядька — М. П. Драгоманова. Цей вплив не був безпосередній. Коли Драгоманов мав вибиратися за кордон, Лесі було всього 5-ть років, листування розпочалося десь у 80-их роках. Перший з опублікованих листів М. Драгоманова до Лесі Українки має дату 24-го грудня, 1890 року, його тон та інформаційні деталі показують, що обидва кореспонденти давно «обізнані з собою» і досить обізнані з обставинами та тими думками, які кожного із них цікавлять. Драгоманів пише до Лесі Українки про галицькі відносини, сповіщає про свої наукові пляни, критикує тодішню українську літературу, рекомендує Лесі нові книжки з історії культури, просить перекладів біблії та літературу новочасних поетів. Кількалітнє листування закінчилося побаченням у Софії на початку 1895 року, коли Драгоманів був тяжко хворий і «довгі години мусів лежати на своєму скромному ліжку, проти полиць з книжками, які перенесли в його спальню з великої бібліотеки», а Леся Українка коло нього весь час вчилася. «Вчилася пильно, як студентка, працюючи над тими речами, які їй указував дядько». (Старицька — Черняхівська)²⁰.

Олена Пчілка не перешкоджала Драгоманову і оточенню «впливати» на Лесю Українку як у розмовах, так і в «порадах» та добору книжок. Олена Пчілка обмежувалася до збудження у неї критицизму і подавання аргументів, які захитували вказані «впливи». Решту зробила вдача поетки. Такий спосіб «переливання душі», хоча був важкий і довгий, але зате він справив витворенню міцного, передуманого, виробленого у важкій внутрішній боротьбі сві-

19. ЛНВ, 1931 р., Д. Донцов, «Олена Пчілка», стор. 447-448.

20. М. Зеров. «До джерел», Укр. В-во, Краків-Львів, 1943, стор. 152.

тогляду, якого вже не міг ніхто захитати і який саме тому відзначився глибиною і всебічністю»²¹.

б) *Природа*

Другим чинником, що розвивав і ростив поетичний таланти Лесі Українки, була природа.

Дитячі роки провела письменниця серед чудової природи розкішних волинських лісів і тут уперше зродилася у неї ця велика любов до природи, що не покидала її на ціле життя. Варвара Дмитрук у своїх спогадах «Молодість Лесі» згадує: «... До самісінької садиби Косачів підступало лісове урочище Коничівщина. З старими гілястими дубами та густою ліщиною. Мало хто з сільської дітвори наважувався ходити там самотою, бо старші лякали нас лісовиками, відьмами та іншою нечистою силою. Знала про це і Леся, проте не зважала. Ранньою весною приносила звідти конвалії, ряст, а пізніше водила і нас збирати суниці та інші лісові ягоди. За це Ольга Петрівна, мати її, частенько їй загрожувала, що зачинить на весь день у лях. Леся перепрошувала словами: «Прости, мамочко, коли ж у лісі так люблю і стільки квіток». «З польових квітів найбільше любила Леся волошки. Нарве ото їх цілий оберемок, сяде і плете один за одним віночки, а потім роздає всім подругам. Лариса Петрівна дуже любила квіти, літом їхня садиба нагадувала суцільний квітник.

Леся любила ввечері стрічати череду. Ото вийдемо гуртом за село, посідаємо на моріжку і ждемо, пісень співаємо, вже й сонце зайде, потягне з лісів холодком, а ми все виглядаємо. Коли ж підійдуть за день стомлені корівки, біжимо за старим пастухом, обвіщаним торбами та постоломи дідом. А він гарно вмів грати на сопілці. Певно, це й привертало до нього Лесю»²².

Сестра Лесі Українки, Ольга Косач-Кривинюк у «З моїх споми-нів» розповідає: «Одного літа в середині 1880 року в нас, у Коло-дязному, гостювала наша одна приятелька, селянка з с. Скулина, за 15 верст од Колодязного. Повертаючись додому, вона запросила нас до себе.

Мати, брат Михайло, Леся і я поїхали з нею до Скулина. Їхали ми весь час лісом, переїздили декілька великих лісів і лісових «бродів», переїздили через село Білін, де жила наша співуча приятелька «Білінка». Побули ми трохи в Скулині, а потім з своєю господинею пішли до лісу, туди, куди її свояк, дядько Лев,

21. Р. Задеснянський. «Твор. Л. У. — критичний нар.», стор. 23.

22. О. К. Кривинюк. «Л. У. — Хронологія життя і творчости». Н.Й. 1971, стор. 43.

вибрався з бидлом на літо. То було урочище «Нечімне» з великим лісовим бездонним, як говорили тамтешні люди, озером.

З одного боку озера був смарагдово-зелений дерновий облудний берег, що йшов хвилями під ногами і, прориваючись, не давав приступитись до самої води, з інших боків береги були зарослі очеретом та різними хащами. Кругом озера був старий густий великий листяний ліс, з одного боку він підходив до поля, а з другого переходив у старезний сосновий бір, що протягся на багато верств.

У дядька Лева, в Нечімному була хатина і шопи на сіно з трьома стінами і стріхою, з четвертого боку шопи була відкрита, якраз у бік озера. В тій шопі, на сіні, ми ночували, тоді були саме місячні ночі і Леся навіть і вночі мала перед очима той краєвид, що пізніше подала в «Лісовій пісні» . . . видко Леся його пам'ятала і все те, що їй мріялося, коли вона на нього дивилася, бо все в тому ж листі до матері каже: «. . . і над Нечімним вона (мавка) мені мріла, як ми там ночували — пам'ятаєш? — у дядька Лева Скулинського . . . Зачарував мене цей образ на весь вік»²³.

(Продовження буде)

23. О. К. Кривинюк. «Л. У. — Хронологія життя і творчості», Н.Й. 1971, стор. 45.

Ігор КАЧУРОВСЬКИЙ

ДО ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА НА УКРАЇНІ

Якщо про двадцять роки можна сказати, що, не зважаючи на скасування університетської освіти (до речі, університети скасовано було лише на Укравіні — в Російській Федерації вони спокійно існували далі), українське літературознавство поступалося російському лише кількісно, і коли Зеров писав до Чапленка: «в Москві я рядовий літературознавець, а в Києві найсильніший», то це — в першій половині речення — радше свідчення авторської скромності, аніж констатація справжнього співвідношення вартостей, божа стара професура таких культурних центрів, як Київ, Харків, Ніжен, Одеса, Катеринослав, ще жила й не була здеятована, а представники молодшої генерації, в тому числі четверо з гуртка неоклясиків (без Рильського), далі — Борис Якубський, Григорій Майфет, Майк Йогансен, Степан Гаєвський, — виявляли неабияку обдарованість у розробці теоретичних питань із царини поетики, то — повертаюся до порівняння з двадцятими роками — нинішній стан речей свідчить про виразну й незаперечну зміну на гірше.

Символічно цей стан відтворює випадок із суміжної галузі — мовознавства. Проф. Яків Гурський оповідав мені, що в його присутності, на одній з міжнародніх наукових конференцій, хтось заговорив по-англійському до представника української советської лінгвістики Білодіда.

— Что он говорит? — звернувся Білодід до своєї перекладачки. . . Отже, в той час, як російська філологія може пишатися вченими типу В. В. Іванова або Топорова, українську очолювала протягом багатьох років людина, яка, крім своєї рідної та російської мови, не знала жодної. . .

Характерно також, що найвизначніша (за останні десятиріччя) українська праця з практичної стилістики «Як ми говоримо» — це твір не вченого філолога, а письменника, власне — аматора щодо стилістичних питань — покійного Бориса Антоненка-Давидовича; не менш характерне й те, що коли щойноназваний Антоненко-Давидович у статті «Літера, за якою тужать» спробував відновити заборонену літеру «ґ», серед вчених лінгвістів та літературознавців не знайшлося нікого, хто б виступив на його підтримку.

Звісно, я не хочу перекреслювати всіх здобутків сучасного підсоветського літературознавства: протягом останніх років з'явилися на Україні дослідження Юрія Івакіна про творчість Шевченка, Наталі Кузякиної про драматургію Кочерги, Миколи Родька про українську поезію перших пожовтневих років, Дмитра Наливайка про літератури Заходу. . .

Але Івакін помер, про Родька не маю ніяких відомостей, Наливайко видав книжку. . . тільки не українською, а російською мовою, а ім'я Кузякиної зникло зі списку письменників советської України — і не знати, чи вона померла, чи виїхала за межі республіки, а чи її виключено зі Спілки письменників. . .

Дослідженням советської науки про літературу (серед багатьох інших речей) нібито займаються західні советологи. Вони беруть за вихідну точку якийсь пленум чи з'їзд і аналізують, які там схвалено рішення і що сказали Шелест, Щербицький або Гончар чи Загребельний. Метода таких досліджень подвійно хибна: поперше, офіційні програми та ухвали — це тільки «надводна частина льодовика», подруге, советська термінологія має свою власну специфіку: часом значення слів просто не має нічого спільного із загальноприйнятим (як от у слові номенклатура), а часом — протилежне тому загальноприйнятому значенню. Чи ж не був Захід черговий раз здивований, коли, після Чорнобильської катастрофи, переконався, що проголошена Горбачовим «гласність» на практиці означає щонайгерметичніше замовчування?

Я натомість волю оперувати конкретними фактами. Щоб зформувати належне уявлення про сучасне українське підсоветське літературознавство, я зупинився на одній праці, а саме — на двотомовому «Шевченківському словнику».

Відомо, що спочатку виник був задум видати «Шевченківську Енциклопедію», але Москва не дала дозволу (бож не існує ні «Пушкінської», ні «Лермонтовської» енциклопедії. . .), і довелося обмежитися «Словником»; відомо також, що неабияку роль в реалізації цього обкарнаного, на превеликий жаль, задуму, відіграв Микола Бажан, хоча він фігурував лише як один із двадцятьох членів редколегії, а позицію «відповідального редактора» надано було Є. Кирилюкові.

Якщо взяти матеріал про російських друзів і недругів Шевченка, то й там не обійшлося без прогрівів або й фальсифікатів: так, на стор. 97 першого тому згадано Івана Бутурліна, а графа Петра Бутурліна, автора сонета «Шевченкова могила» (є укр. переклад Зерова) чомусь пропущено, ну, а щодо найбільшого ворога української культури взагалі, а Шевченка зокрема, Віссаріона Бєлінського, то йому приписано анонімну хвальну статтю про Шев-

чення, а брутално-блюзнірські антишевченківські вислови цнотливо промовчано. . .

Щодо українського шевченкознавства у вільному світі, то воно — з усіма своїми досягненнями й прорахунками — фігурує під гаслом «Буржуазно-націоналістичні фальсифікації творчості Т. Г. Шевченка». Як витікає з самої назви, кожен погляд на Шевченка, який (погляд) не збігається з офіційно-дозволеним партією, заздалегідь, незалежно від того, хто й що сказав, проголошується «фальсифікатом».

У цьому питанні, до речі, найвиразніше виявляється різниця в ставленні казенної советської науки до російських літераторів, з одного боку, та до українських, з другого, — адже вистачає російському еміграційному письменникові померти, як з його творчості здійсмається заборона (єдиний, здається, виняток — Дм. Мережковський, що його досі не реабілітовано), натомість для українського письменника смерть на Заході — навіть у гітлерівському концтаборі — не стає достатнім для визволу з-під заборони фактором (знову ж таки, за єдиним винятком — маю на думці О. Олеса), — у цьому питанні, повторюю, я й не сподівався якихось інших оцінок і якогось чеснішого підходу, тим більше, що редакційний склад «Словника» фактично очолював той самий Бажан, який свого часу вимагав видачі на розправу сталінським «тіломеханікам» усієї української еміграції.

Тож розглядаючи й аналізуючи наукову вартість «Шевченківського Словника», я хочу тепер обмежитися одним-єдиним і то суто-технічним питанням: наявністю або відсутністю на сторінках цього «Словника» матеріалів, що стосуються стилістики Т. Шевченка.

Написаний, скільки мені відомо, звичайним гімназіяльним учнем В. Домбровським і виданий 1923 року в Перемишлі підручник «Українська стилістика й ритміка» містить приклади з Шевченкових творів у таких параграфах:

епітет, порівняння (усіх чотирьох типів), метафора (двох типів), персоніфікація, алегорія, метонімія (чотирьох типів), антономазія, перифраза, евфемізм, синекдоха (п'ятьох типів), гіпербола, літота, алюзія, іронія (приклади з Шевченка дано до сарказму та інвективи), епаналепса, епанастрофа, анафора, епіфора, цикл, паронимазія, анномінація, ономапопея, паралелізм, інверсія, хіязм, асиндетон і полісиндетон, парентеза, еліпса, ярмо, анаколут, антитеза, оксиморон, парадокс, степенування, епексегеза, дієреза, оклик, апострофа, реторичне питання, сумнів, апокриза, апозіопеза, епанортоза.

Зазначу, що правопис я дещо модифікував, параграф «Фонетичні фігури» пропустив — оскільки в нинішньому літературознавстві матеріал згаданого параграфа зараховується не до сти-

лістики, а до фоніки (яка розрослася в окрему дисципліну), що термін епаналепса в інших авторів має інше значення (не те, що в Домбровського), а також, що засіб анномінації у підручнику «Українська стилістика» подано недиференційовано, без поділу на окремі випадки, хоча з них деякі згадано.

Разом у підручнику Домбровського маємо приклади з віршів Шевченка до сорока п'ятьох термінів. До цього слід долучити два терміни з галузі лексики: Домбровський наводить приклади Шевченкових варваризмів та архаїзмів.

Супроти цих сорока сімох «Шевченківський словник» дає сорок п'ять термінів-гасел (себто майже таку саму кількість) із царини лістики.

Не полюбуючи голослівних тверджень, наведу, за абетковим порядком, ті терміни-гасла зі «Словника», котрі стосуються стилістики Тараса Шевченка (цього разу — зберігаючи правопис оригіналу):

алегорія, анафора (там же градація), антитеза, (там же антоніми), антоніми (окремо), апозіопеза, архаїзми, асиндетон (там же полісиндетон), афоризм, гротеск, гіпербола, еліпсис, епіграф, епітет, епіфора (там же кільце), інверсія, іронія, метафора, метонімія, монолог (там же діалог), неологізми, оксиморон, омоніми, паралелізм, перифраз, повтори синтаксичні (де згадано епітет, і кільцеві повтори), поетичний синтаксис (де знову повторено терміни епітет, паралелізм, діалог, додано «інтонацію») полісиндетон, риторичні фігури (згадано діалог і риторичне звертання), самоповтори, сарказм (там же — сатира і ще раз іронія), символ, синоніми, стилізація (там же — символ, порівняння, епітет, метафора, бурлеск, сатира, «інтонація» та гротеск), тропи (там же: порівняння, метафора, метонімія, вперше згадано синекдоху, уособлення або персоніфікація, гіпербола й літота, іронія, сарказм, алегорія й символ), умовність (де знову — скільки ж можна! — мовиться про ті самі метафору, гіперболу, гротеск, алегорію). . .

Коли приглянемося до обох переліків стилістичних засобів Шевченка, то переконаємося, що приблизно половина тих засобів у підручнику Домбровського та в «Словнику» збігається (хоча подеколи вони виступають під різними назвами, як наприклад, «апострофа» у Домбровського — «риторичне звертання» у «Словнику»). Не зашкодить згадати, що деякі терміни з підручника «Українська стилістика» або фігурують без прикладів, або мають приклади з чийхось інших, не Шевченкових, творів.

І виходить, що два десятки советських енциклопедистів-літературознавців володіють, усі разом, такою самою сумою знань, якою володів свого часу один провінційний галицький учитель! А може й меншою, бо терміни підручника, котрі не мають своїх від-

повідників у «Словнику», переважно суто-наукові і саме тому советським науковцям, очевидно, незнані: антономазія, алюзія, паронوماзія, епанастрофа, хіязм, парентеза, анаколут, епексегеза, дієреза, апокриза, епанортоза. . .

А тепер подивімся на терміни «Словника».

Термін «інтонація» відкидаємо, як псевдонауковий, бо ж інтонацію можна відчувати, коли хтось читає вірші вголос, але бачити її в друкованому тексті, де вона нічим не позначена, — це вже занадто! До речі, цей термін набув поширення в деяких російських авторів, отже, це, так би мовити, «примусовий асортимент». Терміни «метонімія» та «літота» застосовано у невідповідних значеннях: літотою (услід за російським літературознавцем Тімофєєвим) названо мейозис, а метонімією — синекдоху (метонімію визначено як «називання частини замість цілого», в той час, як це точне визначення одного з типів синекдохи!).

З термінів, котрі, так би мовити, виходять поза межі середньошкільного курсу літератури, у «Словнику» згадано лише «апозіопезу». Інші терміни, котрих бракує в Домбровського, це або такі, що мають до стилістики лише посереднє відношення (як от «гротеск», «афоризм», «епіграф», «монолог»), або і ж не надто виразні загальники, без чіткоокресленого термінологічного характеру: повтори синтаксичні, поетичний синтаксис, самоповтори, умовність. . .

Домбровському ми, власне, нічого не можемо закинути: чейже він писав не монографію про стилістику «Кобзаря», а середньошкільний підручник; натомість виразно помічаємо недостатню наукову підготовку наших київських літературознавців, тим більше, що бракує в їхньому «Словнику» не лише тих одинадцятьох термінів, які наведено вище, а й багатьох інших.

А щоб підкріпити своє твердження, наведу тут кількадесят термінів, що їх нема ні в підручнику Домбровського, ні в «Шевченківському Словнику», де, між іншим, якраз би було їм місце, бо де й коли трапиться така нагода, щоб дати культурному прощаркові українського суспільства, себто письменникам, вчителям, студентам гуманітарних факультетів, бодай трохи конкретних знань з теорії літератури?

Епанадиплозис:

То сам собі оце шукаю
Когось-то, з ним, щоб розмовлять,
Шукаю Бога, а знаходжу
Таке, що цур йому й казать.

Ізоколон:

Хочеться дивитись, як сонечко сяє,

Хочеться послухать, як море заграє. . .

Сімілікаденція:

. . . Тому к святкам з лиштвою пошили
Сорочечку. А тій стьожку, тій стрічку купили.
Кому шапочку смушеву, чобітки шкапові,
Кому свитку. . .

Синесис:

Де Залізняк, Гонта з свяченим гуляв. . .

Антанакласис, базований на гомонімії:

Думи мої, думи мої, квіти мої, діти,
Виростав вас, доглядав вас, — де ж мені вас діти!

Антанакласис, базований на полісемії:

І кров'ю вашою, собаки,
Собак напоять. . .

Аннотіація (випадки, залишені в Домбровського без прикладів з Шевченка):

а) етимологічна фігура:

Рожевим цвітом процвіла. . .

б) поліптотон:

За думою дума роєм вилітає. . .

в) традукція:

Подибала стара мати
Доню в полі доганяти.
І догнала, привела. . .

г) парегменон:

А то не діждешся його,
Того писанія святого,
Святої правди. . .

Антонімія:

Не жаль на злого, коло його
І слава сторожем стоїть.
А жаль на доброго такого,
Що й славу вміє одурить. . .

Макаронічна мова:

«. . . Ти не пізнав мене, Йване? Серце, подивися,
Їй же богу, я Катруся!» — «Дура, отвяжися!
Возьміте прочь безумную!» — «Боже мій, Іване! . . .»

Варто звернути увагу, що всупереч тодішній українській (і російській) традиції, згідно з якою макаронічна мова вживалася в гумористично-бурлескній функції, Шевченко використовує цю мову для трагічної ситуації, що, до речі, є виявом новаторських тен-

денцій поета, який у своїй стилістиці куди більше має спільних рис із модернізмом ХХ віку, ніж із тогочасною українською і російською поетикою.

Етимологізація:

Вкраїно!

Мій любий краю неповинний!

Металепсис:

Тричі крига замерзала, тричі розтавала. . .

Епанафора:

Нехай усміхнеться серце на чужині,
Хоч раз усміхнеться, дивлячись, як ти. . .

Епанод:

. . . Нумо знову
Людей і долю проклинать.
Людей за те, щоб нас знали, та нас шанували,
Долю за те, щоб не спала, та нас доглядала. . .

Апофазія:

Сирота Ярема, сирота убогий. . .

. . .

Сирота Ярема, сирота багатий. . .

Кумуляція:

. . . уповають
На корінь свій, уже гнилий,
Уже червивий, і малий,
І худосилий. . .

Кеннінг (метафора скальдійського типу):

Батька Богдана могила мріє. . .

Могилою Батька-Богдана (Хмельницького) тут названо Переяслав.

Апокойну:

Село на нашій Україні
Неначе писанка село —
Зеленим гаєм поросло. . .

Антимерія:

Аж небо блакитне широкими б'є. . .

Гетересис:

Подивився Гус на папи
Та й вийшов з палати. . .

Протеївський вірш:

Дам лиха закаблукам,

Закаблукам лиха дам. . .

Іпрекація:

Бодай би вас, цокотухи, та злидні побили. . .

Конмінація:

Погибнеш, згинеш, Україно!

Не стане знаку на землі!

Мейозис:

А ми

Розлізлися межі людьми,

Мов мишенята. . .

Ремінісценція (літературна):

Немає гірше, як в неволі

Про волю згадувать. . .

Джерело: п'ята пісня «Божественної комедії»: *Nessun maggior dolore, che ricordarsi del tempo felice nella miseria. . .*

Синонімічна варіація:

Дивіться на мене: я виплакав очі.

Мені їх не шкода, мені їх не жаль.

Пролепсис або презумпція:

Неначе цвяшок в серце вбитий,

Оцю Марину я ношу.

Давно б списать несамовиту,

Так що ж! Сказали б, що брешу,

Що на панів, бачиш, сердитий,

То все таке і пишу. . .

. . . Неправда! Їй — богу, не лаю:

Мені не жаль, що я не пан. . .

Омісія:

Ще був тоді. . . От як на те

Не вбгаю в віршу цього слова. . .

Рефрен: у поезії «Гімн чернечий»

Нарешті — термін, що його вживаємо лише в латинській транскрипції (хоча він — походження грецького):

Shema kat arsin kai thesin:

. . . Не за Україну,

А за її ката довелось пролить

Кров добру, не чорну. . .

На цьому можна й зупинитися. . .

Я не аналізував віршів «Кобзаря» сторінка за сторінкою, лише

гортав книжку — де розкрилося — і занотував ті фігури і тропи, на які натрапив (не зауважив я симплоки, антиметаболи, синонікюзису). Але якщо підсумувати ті терміни, котрих бракує в «Шевченківському Словнику», (а це два десятки з книжки Домбровського та три десятки щойнонаведених у цій статті), то дійдемо неминучого висновку: більша половина стилістичних засобів Шевченка лишилася поза увагою радянських дослідників. . .

Це про кількість. Та, може краще стоїть справа із якістю? На мою думку, «Словник» мав би охопити найулюбленіші стилістичні засоби (лексика, фігури і тропи) Тараса Шевченка. Ось їхній перелік:

епанастрофа, анномінація, парентеза, дубітація (у Домбровського — під назвою «сумнів»), апозіопеза, епанортоза та Shema kat arsin kai thesin.

З них усіх чудом потрапила до «Словника» (як було вже згадано) лише апозіопеза. . .

А якщо розглянемо зміст словникових гасел, то переконаємося, що й там, як то кажуть, не все на місці. Так, під гаслом «оксिमорон» ми даремно шукали б прикладу, який ніби сам напрашується:

На нашій не своїй землі. . .

А про саму фігуру сказано: «вони (себто оксиморони) підсилюють революційний пафос і соціальну загостреність твору».

Тож «революційного патосу» та «соціальної загостреності» у «Шевченківському Словнику» більше, ніж треба, але чистої науки там обмаль.

Не багато її, науки про красне письменство, на Україні і поза палітурками цього словника. . .

Повісті, спогади

Софія НАУМОВИЧ

ОСТАННІ РОКИ ЛЬВОВА
(1939-1944)

(Продовження, 5)

У редакції колишньої жидівської «Хвілі» примістився український «Відділ інформації». Туди запрошено письменників і журналістів, щоб налагодити пресу, редагувати радіо-звіdomлення, опрацьовувати заклики й повідомлення. Головою зборів був Ярослав Старух, що, не скидаючи свого чорного «гумака», хотів спершу поінформувати присутніх про краківські непорозуміння. Але якраз цього ніхто не хотів слухати. Люди боялися, щоб еміграційні суперечки не перенеслися на львівський ґрунт, де в ці часи треба було єдності, а не чвар. Речником учасників став поет, проф. Микола Матіїв-Мельник, що першим зголосився до слова:

— Ми тут уже чули про те, що діялося на еміграції. . . Нам від того кривавилися серця. . . Серед нас багато прихильників однієї і другої групи, але ніхто з нас не має ні сили, ні охоти дошукуватися, «хто винен»! Ми пережили трагедію, а ви хочете нам розказувати еміграційну фарсу! . . . Залишіть її тим, хто там і залишився. . . Забудьмо про малі, низькі, негідні наших часів гуртові спори! . . . Створився Уряд, хай він накажує, а ми будемо виконувати все, що в нашій змозі, і не для тієї чи іншої партії, а для України! . . . І так нам, Боже, допоможи! . . .

Якщо ця заява і мовчазне її схвалення присутніми заскочили Старуха, то він не дав цього по собі пізнати. Тільки полегшене зідхання прозвучало, що він, мабуть, чекав якогось спротиву чи критики, але їх не було. Тож він перейшов до порядку нарад, у якому першою точкою було поставлення радіостанції матеріялами, бо вона працювала повних 24 години на добу. Складено теж макету першого числа часопису, що мав побачити світ цими днями, та спішно обговорено зміст афішів про створення державного Правління. Їх треба було швидко надрукувати, розліпити по місті й вислати до областей.

Журналісти й не зчулися, що переступили поліційну годину, аж поки дзвони на Волоській церкві, та Домініканському й Бернадинському костелах почали вибивати північ. Їм довелося заночувати на м'яких, шкіряних фотелях цієї редакції, що вже утретє міняла назву: з «Хвілі» за польських часів, вона перемінилася на «Вільну Україну» за московських, й оце тепер зробилася, ще без назви, просто українська. . .

Через декілька днів прибув зв'язковий з Волині й Львівська радіостанція ім. Євгена Коновальця могла передати на хвилях етеру «Архипа-

стирське послання Преосвященного Полікарпа, єпископа Луцького, до всіх українців сущих на Волині», що його було «дано в місті Луцьку на Волині, Року Божого 1941, місяця липня, 10 дня» за підписом: «+ Полікарп, єпископ Луцький».

Підтриманий авторитетом обидвох Українських Церков, Ярослав Стецько сформував Уряд і вже 5 липня 1941 року члени Державного Правління дістали свої грамоти з печаткою «Українська Держава», з тризубом посередині. Скликуючи Раду Сеньйорів, Ярослав Стецько звернувся до голови Уряду УНР Андрія Лівичького та до Гетьмана Павла Скоропадського, виславши їм листи з точним з'ясуванням «доконаного факту» та політичної ситуації. У тому ж часі прийшла радісна вістка з Кракова, де проф. Володимир Кубійович, голова УДК, повідомив урочисто працівників Комітету про відновлення самостійності у Львові, про яке він саме довідався з радіо, та про свою підтримку Державного Правління. Це викликало й серед краківських українців почуття заспокоєння і радості. Фракція ОУН полк. Андрія Мельника склала на руки голови Правління заяву лояльності до Тимчасового уряду. У цьому була безперечна заслуга Митрополита Шептицького, який намагався об'єднати всі сили для відбудови держави. Та найбільше раділи цими вістками львов'яни, які побоювалися браку дисципліни серед різних груп, замість скріплення державного авторитету.

9. Ігуменя

Серед відвідувачів Митрополичої палати з'явилися одного дня дві монахині. Терпеливо пере чекавши всіх, одна з них підступила до о. Ігумена:

— Прошу тепер зголосити Мати Йосифу. . .

— Чому ж ви мені відразу не сказали? Митрополит чекає на неї, казав негайно просити, як тільки з'явиться! — і підійшовши до неї, сказав: — Він уже двічі розпитував про ваше здоров'я, Ігумене. . .

— Так я знаю, я хотіла зразу прибігти, але Сестри поклали мене майже силоміць до ліжка. . .

— І добре зробили, бо ви стали якась така. . . немічна, що я вас і не впізнав! — Ігумен із співчуттям приглянув на прив'язе і поблідле личко Матері Йосифи, коли вона поволі, тримаючися поруччя, йшла на перший поверх.

— Угадай, брате, кого я привів?

— Мабуть, якогось дорогого рідкого гостя, коли вгадувати треба?

Мати Йосифа, не чекаючи розгадки, припала до Митрополичої руки й зі сльозами в очах її поцілувала.

— Невже це ви, Доню моя? — здивований змінами на її обличчі і врадуваний її появою, — запитав Митрополит.

— Я, Ексцеленціє! . . Прийшла довідатися про Ваше здоров'я та висповідатися з усіх гріхів, з усіх слабостей. . .

— Знаю про ваші «слабості», які так героїчно витримали усі тортури.

— Ох, Ексцеленціє, мені сили додавали ваші молитви. . . я це відчувала, а врешті сталося чудо. . .

— Молитви — молитвами, але ваша невгнутість, ваша «козацька» за-

взятість в обороні віри промовили до Господа сильніше, як мої молитви! Тому насамперед подякуймо Йому, що дозволив нам знову з вами побачитися.

І тихий шепіт гарячої молитви заліг простору відпочивальню, яка з останнім промінням передзахідного сонця попала у фіялкову мряку.

— Климентію, — озвався врешті Митрополит, — чи там ще хтось внизу бажає зі мною говорити?

— Ні, немає нікого, тільки Сестра Теодозія чекає. . .

— А чому ж ви, Доню, так пізно прийшли? Адже знаєте, що ми з вами маємо багато дечого говорити, а тут поліційна година. . . Кажі, Климентію, приготувати якусь кімнату і заведи туди Сестру Теодозію, хай вона відпочиває, поки ми тут все переговоримо. Заряди теж вечерю для них і пішли когось з братів, хай повідомить Сестер, що вони під моєю опікою.

О. Ігумен мовчки вийшов, а Митрополит звернувся до Мати Йосифи:

— Сідайте, Доню, ось тут у цей фотель-лежанку й вигідно в ньому розміститься, але так, щоб я вас добре бачив. І тепер можемо спокійно говорити. Вам, мабуть, цікаво буде знати, від кого я дещо знаю про вас, що з вами трапилося від цієї страшної ночі на Убочі?

— Так, я просто з дива не можу вийти. . .

— Тож зразу я заспокою вашу цікавість: одна з ваших товаришок недолі щасливо врятувалася, коли горіли Бригідки. Її винесли на руках зі шпиталю злодії, загорнувши в коц. . . Не знаючи, що з хворою робити, принесли її до «Народньої лічниці», що, як вам відомо, міститься тут же, на Петра Скарги. Тепер вона під опікою наших лікарів і дасть-Бог швидко видужає після своєї довгої голодівки. . . Це дуже розумна дівчина, мабуть студентка права.

— Зеня! «Юристка»! Врятувалася? Господи, слава ж Тобі! . . Її вкинули в карцер за «напад» на «надзірателя», й там вона сильно перестудилася. Чи їй уже краще? Я хотіла б її відвідати. . .

— Це дуже легко. Завтра вранці, як виходитимете звідси, то тільки повернете праворуч, і вже маєте нашу «Лічницю». До речі, звідси далеко ближче, як з вашого Личакова. . .

— Так я й зроблю і дякую Ексцеленції за добру вістку. Це ж, якраз вона, Зеня передбачувала, що вони готувалися до «монстрпроцесу», і це була правда. . . Тільки війна перешкодила їм виконати цей чортівський плян. . . О, вона дуже розумна й недовірлива до москалів, наче б їх добре знала.

— Вона підпільниця, а підпільні організації добре вивчають ворога, якого мають поборювати. І треба признати нашим молодим героям, хоч вони більше кермуються почуваннями, зокрема ж, ненавистю, як розумом, та все ж вони краще орієнтуються у замірах і діях москалів, ніж наші досвідчені політики, що вистудіювали різні соціальні рухи й політичні науки. . . І чи не дивна наша історія, що ці хлопчаки, які бавилися у «присягу на револьвери» і своїм «вірую» зробили «декалог», що саме вони відновили нашу державність? А де ж були «батьки народу»?

— Так, знаю, чула в радіо цю чудову новину, а потому вислухала «Пастирський лист» Ексцеленції й мені серце мало не вискочило з радості. Мені соромно признатися, але я. . . плакала від щастя!

— Я теж. Я благословив їхнє діло від щирого серця і благав та благаю Господа допомогти їм! . . Але такі непевні часи. . . Ще коротка і боязлива наша радість, але як вона піднесла всіх на душі, як ми випростувалися за цих кілька днів, як ми відчули себе господарями на своїй землі! . . Ні, без огляду на всі наслідки, які можуть прийти, — це таки велика річ. І вона не пропаде у нашій історії! Ніякий чин не йде намарне, коли він задуманий чистим серцем і любов'ю до народу. . . Але перейдім до вашої драми. Я хочу почути з ваших власних уст гегенну тюремних переживань. . .

— Ох, гегенну! . . Не йдеться про мою незначну особу. . . Я хочу розказати про цю гру на велику скалю, про цю диявольську підготову до великого злочину, про який я можу тільки здогадуватися. . . Бо крім згнаньблення вашого, Ексцеленціє, святого життя, — церковного, громадського й особистого. . . Ох, як важко про це говорити, вони затіяли якусь страшну підлоту. Я всього не знаю, але з цього, що мені давали до підпису, що примушували мене підтвердити, я зміркувала, що воно було звернене проти Української Католицької Церкви в цілому. . . Вони хотіли її оплюгавити, очорнити, вмовити людям, що Церква проти народу, на службі Ватикану. У перервах від «допросів», вони вели зі мною «дискусії» про «польське» уніятство і «руське» православ'я. . . Приводили якогось «батьошку», що розказував про наших «спільних» князів, зокрема ж про св. Володимира, що завів не християнство, але «руское православ'я». Проте ці розмови завжди оберталися довкола вашої, Ексцеленціє, особи. Ваше заслання в Московію 1915 р. пояснювали так, що ви мали навертати «чесних православних» на «уніятство». . . А далі перескачували на наші часи, в яких Ексцеленція наче б то «брудним ділом» займається, що ми заманювали «советських людей» до церков, щоб вони хрестили дітей, сповідалися і причащалися. . . Очевидно, між їхніми «богомольцями» були енкаведисти! . . То знову зачинали з іншого боку: що цей Мирон, який критичної ночі завів їх до нашого монастиря, діяв, начебто, з доручення Ексцеленції, бож не хто інший і був «керівником ОУН»! І з Вашого, начебто, наказу відбувалися напади на їхні тюрми на провінції й звільнювання в'язнів, попереджування населення про вивози та заклики до збройного повстання. . .

— І ви, моя Доню, все це рішуче заперечували! Ви мали ще відвагу і мужність ще й звинувачувати їх у брехні, підлоті й безбожництві! І ви грозили їм небесними карами! . . з чого вони, очевидно, сміялися, але ще дужче над вами знущалися. А ви. . . молилися за їхні грішні душі. . .

— Звідки. . .

— Звідки я це знаю? Не тільки від хворої Зені! У мене була теж ваша Віра, яка те саме мені розказувала і підтверджувала Зенині ревелайції. . .

— Віра! . . Яка перша мною зайнялася, з якою ми багато говорили на різні теми, іноді сперечалися. . . Ось, наприклад, вона критикувала мене за те, що як католичка, я воліла йти в Києві до польської католицької церкви, як до української православної. . . Я не була певна, чи я правильно ставила цю справу й хотіла б знати думку Ексцеленції. . . То вона теж на волі! Слава ж Тобі, Господи! . .

— Я бачу, що ви там порушували важливі питання! Це ж тема теологічних студій, і я сам сьогодні не міг би вам точно відповісти, котра з вас

двох краще підійшла до неї. Це ж бо не тільки питання католицької, чи православної віри, але й національне: української, польської й московської національних Церков.

— Якщо так, то мабуть Віра, а не я мала рацію. . .

— Залишімо цю тему нашим професорам богослов'я! . . А щодо свідчень ваших товаришок недолі, то вони тільки підтвердили моє переконання про Вас, і я не завівся у моїх сподіваннях. І це дає мені стільки радості, стільки нової віри в наших людей, яких зустрічають різні випробування. . . Наші люди вміють встоятися. . . і краківські чвари, це тільки переходове явище, затіяне ймовірно ворожою інтригою. Але це вже майже минулі справи, а сьогодні я хочу говорити тільки про васі. . .

— Це, чого я бажала з усієї душі, — виявити правду, сталося. . . тепер уже можу спокійно померти. . .

— Ого, а це що за настрої? У такої відважної «підпільниці»? У гордої «товаришки Крутянців»? У сильної індивідуальності, якої навіть НКВД не могло зламати? Ці, хвилює, думаю, настрої треба геть прогнати! . . До речі, я саме говорив з д-ром Барвінським про ваше здоров'я і завтра, як підете відвідати Зеню, то зголоситесь до нього на перевірку вашого організму. Він вирішить, коли зможете поїхати на відпочинок або на лікування, до Криниць. . . Там тепер усе в руках наших людей: пансіони, готелі, санаторії. . .

— Алеж я не можу залишити монастиря! . . Сестри вже й так довго були без мене. . .

— І нічого монастиреві не сталося! Ви залишили його так, як добра господиня і Сестри якось давали собі раду. То й тепер, коли все йде до кращого, радитимуть собі й без вас. Зрештою, це моє зарядження, і треба його виконати.

— Слухаю і повинуюся й дякую Ексцеленції за все добро, яке зазнаю впродовж мого життя. . . Але, якщо смію ще потурбувати, я рада б знати про нові розпорядження, бо знаю, що за большевиків відбувся собор наших єпископів і наша Протоігумена була там присутня. . .

Розмова протягнулася далеко за північ і тільки о. Ігумен переривав її то вечерею, то кавою, а врешті прийшов із настирливим проханням, щоб обидвоє хворі розмовники подалися все ж таки на відпочинок.

— Климентій має рацію: час нам відпочити, тож добраніч, моя Доню, і прошу виконати все, що я доручив. . . Не забудьте доктора Барвінського! . . Перед виїздом прошу до мене ще зайти.

— Слава Ісусу Христу!

— Слава на віки!

10. «Місячна Мадонна»

Віра прокинулася від великої духоти. Сонце не тільки заливало всю невеличку кімнату на піддаші «Власної стріхи» на Пісковій вулиці, але й сильно нагріло скісну, бляшану кришу.

— Це сон, чи дійсність? Чи я вже справді у себе, на волі, чи все ще на тому проклятому Замарстинові? . .

Дівчина схопилася й наклала на вуха слухавки, один кінець дроту яких був прикріплений до залізного ліжка, а другий вів аж до водотягу в лазничці, а на нічному столику, в коробці пишався на ваті магічний «кришталь»...

— Ні, слава Богу! Це таки чудова, прекрасна дійсність! Гетьте тюремні примари!.. Та що це? Голос Зенка Тарнавського!.. Ох, треба буде йому подякувати за допомогу в тому ідіотичному «Рабмисі»... Він мабуть дуже здивувався, що я так швидко покинула працю, яку хотіла здобути з допомогою Олекси Десняка. Він мабуть і зовсім не знає, куди я попала від нашої останньої зустрічі... Та послухаймо, що він говорить.

Наче їй у відповідь, Зенко Тарнавський виголошував солодкі, любі слова: «Тут радіо-Львів, станція імени полковника Евгена Коновальця... Ми подали програму наших сьогоднішніх передавань. Слухайте тепер «Пастирський лист єпископа Григорія Хомишина... Станиславів, 6 липня 1941 р., за підписом: + Григорій, єпископ».

— Боже! — Віра аж підскочила від несподіванки. — Навіть станиславський єпископ, якого ми вважали «опортуністом, латинізатором, угодовцем», навіть він, такими гарними словами підтримує українську державність? Та хіба ж може бути інакше, хіба ж знайшовся б українець, який того не бажав би? — Віра знову наклала слухавки, але дочула тільки кінець Зенкової фрази: «... легка музика з платівок фірми «Еко». Передаємо вальс-бостон «Місячна Мадонна».

— А, «Мунлайт Мадонна»!.. Цей чудовий повільний вальс, який я так любила танцювати! Та це було перед віками... — Віра знову лягла на ліжко і примкнувши очі, заслухалася в мелодію. І раптом виринули з підсвідомості якісь картини... Дівчата у креп-сатинах і креп-жоржетах, — тоді були модні всілякі «креп», — у «тюлях» й «органді» виглядали мов розкішні квіти. «Ябцьо-джаз» вигравав палкі фокстроти й жагучі танга... Старші сиділи при буфеті на балконі й згори споглядали на залю, на стелі якої висіла величезна дзеркальна куля, що постійно оберталася й розсівала по стінах, по долівці й танцюристах червоні, зелені, жовті й фіялкові світельця, й іноді вона гасла, і тоді залюблені могли крадькома поцілуватися... Саме грали бостон «Місячна Мадонна». Перед Вірою поклонився русявий юнак:

— Чи можу просити? Це мій улюблений бостон...

— Мій теж.

Русявий юнак танцював як молода мрія.

— Ви дуже музикальні! — постерегла Віра.

— Так, трохи... А з вас — чудова партнерка! Записуюся до вашого «карнету» на всі бостони. Не люблю їх партачити...

Їхній танець і розмову перебили. З гущі замріяних пар виринув упорядник з відзнакою «Основи» і великим «котильйоном»:

— Ромку, тебе чекає хтось у гардеробі.

— Ага. То ж передаю тобі панну Віру... На жаль, мушу відійти на хвилинку... дуже перепрошую...

Цієї ночі Вірин «карнет» був весь записаний, але партнер до «бостона» не з'являвся...

— Ах, цей вальс!... Що це? Музика, чи дзвінок?

З сіней почувся знову гострий, уриваний дзвінок. Віра накинула на себе халат і пішла відкривати двері, кинувши слухальці на ліжко. У темряві коридору зарисувалася вояцька постать.

— Не пізнали?

— Прошу, зайдіть... я... я й справді... Та невже це ви? А може я ще сплю?.. Нічого не розумію...

— Не розумієте, чого я прийшов? Чи може перешкаджаю?

— Алеж ні, на милий Бір! — Віра механічно пригладила волосся... Тільки... яка пов'язаність! Ця музика... наче б попереджала... — з покинутих слухавок далі лунала мелодія, — ця музика нагадала мені один вечір, коли ви залишили мене посеред залі «на хвилинку», і більше не з'явилися...

— Дуже добре пригадую, це було на вечорницях «Основи». Жалую, що досі не мав нагоди вибачитися перед вами... Але тепер... — Романове обличчя прибрало кам'яний вираз, і він важко сів у крісло, яке йому підсунула Віра, замикаючи радіо.

— Я знаю вашу трагедію й співчуюю усім серцем!.. Це нас усіх...

— Я прийшов — перервав їй Роман — розпитати вас про Наталку... Мені сказали у «Дністрі», що ви з нею сиділи на Замарстинові та ще й в одній келії?

— Так, я з нею сиділа... Але що ж можу вам сказати? Що ця чудова шістнадцятирічна дівчинка мужньо переносила восьмигодинну «фізкультуру» — таке постійне «присядь-встань» у лещетарському одязі, в який зодягнула її ваша мати, коли прийшли її забирати?.. Що затискала зуби, коли її кололи пером з чорнилом по удах, за те, що не хотіла підписати «показаній» на вас? Що від гірших тортур, і хай це буде для вас розрадою, врятувала її «малолітність» та наші молитви під проводом Мати Ігумені?

— Мати Ігумені монастиря...

— Так, Сестер Студиток на Убоці, туди забіг Мирон...

— Знаю, але кажіть ще про Наталку...

— Ох, можете бути горді зі своєї сестрички! Вона ніколи не плакала, не нарікала, завжди була товариська й весела, як справжня пластунка... Її не судили, але вивезли «етапом», здається, до Старобільська, бо ми мали звітам вістки, що прийшов «транспорт галичанок»... Оце й усе, що можу вам сказати...

— Дякую, зокрема за цінну вказівку про цей «етап» до Старобільська... Завтра вранці відходимо на Схід... Хто зна? Може, вдасться мені її віднайти, ще живу, або й, похоронити, як Юрка!..

— О, ні! Заслання все ж таки краще, як тюрма!.. До Старобільська висилали переважно польок, туди й наша Гжонзка поїхала разом з Наталею... І хто знає? Тепер війна, може, вдасться їй перейти на той бік, або вам її визволити? Чого вам з усього серця бажаю!

— Дякую. Мені пора. Вибачте, що потурбував так зранку...

І цим разом розмова з Романом не перетривала одного бостона...

11. Радість із горем обнялися

Професор Юрій Полянський, зі своїм заступником адвокатом Степаном Біляком, узяли у своє володіння Миську управу. Притягнувши до співпраці колишніх діячів з «Організації міста Львова», з його головою Агатом Добрянським, управа охопила всі ділянки й передмістя, доручуючи на місцях підготувати перепис населення. Важче було нав'язатися з провінцією, тому скликано «збори нотаблів» для перебрання колишнього воевідства з його адміністрацією та для вибору «воеводи». Цю почесну, але й важку функцію взяв на себе адвокат д-р Олександр Марітчак, який, зламаний недавною, передчасною смертю 18-річного сина-одинака під час більшовицької окупації, отрясся з горя під впливом радісної події — відновлення державности, — й узявся з великою ревністю і посвятою виконувати свої «губернаторські» завдання. Його заступником став молодий, енергійний правник мгр Ярослав Спольський, а керівником внутрішнього відділу чортківський адвокат Михайло Росляк. Зразу ж після призначення, д-р Марітчак зголосився до Митрополита, як це тоді робили всі відповідальні урядовці.

— Я дуже радий, пане Меценате, бачити вас на місці львівського воеводи! — зажартував Митрополит. — Радію цим призначенням, бо знаю не тільки ваше високе професійне знання, але й товариський такт, необхідні прикмети для такого високого достойника! Розкажіть, як ви там на «Валах» влаштувалися?

— О, ми не зразу дісталися на «Вали». Наше перше приміщення було на площі Смольки, де ми встигли зорганізувати 12 відділів. Їхні завдання опрацював Іван Стефанишин, колишній урядовець Крайового союзу кооператив. У міжчасі д-р Степан Біляк виклопотав у Миській управі дозвіл зайняти воевідський будинок, але я мусів ще бігати до військової команди на Академічну за їхнім дозволом. Це мені якось вдалося, і щойно з цими подвійними дозволами нам дозволили зайняти воевідський будинок, тож ми швидко перенеслися туди. Коли ми почали приймати урядовців, то зразу зголосилася понад сотня поляків, давніх воевідських урядовців, яким ми дозволили засісти до їхніх бюрок, проте начальниками ресортів призначили українців. На диво, ці, переважно молоді люди, завдяки своїм високим студіям, яких досі вони не могли застосувати, та праці по українських приватних установах, дуже добре справляються, і поляки їх дуже шанують. . . А може тільки вдають? . . Почалася теж діяльність повітових «старостів», що їх переорганізував адвокат Степан Шевчук. Покищо не вносимо ніяких змін у давню адміністрацію, а намагаємося насамперед «пустити машину в рух», за старим і випробуваним, ще австрійським порядком. . .

— Це дуже розумно. Ці наші молоді знали до кого звернутися! . . І ви дуже добре міркуєте: коли наша Держава закріпиться, то всі наші уряди зможуть вносити всілякі улпшення і зміни, може навіть за старим козацьким ладом — зі станицями, сотнями, полками та гетьманськими канцеляріями. . . замість польських «воевідств» і «старостів». . . Але, з провінцією, кажете, не можете зв'язатися?

— О, ми не зовсім відтяти! Кур'єри ОУН порозвозили призначення для

голів обласних управлінь у Станиславові й Тернополі: інж. Іллі Сем'янчукові, д-рові Антонові Княжинському та Василеві Охримовичеві. До речі, що дуже цікаве це те, що наші висланці знаходили на місцях уже стихійно наладану самоуправу по селах і навіть малих містечках, де, як відомо, українського населення обмалъ. Проф. Кох, який з доручення німецької команди об'їздив Галичину, сказав до Ребета таке: «Я можу вам тільки погратулювати за цей, просто неймовірний і несподіваний лад і порядок, який завели самі ваші люди на звільненій території!».

— Ага, а нашому Правлінню радив «не гратися з вогнем!» Він не може зрозуміти цієї істини, що нашому народові треба тільки точки опертя, щоб він, як легендарний Атлас, здивував світ! Ця точка опертя для нас, це воля, щоб ми могли самі господарити на своїй землі, і тоді доказали б чудес! . . А до речі, як веде себе, як сприймає все це тепер наш нарід?

— Цього не можна описати, з якою радістю люди розвалюють колгоспи, відбирають і відгодовують свою худобу, направляють знищене знаряддя і готуються до жнив. . . Міщани у подивугідному темпі відбудовують торгівлю, кооперацію, різnorodний промисел. . . Дуже ініціативні ремісники, яких москалі загнали були в «артілі», де вони не могли бути творчі. . . Тепер, зорієнтувавшись, чого людям найбільше бракує, взяли своїми руками надолужувати застій у фабриках. З великим розмахом запрацювало шкільництво силами досвідчених учителів, щоб діти не втрачали року. Кожного дня відкриваються нові школи, курси для вчителів, садки, бурси для школярів. . . Ми до цього діла й не маємо потреби втручатися, зате ж мусимо подбати про фонди, бо покищо всі ще працюють безплатно. Університет ще закритий, бо це ж вакації, а студенти рвуться до армії. . . Та хіба тільки студенти? Десятки тисяч добровільців голосяться до української армії! . . З важким серцем, бо німецьке наставлення все ще не з'ясоване, — довелося якусь частину зформувати у поліцію й міліцію, щоб охороняти життя і майно населення, а решту відіслати домів з папірцем «призовної повинності бути готовими на кожний заклик». . .

— З армією буде важко, виглядає, наче Гітлер боїться, щоб українська армія не повернула зброї проти них, після спільної перемоги. Усі німецькі старшини, що приходять до мене, нічого не вміють на цю тему сказати. . . А я міркую, що або Гітлер такий бундючний і думає, що німці самі дадуть собі раду з москалями, або ж зазіхає на наш «лебенсравм», бож Німеччина перенаселена!

— Поживемо — побачимо, але ця непевність не дає нам розгорнути крил! Проте, треба працювати, не оглядаючися на ніщо. Дякую Ексцеленції за цю розмову, за благословення і підтримку. . .

— Бажаю успіху, пане «Воеводо»! . .

Збори для встановлення ще одної інституції «Ради сеньйорів», чи пак сенату, відбулися вже 2 липня 1941 р. у Митрополичій палаті. Його патроном проголосили Митрополита Андрея, а головою вибрали сеньйора української інтелігенції, колишнього президента ЗУНРеспубліки, адвоката д-ра Костя Левицького. Членами Ради стали: о. митрат Сліпий, о. д-р Гаврііл Костельник, о. крилошанин Юліян Дзерович, радник проф. Юліян Федусевич, директор Іван Филипович, нотар Роман Заячківський,

проф. Лука Турчин, проф. Ярослав Біленький, д-р Олександр Бариляк, інж. Ярослав Стефанович, проф. Володимир Радзикович і д-р Степан Дмоховський. Трохи згодом прийшов і голова Правління Ярослав Стецько.

Перше засідання Ради сеньйорів відбулося 7 липня, як звичайно, у Митрополичій палаті. Одною з точок був краківський розлам ОУН, який не тільки не наладнувався, але поширювався далі. Завданням ради старших було його, якщо не припинити, то бодай злагіднити шляхом переговорів і обговорень. У дискусії піднеслися незадоволені голоси:

— Сором, що наша молодь, яка нам, старим, докоряла «партійництвом», тепер сама не вміє стати понад дрібні, несуттєві непорозуміння.

— Вони не знають наших тутешніх переживань.

— Та чи у Кракові немає старших, які знають москалів ще з Визвольних змагань?

— Кажуть, що це якраз старші впливають на одну з фракцій, щоб «сидіти тихо», не «рипатися», мовляв не слід провокувати німців. . .

— А друга фракція, якраз навпаки, нікого не слухає і стоїть за «політику доконаних фактів».

— Я радив би гостро засудити. . .

— Панове, послухаймо Ексцеленції!

Усі замовкли й повернули голови вбік Почесного голови.

— Я радив би, покищо, нікого не засуджувати, зате звернутися до одних і других із розумним словом, вияснити їм непевну ситуацію нашої молоді до державности, що висить на волоску, а головне: подати їм до відома, що німецьке наставлення до нас вороже, навіть при «тихому сидженні», вказати на цю стихійну організацію нашого життя після москалів, як наслідок відновлення державности. . . І врешті вказати на деякі позитиви з Кракова, як, наприклад, реакцію проф. Кубійовича, або ж консолідацію української еміграції, довершену ще 22 червня ц.р. у Кракові. . .

Це була б розумна і можлива спроба наладнати краківські непорозуміння зі Львова, тож сенатори прийняли пропозицію з вдячністю і зразу ж таки вирішили звернутися до обидвох сторін з однаковим, офіційним листом.

Інша й набагато небезпечніша була німецька постава, яка з неясної ставала чимраз ясніша і ворожа. Митрополит запитав мовчазного досі Я. Стецька про телеграму до Гітлера у цій справі.

— Я вислав її ще 3 липня військовою поштою.

— А тепер треба ще написати довшу «деклярацію» з виясненням нашого «категоричного імперативу» до урядів різних держав: тих, що ведуть війну з москалями і тих, що її не ведуть, — сказав Митрополит.

— А може треба зачекати на відповідь німецького уряду?

— Я даю свою стару голову за те, що відповіді не буде! — сказав найстарший з усіх Роман Заячківський.

— А я боюся, що замість відповіді, — мовив д-р К. Левицький, — німці так поведуться з Державним правлінням, як це було з урядом Центральної Ради, бо історія любить повторятися. . .

— Я думаю, що нас вони не розженуть, а постріляють! — докинув Я. Стецько.

— Тому робім усе, як і доки зможемо, не оглядаючися на ніщо, — закінчив нараду Митрополит.

На кожному черговому засіданні Ради довелося стверджувати, що ні від німецького, ні від інших урядів, ніякі відповіді не приходили. Натомість до канцелярії Правління зайшов проф. Кох і попросив аудієнції у Голови.

— Я прийшов, дорогий пане Стецько, запросити вас і ще декого з вашого уряду на розмову, яку ви мені свого часу обіцяли. Але я бажав би, щоб при цій розмові був Ваш Митрополит, граф Шептицький. Я вже просив його, щоб наша розмова відбулася у його палаті.

— Чи Митрополит бажав, щоб ми прийшли?

— Так, бо від цієї розмови дуже багато залежить. . .

— Добре, ми прийдемо.

Точно на визначену годину подалися до Митрополичої палати Ярослав Стецько, Роман Шухевич, Микола Лебедь та Іван Равлик. Там уже застали проф. Коха і майора Айкена на коректній розмові з Митрополитом. Не гаючи часу, німці поставили справу дуже ясно:

— Панове, не зважаючи на ваш молодий вік, звертаємося до вас, як до розсудливих людей, що дбають за добро свого народу. Тож, і тільки в нашому власному імені, — поспішив застерегтися Кох, — хочемо вам поради, щоб ви відклали справу вашої державности і творення уряду аж до здобуття Києва. Вам слід здатися на «фюрера», не творити окремої армії, а допомагати німецькій, працею і господарськими засобами. Коли війна закінчиться нашою перемогою, — а ми певні, що йнакше вона й не закінчиться, — то Україна стане такою великопростірною, про яку ви ніколи й не мріяли: по Кавказ і Каспій! . .

Спокійно і так же коротко відповіли українці:

— Дякуємо вам, панове, за щире і ясне поставлення справи. Це краще ніж мовчанка. Проте ми не можемо скористати з вашої поради. Відновлення Української Державности, покищо у Львові, — це вже dokonаний, історичний факт. Його вже заперечити не можна. Щождо армії, то ми вже мали гіркий досвід у нашій історії, коли послушали чужих «порад» і розпустили армію. . . Це зробив був наш прем'єр під час існування Української Народньої Республіки у 1917-1920-их роках. Брак армії, зразу ж на початках нашої самостійности, вирішив її долю: Україну окупувала московська армія. . . Ми, правда, молоді, але вміємо витягнути висновки з трагічної помилки наших попередників, і не можемо її повторяти тепер. . . З другого ж боку, ми не дуже віримо, що німці здобудуть перемогу, коли не рахуватимуться з національними проблемами на Сході. Підкореним народам треба розвалу московської імперії на національні держави, а не творення нової імперії «по Каспій і Кавказ»! . . Тому єдина база для наших переговорів — це суверенність Української Держави з усіма наслідками, що з неї випливають. . .

Німці довго мовчали, споглядаючи один на одного зі знаком запиту в очах. Врешті Кох звернувся до Митрополита:

— Ексцеленціє, згідно з нашою попередньою розмовою, я просив би вас ласкаво допомогти нам переконати пана Стецька і його товаришів про велику небезпеку для його народу, після такої відповіді його представників. . .

Не кваплячися, поволі відповів Митрополит:

— Ви, панове, почули тут те, що вам сказали, як ви самі їх назвали — представники українського народу. Чи я можу бути іншої думки як мій многотрадальний нарід?

Закусивши зуби, німці підвелися, як на команду, з місць:

— У такому разі нам не залишається ніщо інше, як тільки перепросити Вашу Ексцеленцію, що даремне турбували. Добраніч панам! . .

Після відходу німців якийсь час усі мовчали. Врешті забрав слово Я. Стецько, висловлюючи збірну думку:

— Хилимо голови, Владико, перед вашою рішучою поставою! Ми дістали сьогодні добру лекцію, як слід відповідати таким послам і знаємо, як важко зродилося таке рішення. . . І ми теж не могли рішитися на «палення мостів», бо знаємо які можуть слідувати репресії, тож шукали розпучливо компромісової розв'язки. Передучора Лев Ребет мав зустріч із проф. Баером, відомим знавцем міжнародного права. Ребет намагався переконати цю розумну людину про наслідки знехтування національних проблем. Баер сприйняв як правильні його аргументи, але не посмів навіть передати кому слід цю нашу пересторогу. Знову ж Старух переслав декларацію нашого Уряду до німців, через ад'ютанта Ранца й відповіді не діставав. Мали ми ще одну надію: вислали делегацію до головного командування німецької армії у Варшаві, в особах Ріка Ярого, Івана Равлика, Ярослава Явного та Івана Микитчака. Вони бачилися з нашим прихильником проф. Герулісом, який виробив їм побачення з найвищими старшинами. Відповідь була ясна: «Фюрер проти творення Української Держави!» І тому ОКВ — Головна Команда Вермахту, — «не може прийняти до відома Акту 30 червня». . .

— Так-так, наша ситуація трагічна, але не безнадійна, — ствердив бадьорий, як завжди, Микола Лебедь. — Поки ми всі ще на волі, ніщо не втрачене. Проте треба буде послухати доброї ради Климова-Легенди. . .

— От добре, що ви згадали: ним дуже зацікавився Айкен! Ще заки ви прийшли, він хотів мене підійти: «Я дуже хотів би познайомитися з легендарним автором чудових формою і змістом проклямацій про творення української армії, на яких він підписується як «головнокомандувач збройних сил». . . Так улесливо й zarazом іронічно говорив Айкен, але я йому коротко відповів, що його не знаю.

— О, це була б велика здобич для таких Айкенів! Легенда — це завзятець типу хмельничан, якому «море по коліна». . . Але саме він був за тим, щоб зразу всю мережу ОУН перевести у підпілля. «Коли дійде до удару, — казав, — то бодай якась частина залишиться на волі!» Святі його слова! — згадав Р. Шухевич.

— Не маємо іншого виходу й діяти треба негайно. . .

— Щоб ви не робили, — стримував їх Митрополит, — дійте спокійно, не

гарячкуйте, обміркуйте все з усіх боків. Та не забувайте, що мої молитви і Божя ласка з вами. . .

У Львові покищо настала тиша, як перед бурею. Зате з Берліну почали надходити цікаві вістки, які підбадьорювали членів Правління. У Берліні перебував «міністер закордонних справ» Володимир Стахів. Він дуже поважно поставився до свого відповідального становища, робив постійні заходи у німецьких міністерствах та серед дипломатичного корпусу. Державній канцелярії Гітлера він передавав усі листи зі Львова, зокрема ж декларацію Правління, а сам теж редагував і вислав різні «ноти». Уже 3-го липня він розіслав такі повідомлення: «Радієвим шляхом, Український уряд у Львові найменував підписаного надзвичайним уповажненим до уряду Німецького райху і заприятельних з ним держав. Висилаю повідомлення про відновлення Української Держави — німецькому, румунському, японському й італійському урядам як теж урядам тих країн, що приступили до «пакту трьох». І хоч ці листи не зовсім були «протоколярні», та все ж викликали цілу бурю: різні амбасадри, зокрема ж англійська, зверталися до німців зі запитом в цій справі, англійці ж опублікували навіть «документ ч. 138» у цій справі, на який німецьке міністерство мусіло дати відповідь: «Не повідомивши німецької влади, Ярослав Стецько, заступник Бандери, проголосив Український уряд, а себе його головою. ОУН Бандери домінує над іншими українськими групами своєю рухливістю. . . Проф. Кох засудив проголошення Ярослава Стецька і залишив залю із представником вермахту. А тим часом члени ОУН передали це проголошення через львівську радіостанцію. . . Як реакцію збоку Німеччини вжито заходи безпеки супроти Бандери і його співробітників. . . Це саме застосовано і до Стецька. У Берліні ув'язнено Володимира Стахова, щоб припинити його дипломатичну роботу. . .»

Проте ця «дипломатична робота» Стахова ще довгий час непокоїла німців, бо румунський міністер Босий звернувся до державного підсекретаря Бормана з запитанням: «Яка постава Берліну до «Акту 30 червня 1941 р.»?, на яке дістав подібне вияснення, як англійці. Але ще якийсь час амбасадорами до «заприятельних країн» були: Ріко Ярій для Японії, Леонід Мосендз до Словаччини, Григор Барабаш до Румунії й д-р Олександр Бандера до Італії. Усі вони розвивали б напевно успішну зовнішню діяльність, якби даліші події її не перервали. . .

Першою з цих подій було ув'язнення і вивезення зі Львова Голови Правління Ярослава Стецька та секретаря Романа Ільницького вночі 11-го липня 1941 р., а рівночасно у Берліні — схоплення Степана Бандери. Прикрою несподіванкою для двох львівських в'язнів була присутність серед ґештапівців, що їх везли поїздом, українця у німецькому мундирі, інж. Романа Чучкевича.

Незабаром, майже весь Провід ОУН зустрівся на «Монтелюпіх» у Кракові, звідки цілим гуртом помандрував до концтабору в Авшвіці. . .

(Продовження буде)

Оксана РОМАНИШИН

СПОМИН З ПОЛЬСЬКОЇ ТЮРМИ

Після великих процесів ОУН перед польськими судами в 1935 році у Варшаві та в 1936 році у Львові, більшість членів Крайової Екзекутиви ОУН були засуджені на різні терміни в'язниці й відбували свої засуди у різних тюрмах. Провід ОУН в Краю почав наново переорганізовуватися, але в 1938 і 1939 рр. були нові арешти, а при тому і нові «всипи».

Мій брат Ярослав, по львівському процесі ОУН, відбувши присуд ще у слідстві та по врахуванню амністії, що йому належала, вже в грудні 1936 року вийшов на волю, а в 1937 році, на доручення провідника ОУН полк. Євгена Коновальця, нелегально перейшов польський кордон до дальшої праці в ОУН за кордоном. Я мала з братом контакт за посередництвом могого вуйка о. Володимира Чубатого, пароха і декана Шупарки на Борщівщині, який опісля загинув мученицькою смертю на Сибірі в концентраційному таборі з рук московських окупантів. Мій брат Ярослав писав час до часу картки спочатку до Шупарки, а згодом до другого вуйка в Тернополі, теж Володимира Чубатого, і підписував їх дівочим ім'ям та прізвищем, як дочка їхніх знайомих та приятелів.

Факт, що брат Ярослав вирвався полякам з рук, їх дуже розлютив, і тому вони часто докучали нам, родині, ревізіями й допитами. Але 20-го березня, 1939 року, прийшла черга і на мене.

В той час ми жили на селі Глубічок Великий біля Тернополя, бо свою власну хату в Тернополі із-за спеціальних причин ми були залишили. Я звідти поїздом доїжджала до праці у фабриці «Калина» в Тернополі. Цього 20-го березня, 1939 року, як звичайно, я збиралася рано до праці й побачила крізь вікно, як поляною, званою «відногою», двох мундированих, польських поліцаїв урядово, або, як казали, «на остро», себто з крісами на плечах та наложеними на них багнетами і з ремінцем від кашкета під бородою як також один цивільний чоловік прямували до хати, де ми жили. Застукали в двері, всі три увійшли до мешкання та по формальних запитах сказали, що вони мають наказ перевести в нас ревізію. До ревізій ми вже були звикли і це вже не викликавало в нас здивування. Моя мати зорієнтувалася зразу в ситуації, пішла до другої кімнати, зняла зі шафи книжку Д. Донцова «Націоналізм» і заховала за пазуху, а за цю книжку польські суди в той час карали людей до 5 років тюрми. Нам особистого обшуку не робили, бо не було жінки-поліцая, а вони, мужчини, не мали права цього робити — так, що цей доказовий матеріал на суді не попав в їхні руки.

Після ревізії, не знайшовши ніякого доказового матеріалу, я думала, що на цьому справа закінчиться. Але так не сталося. Комендант польсь-

кої поліції Ковальські цього села, якого прозвали «око», бо він любив говорити: «Я мам поліційне око», заявив мені, що «Іменем права Жечи Польші Польські пані єст арештована» (Іменем права Річи Посполитої Польщі пані є арештована), і що вони мене мають відставити до Тернополя.

Дрож пройшов від голови до стіп, а серце стиснув жаль, що моя бідна мати залишиться самою. Але в той же час прийшов промінчик надії: а може лише притримають мене 48 годин і звільнять, бо жодних доказових матеріалів не знайшли. Я зоділася як звичайно, не взяла зі собою нічого додаткового і зі сльозами попрощалася з мамою. Цих двох поліцаїв службово («На остро») відвели мене на залізничний двірець до поїзду. Один ішов переді мною, другий, комендант, позаді мене, а цивільний, представник збірної громади, плентався на самому кінці. Поїздом уже сам комендант поліції Ковальські відвіз мене до Тернополя на комісаріят поліції, що приміщувався при вулиці Міцкевича. Так почалося моє ув'язнення, що тривало аж до часу, коли впала Польша, а Західньо-українські землі окупувала комуністична Росія.

На комісаріяті поліції в Тернополі мене декілька разів переслухували агенти (ми їх звали «хатраками») Менчановські, Таратута, Конопка. Вони закидали мені приналежність до ОУН, випитували мене про брата Ярослава, де він перебуває, чи до нас пише, як перейшов польський кордон і т.д. (вони вже знали, що брат є за кордоном). Випитували про товаришок та товаришів на підставі знімок, які під час ревізії забрали з мого альбому. Я зауважила, що мені показують теж знімки, яких я не мала в альбомі, але я знала, що їх часто робив один старший інженер, який закінчив студії на Чехах, але не працював, а «крутився» в Тернополі, бував в українських товариствах на забавах, і т.д. В мене зродилося підозріння, що від нього вони ці знімки мають і, що він може бути на услугах польської поліції. На допитах я трималася добре, не призналася до нічого, нікого не зрадила, протоколу не підписала і думала, що після цих переслухань мене відпустять до дому, бо жадних доказів на їх закиди не мали.

Одначе так не сталося. Замість того, щоб мене випустити на волю, по 48 годинних переслуханнях мене перевели до суду — до в'язниці, і передали в'язничним властям. При реєстрації у в'язниці дуже брутально поводився комісар Карабаш, а його спеціально злостило те, що я говорила українською мовою, а не польською. Він зареєстрував мене і з люттю сказав: «давати їх нам більше — маємо на них трумни — русини кабани». Ключниця Піщинська відвела мене до в'язничної келії і на ключ замкнулися за мною двері на довший час.

В'язнична келія була величиною може 3 на 4 метрів. Напроти дверей під стіною на бетонівій підлозі лежали т.зв. «сінники» до спання, накриті грубими простиралами та сірими коцями. Ці т. зв. «сінники» були сплетені-зроблені зі соломи з такими гудзами, як у селянських витирачках чобіт від снігу. По лівій стороні була залізна піч з рурою, в якій ніколи не палилося, і «параша», а по правій стороні, високо, одне мале віконце, за-

гратоване, що виходило на в'язничне подвір'я від сторони вулиці 3-го Мая. Зараз коло дверей була поличка-шафка на бляшані миски і ложки, а теж одно ведро з водою. Така була обстановка келії, що приміщувалася на другому поверсі тюрми, в якій треба буде проводити не знати як довгий час. Тюрма в Тернополі належала до одних із найтяжчих, бо це була ізоляційна тюрма. В келії в той час, як мене привели, було 6 жінок різного віку — від 25 до 50 років життя. Я привіталася, сказала «добрий день», деякі мені відповіли українською, а інші польською і вказали на місце під стіною, де було вікно. Мене поінформували про порядок, який тут зобов'язує, а саме, що о годині 5-тій рано будять, о годині 6-тій перевірка-контроль, о годині 8-мій снідання, о годині 12-тій обід, о годині 5-тій по полудні вечер'я, і т.д.

Вони почали розказувати про себе за що кожна тут сидить та подали свої імена. Були там дві циганки за крадіж (вкрали свиню), одна жінка, що хотіла застрілити свого чоловіка (в неї знайшли револьвер як доказ), та за інші повсякденні проступки. Мене не питалися за що мене тут привели, але одна сказала, що «напевно за політику». Я ані не потвердила, ані не заперечила цього, бо не знала з ким я маю до діла. Всі ще були у своїй власній одежі, бо всі ще були у слідстві, тільки на головах мали білі хустини, яку й мені ключниця теж дала. В полудне о 12-тій годині принесли обід. Відкрилися двері, ми взяли свої миски і стали в чергу і нам видали по одній хохлі зупи, звичайної кукурудзяної юшки. Їдження розвозили вже засуджені в'язні з ключниками.

Так почалася рутинна мого в'язничного життя. Рано нас будили о 5-тій годині. Треба було скоро обмитися, зодітися, все почитити й упорядкувати до контролю, що відбувалися о годині 6-ій, на яку приходила ключниця, «пшодовнік» Карабаш або інші. О годині 8-мій видавали снідання: одну хохлю чорної несолодкої кави і кусок хліба-«комісняка», який був як глина та ще з остяками. Після цього снідання гнали нас на працю до чищення і миття тюремних коридорів. Треба було на колінах лізодем мити кожную плитку, щоб блищалася. До 10-тої години треба було все закінчити, бо тоді відбувалася загальна інспекція, на яку, крім ключників, приходив начальник в'язниці, а часом і слідчий суддя Музика. Обід привозили о 12-тій годині — одна хохля якоїсь зупи-юшки, а о 5-тій годині вечер'я — знову одна хохля тої самої зупи, що була на обід. Найкраще було, як нам давали горохову зупу, бо вона була поживніша за всі інші, хоч часто ця зупа була з хробаками, що були в горосі, але ми їх відсували на бік і викидали, а зупу з'їдали. В неділю, спеціально на обід, було «два дання» — зупа-юшка з макаронам, а на друге троха бараболь та ку-сочок м'яса.

Раз, а часом два рази в тиждень виводили нас на в'язничне подвір'я на 15 хвилин на прохід. Теж раз в тиждень гнали нас купатися під зимний туш, що нам, жінкам було дуже тяжко переносити. Найбільшими українжоерами у в'язниці були «пшодовніки» Стоколос, Роттенберг, комісар Карабаш та сам начальник в'язниці. Нас, жінок, «обслуговували»-пилнували дві ключниці — Піщинська і Ковальська — на зміну. Піщинська була строга і брутальна, а Ковальська, вже старша, лагідна й добра.

Добрим був теж ключник Слиш, жонатий з українкою, родину якої ми знали і ще перед моїм ув'язненням зустрічалися. Він був опісля дуже помічним для усіх в'язнів.

Так проходили мої перші дні в польській ізоляційній тюрмі. Я не знала, що діється на світі, і не знала нічого про мою самотню бідну маму. За декілька днів я отримала з дому першу й одиноку посылку-пакунок з одежею і теж дещо з харчів, якими я зразу поділилася з усіми в'язнями келії. Як мені опісля стало відомо, моя мама і друзі подбали про оборону. Адвокат д-р Осип Гринкевич зголосився сам мене безкоштовно боронити. Це була дуже ідейна і шляхотна людина. Я знала всю його родину і вони мене трактували як рідну. Те ж ще заангажовано другого доброго знайомого адвоката д-ра Корінця до помочі, але офіційним оборонцем був д-р О. Гринкевич. Мене ще декілька разів викликали в суді на переслухання та уточнення деяких формальностей, і так йшли ці монотонні дні в'язничного буття.

Приблизно по двох тижнях після ув'язнення, до нашої келії привели Ірку Щ., мою добру товаришку, але по трьох днях її забрали від нас до іншої келії. За декілька днів Стефця-«посмітюшка» (так її тут звали зі симпатією, бо вона вже була засуджена і все була при видачі харчів, а часом забирала і виносила сміття) шепнула мені, що Ірину принесли на ношах дуже побиту до келії, де була Стефця, — її переслухували і тортували на «дефензиві» за «шпигунство». При кінці місяця квітня 1939 р. привели до нашої келії дві жінки-українки — одну старшу вагітну, а другу молоду дівчину. Як я опісля довідалася, старша називалася Замора, а молода дівчина Гандзя Демидась зі села Дичкова коло Тернополя. Їх арештували у зв'язку зі Зваричем, який застрілив польського поліцей в Дичкові. Він не мав завдання вбивати поліцей, але випадково цей поліцей найшов на нього, а за ним, Зваричем, шукала польська поліція за приналежність до ОУН. Поліцей почав стріляти до Зварича і поранив його, той, відстрілюючись, убив поліцей. Поранений Зварич дотягнувся до хати Замори, де йому перев'язано рану. На село Дичків з'їхала карна експедиція, яка перешукала й перевернула ціле село, Зварича знайшли на стриху одної хати і привезли до в'язничної шпитальки, що приміщувалася на цьому самому поверсі, що наша келія, а Замору і Гандзю Демидась, яка була зі Зваричем пов'язана в ОУН, до нашої келії.

В міжчасі теж змінилася і моя ситуація. До того часу мої оборонці д-р Гринкевич і д-р Корінець запевняли мою маму і моїх друзів, що прокуратура не має жодних доказів, лише підозріння («пошлякі»), і що мене скоро повинні звільнити. Але сталося не так. Одної ночі мене викликали знов на переслухання в суді. Ключники запровадили мене до окремої кімнати, де вже були присутні два поліцейські агенти-«хатраки» мені вже знані — Менчановські і Конопка. Почалися нові кількогадинні переслухання, щоб морально і фізично змусити мене признатися до того, чого вони хотіли. Але їм це не вдалося. Мене питали, чи знаю жінку на прізвище Остапчук. Я заперечила, бо такого прізвища такі не знала. Опісля показали мені знимку і питали, чи таку особу знаю. Я теж заперечила, що такої жінки, як на фотографії, я не знаю і ніколи її не бачила, хоч

власне була привезла і доручила мені пакунок з оружжям, який я довгий час переховувала в моїй шафці в «Калині» і передала по призначенню. Тут мушу звернути увагу на помилку, яку сповнив мій провідник, сказавши моє правдиве ім'я та прізвище, а Остапчук не витримала тортур польської поліції й мене «всипала», бо якби була не знала мого правдивого прізвища та імені, то цього не було б. По кількогадинних тяжких переслуханнях ключники відвели мене до келії. Ще раз в цій справі мене переслухували у слідчого судді Музики. Я до нічого не призналася, заперечила всі їхні обвинувачення і жодного протоколу не підписала.

Прокуратор Цембрикевич виготовив акт обвинувачення на основі зізнань Остапчук, обвинувачуючи мене в приналежності до ОУН, за переховування і передавання зброї, за протидержавну протипольську діяльність і т.д. Суд визначив розправу на день 18-го вересня 1939 року. Мали мене судити лише саму, непов'язуючи з ніким іншим, і за це мені грозило найменше від 8 до 10 років тюрми, хоч адвокати потішали і мене, і мою маму, що прокуратура не має жодних матеріальних доказів і може так зле не буде.

В міжчасі моя мати прийшла на побачення до тюрми. Мене запровадили до окремої кімнати переділеної решіткою і нам, мені й мамі, сказали говорити польською мовою. Ми почали говорити українською мовою і в наслідок цього нам зразу побачення перервали і заявили, що якщо не будемо говорити польською мовою, то наше побачення закінчене і більше ніколи побачення не дістанемо. Моя мама і я відмовилися говорити польською мовою і мене відвели до келії, а мама пішла з нічим до дому. Я більше побачення не мала і не могла писати до мами, бо відмовилася писати в польській мові, так, що я не мала контакту з мамою аж до часу, як вже отримала акт обвинувачення, тоді мій оборонець, адвокат д-р Гринкевич приходив до мене і приносив вістки від мами і зі світа. Мені теж заборонили отримувати будь-які посилки-пакунки. Посполиті в'язні з нашої келії отримували посилки, а теж харчові, то часом і мені дещо дісталось з них. Згодом мій оборонець д-р Гринкевич почав до мене приходити частіше, часом два рази в тиждень. Він приносив вістки від моєї мами та зі світа і я ці вістки, часом дуже важні зі світа, передавала нашим політичним в'язням. Він був захоплений моєю поставою та веселою вдачею. Казав, що він ще такого в'язня-клієнта не мав. Він теж передавав від мене і про мене моїй мамі та друзям на волі.

Я теж зжилася з іншими в'язнями нашої келії, які мене полюбили. Вночі я їм оповідала різні історії про фільми, про артистів і т.д. — так, що у випадку потреби, вони мені помагали чим могли.

Проблемою у мене було обмити волосся, бо я мала доволі довгі коси, а в келії не вільно було ані мити, ані чесати волосся. Одинока нагода була тоді, коли нас гнали під зимний туш. Ключниця Піщинська, хоч яка була брутальна, але часом і в неї, як у жінки, сокрушалось серце. Вона розуміла моє положення, а декілька разів було так, що мене викликала з келії, запровадила до окремої кімнати, де вже була для мене тепла вода і кусок мила, і казала скоро обмити волосся. Вона це робила в той час, коли не було когось зі «старших».

Пригадується мені теж такий випадок: раз у місяці травні моя мама приїхала до Тернополя і ходила під в'язницею, думаючи, що може мене побачить на проході на подвір'ю в'язниці. Ключниця Піщинська її побачила, прийшла до келії, викликала мене і сказала, що вона бачила під в'язницею мою маму, яка була сумна та що її жаль моєї мами, дала мені китицю квітів-братків і сказала, що хай ці квіти будуть від твоєї мами. Повернувшись до келії, я роздала ці квіти всім в'язням нашої келії. Ми ці квіти засушили і добре заховали, бо в келії нічого не можна було мати. Ключниця Піщинська через візитирку дивилася, як я буду реагувати на її слова і на квіти. Може це було в пляні в'язничної сторожі мене цим способом заломити — якщо так, то їм і це не вдалося. Я була вдячна цій ключниці за вияв її людяности, але на тому все кінчалося. Вже близько перед моїм назначеним процесом, коли ключниця Піщинська принесла мою одержу і білизну, в яку я мала вбратися на процес, вона мені сказала: «Шкода мені тебе, Оксано, ти маєш характер!». Вона дуже любила ім'я Оксана. Це був останній раз, як я її бачила.

Ключниця Ковальська була старша і лагідної вдачі. Вона багато не говорила і не показувала, але чим могла, то тим нам, в'язням, помагала, щоб Стефця-«посмітюшка» докинула мені та іншим бодай трошки смальцю, чи дала більший кусочок м'яса — якщо в той день щось таке було.

У зв'язку з моїм арештуванням, притримали теж мою тіточну сестру Ірусю Винницьку, тепер Полотнянка, але, не маючи жадних доказів, а навіть «пошляків» — її звільнили; вона теж прийшла до мене на побачення, але тому, що ми почали говорити українською мовою, побачення перервали і закінчили.

Вже проминуло літо, а я чекала на свою розправу та на багато років тюрми і журилася моєю бідною мамою, як і тим, хто нею заопікується?

Циганка, яка мене дуже полюбила, бачила, що я зажурена і не така, як передше, весела, почала мені ворожити і сказала: «не журіться панюсю, ви скоро вийдете на волю». Мене це не дуже розвеселявало, але все таки кидало бодай промінчик надії, бо ануж, вона, циганка ворожка, має в цьому бодай трішки якоїсь рації. У в'язниці була каплиця, де в неділі відправляли Служби Божі. Одинокий раз нас завели до каплиці. Тоді Службу Божу правив о. проф. Липський. Опісля нам казали, що правив о. Пасіка. Нас, політичних в'язнів, більше до каплиці не водили.

Приблизно в другій половині місяця серпня привели до нашої келії Оленку Недзвезьку, тепер Климишин. Пізнати було, що вона мусіла перейти тяжкі переслухання, бо на всіх пальцях обох рук мала рани. Вона перед тим працювала в «Промбанку» в Тернополі. В цій келії ми перебули з нею і Гандзею Демидась до кінця.

Мій оборонець д-р Григкевич ще дальше приходив до мене на побачення і все приносив нові та цікаві вістки від моєї мами та зі світа. Одного разу приніс інформацію, що Рібентроп і Молотов заключили і підписали пакт неагресії між нацистською Німеччиною і комуністичною Росією. Розказував, що всі думають, що скоро буде війна, що не відомо, яка доля

чекає український народ під польською окупацією, а головню нас, політичних в'язнів.

Не довго треба було ждати, бо за тиждень часу, 1-го вересня, 1939 року, почалася війна. Німеччина заатакувала Польщу. У в'язниці ми знали про війну вже того самого дня, бо почули вибухи німецьких бомб, а теж нам про це сказали ключниці Ковальська і Піщинська. За декілька днів з в'язниці випустили всіх посполитих в'язнів, залишили лише політичних: націоналістів і комуністів, як чоловіків так і жінок. Мій оборонець д-р Гринкевич ургував і вимагав у судових властей та в прокуратурі, щоб випустили мене, то прокуратор Цембрикевич йому відповів, що навіть, як він піде на війну на фронт, то він вернеться з фронту на розправу 18-го вересня 1939 року і я дістану найменше 8 років тюрми. («Я вруцем з фронту, а она достане наймней 8 лят»).

Польща валилася під ударами німецької воєнної машини, скоро впала Варшава, польський уряд вже втік зі столиці, а у в'язниці паніка всіх ключниць, ключників, «пшодовнікув» і т.д. Найбільше говорила, і то вже голосно, ключниця Піщинська, проклинала всіх і вся, а мені казала: «с. . . е сине» як могли віддати Варшаву і не оборонити гонору Польщі. Нас в'язнів найбільше турбувало те, що в такому хаосі й безголов'ю в'язнична влада може зробити з в'язнями, а головню з жінками, що захоче; можуть помордувати політичних в'язнів зі злоби і пімсти за те, що їхня держава валиться.

В'язнична сторожа вже майже не дбала про в'язнів. Ці мізерні харчі, які передше давали три рази денно, тепер давали часом раз на день, а було і так, що й нічого не давали, лише одно ведро води. На прохід вже нас не виводили та не гнали купатися під зимний туш і не дбали про чищення коридорів. В келії залишилися лише нас три: я, Гандзя Демидаль і Оленка Недзвезька, бо всіх посполитих вже випустили, а Замору звільнили скоріше до породу бо вона мала відповідати з вільної стоги.

Одної ночі на коритарях ми почули якийсь великий рух. Ми не знали, що діється, але за деякий час усе втихло. На другий день рано, коли видавали на снідання кусок хліба і хохлю чорної кави, ключниця Піщинська сказала нам, що минулої ночі у в'язниці ночував зі своїм почотом маршал Польщі Ридз Сьмігли, втікаючи за кордон, здається до Румунії, при тому не обійшлося для нього і всього польського уряду брутальних прокльонів та визовів, що нас, в'язнів, ще тут тримають, їм кажуть нас пильнувати, коли вже Польща валиться. В такій непевній ситуації пройшло ще декілька днів і аж в неділю 17-го вересня в полудневих годинах ми почули гул моторів великих і тяжких машин та почулися серії зі скорострілів і спорадичні стріли з крісів. Ми вже були певні того, що це воєнні машини і воєнні дії, тільки не знали ще хто зайняв Тернопіль. Згодом рознеслася по в'язниці вістка, що це прийшла московська армія, як про це почали передавати гучномовці з промовою Молотова, що вони «прийшли захищати братів українців, бо польська держава вже впала і залишила населення на призволяще судьби». Таке було формальне оправдання нового окупанта, комуністичної Москви.

Тішилися в'язні комуністи і казали, що прийшли «наші». Для нас, в'язнів націоналістів, витворилася нова трагічна ситуація, бо ми знали, що нас чекатиме в новій ситуації, але були безраді, замкнені на ключ і не могли нічого зробити; ми молилися і здалися на волю Божу. Так пройшла неділя і ніч на понеділок в очікуванні непевного. Рано в понеділок ми почули на коритарях якийсь рух — якусь метушню, але до нас ще поки-що ніхто не приходив. За деякий час заскреготав ключ у замку дерев від нашої келії, відкрилися двері, а в них з'явилася ключниця Ковальська і в поспіху зарядила нам трьом скоро виходити з келії. Ми забрали, що могли зі своїх речей, бо ми і так були приготівлені й убрані ще від неділі, але в поспіху я згубила один мешт і тому боса вийшла з келії. Вона нас повела на діл до підвалля, хоч ми не знали, що там будуть з нами робити. Але на наше здивування ми побачили там наших «хлопців», в'язнів націоналістів, як Голіяд, Грицай, Омелько та інших зі зброєю в руках, та інших наших в'язнів, а між ними теж мою товаришку Ірку Щ. та пов'язаних ключників і «пшодовнікуф»: Карабаш, Стоколос, Роттенберг та інші. Наші друзі розбили магазин зі зброєю, а узброївшись, опанували в'язницю, пов'язали всіх, хто був з в'язничної сторожі, і хотіли з цими польськими в'язничними катами розправитися. Ключницю Ковальську посилали відкривати келії й випускати в'язнів і приводити на діл.

Наші друзі залишили їх в спокою, бо як пізніше ми довідалися й самі побачили, большевики розбили і зовсім знищили домініканський костел та інші будинки, бо в сусідстві впали стріли — це здається польські «стшельци» стріляли.

Відкривши двері в'язниці, ми вийшли на подвір'я, однак нас ділила від волі ще одна брама, при якій вже стояла московська військова стійка й була проблема, як нам вийти на вулицю?

Про це подбали наші друзі на зовні. Вони знали одного українця, який відбув тюремне ув'язнення за приналежність до КПЗУ і мав ще свою виказку. Разом з ним підійшли до стійкових і сказали, що є приказ «партії» випустити в'язнів і показали виказку КПЗУ. Стійкові, не перевір'яючи справи, повірили на слово і «приказ партії», відкрили браму на вулицю і ми всі скоро розбіглися по домах. Була в той час ще стрілянина в місті й Ірку Щ. поранили в ногу. Я короткий час перебула у знайомих і ще цього самого дня перед вечером возом поїхала на село до мами.

Це був понеділок 18-го вересня, 1939 року, і на той день була призначена моя розправа в суді, де прокуратор Цембрикевич «обіцяв» мені найменше 8 до 10 років тюрми, але я вже була на волі. Мені в той час пригадалася ворожба циганки, яка в келії, декілька місяців перед тим, сказала мені, що я вийду на волю. Підлікувавшись і трохи відпочивши, за деякий час, будучи в Тернополі, зайшла я до одних знайомих і застала там ключника Слиша, жінка якого була україною, а її родина приятелювала з моїми знайомими. Він мені розказав, що сталося за цей час, як я вийшла на волю.

Розказував, що за короткий час московське НКВД зорієнтувалося, що в'язнів випущено на волю без відома партії і їхньої згоди, а тому були

люті. Вони заарештували всю в'язничну сторожу, ключників Слиша і Ковальську, ці останні покликалися на посполитих в'язнів і комуністів, якими добрими вони були для в'язнів. В'язні potwierдили, що були добрими і їх звільнили та взяли назад до тої самої праці, тому він знав, що діялося у в'язниці. Казав, що на підставі в'язничних і поліційних документів почали наново арештувати і привозити до тюрми головно українських політичних в'язнів, які вийшли на волю і повернулися до дому, і як їх застали в дома, то зразу арештували. Так попали назад до тюрми Гандзя Демидась, Грицай та інші. Деякі із них загинули в підвалах НКВД, а інші ще каралися довгі роки в концентраційних таборах на Сибірі й там загинули.

Слиш казав, що тернопільська тюрма наповнюється новими в'язнями-українцями і поляками, та що серед них є бувші ключники і «пшодовнікі» Карабаш, Стоколос, Роттенберг, Піщинська, слідчий суддя Музика, прокуратор Цембрикевич, агенти польської поліції Менчановські, Тарату-та, Конопка та інші, а теж і проф. української гімназії українець Верблян, що був на услугах польської поліції. Він учив мене в гімназії і дуже мене переслідував.

За деякий час ми перенеслися до Тернополя і жили в мого вуйка. Я повернулася на працю до «Калини», а чоловік до «Подільської Пасічної Стілки». Та не довго ми там жили, бо хоч я жила вже під зміненим прізвищем, одначе НКВД впало на мій слід. Моя добра знайома пані Садовська одного дня нас повідомила, що бачила список осіб, який залишив був на столі НКВД-ист, що був зайняв її хату, на якому бачила і моє ім'я та прізвище. Ми зразу, ще цього самого дня, залишили мешкання і виїхали з Тернополя на нове місце побуту. Цієї самої ночі, як нам опісля розказував вуйко, впало було НКВД, щоб нас арештувати, але ми в той час вже були в дорозі, шукаючи бодай тимчасового місця перебування. Так почалася наша вже спільна мандрівка з тяжкими пригодами і переживаннями під новою окупацією нашого відвічного ворога, комуністичної Москви.

Хай цей спомин буде в пам'ять і на пошану всім тим моїм подругам і друзям, що для Великої Ідеї — Волі України — каралися і терпіли в польських тюрмах, опісля в московських, а пізніше в німецьких: тим, що загинули тортуровані в підвалах НКВД чи на засланні на Сибірі в московських концтаборах, а згодом терпіли і каралися в німецьких тюрмах і концтаборах і там загинули. Хай цей спомин буде і в пошану тим, що були щасливі і при Божій допомозі пережили всі страхоття окупацій різних ворогів українського народу і живуть в Україні, деякі в укриттю, а теж і тим нечисленним, що живуть у вільному світі й даліше віддають весь свій труд і працю для справи визволення України.

Листопад 1985 р.

Огляди, рецензії

Д-р Б. КУЗЬ

ВШАНУВАЛИ ПОКІЙНОГО ПРОФ. ЮРІЯ ПАНЕЙКА
(У 100-річчя уродин 1886-1986)

Заходами Ректорату й Сенату УВУ відбулося в Мюнхені у четвер 3-го квітня, 1986 р., урочисте відзначення уродин св. п. проф. Юрія Панейка, кол. Звичайного Професора й двократного Ректора УВУ, довголітнього професора Факультету права і суспільно-економічних наук, дійсного члена НТШ і УВАН, видатного науковця в ділянці правничих наук.

Ювілейний вечір започатковано соборною Панахидою за покійних — проф. Ю. Панейка, його братів Василя і Олександра, і сестру Марію, які у свій час у Львові а також і в Мюнхені залишили помітний слід у нашому науковому, культуротворчому і суспільному житті, зокрема на еміграції. Панахиду за спокій їхніх душ відслужили екуменічно в нашому католицькому храмі Пресв. Покрови в Мюнхені — о. Йоаким Джуджар і о. Є. Гарабач в співслужінні з о. Архипресвітером Палладієм Дубицьким, настоятелем місцевої Православної громади.

Ювілейний вечір відбувся в церковній домівці, де зішлися колишні колеги і студенти пок. Професора, а серед них Високопреосв. Владика Володимир, кол. довголітній головний секретар УВУ, члени сенату УВУ — ректор проф. В. Янів, обидва декани — проф. З. Соколюк і проф. Г. Васькович, кол. проф. і ректор УВУ проф. Ю. Бойко з дружиною, вже згадані повище отці, голова ЦПУЕН мгр. А. Мельник, а серед чисельної аудиторії — представники наших установ та організацій.

Святочну зустріч відкрив ректор УВУ проф. В. Янів, який привітав Владика Володимира, деканів і професорів УВУ та чисельну аудиторію (понад 60 осіб), а в цьому числі всесесних отців, представників установ і студентів. В короткому введенні, проф. В. Янів згадав про св. п. проф. Ю. Панейка як відомого науковця й педагога в ділянці адміністрації і адміністративного права, який два рази (впродовж трьох каденцій в рр. 1948-50 та 1961-62) очолював УВУ як його ректор і який значно причинився до розбудови і вдержання УВУ в тодішніх складних повосенних умовах в Баварії.

Ювілейну доповідь про життя й наукову діяльність пок. проф. Ю. Панейка виголосив проф. З. Соколюк, декан факультету права й сусп.-економічних наук УВУ (кол. студент і докторант проф. Панейка). Загальними рисами проф. З. Соколюк накреслив патріотичну родину Панейків, яка в галицькій дійсності під австрійською займанщиною зуміла дати вищу освіту трьом синам і дочці, які пізніше по-різному у своїх ділянках наукових зацікавлень творчо проявлялися в нашому науковому і націо-

нальному житті. Доповідач навів низку родинних споминів, що поруч з проф. Ю. Панейком заторкували також його двох братів — Василя і Олександра, і сестру Марію.

Найстарший з братів, Василь Панейко (1883-1956), був відомим журналістом, родом з Золочівщини, діячем Національної Демократичної Партії, редактором журналу «Молода Україна», співредактором «Діла» і його редактор (в 1912-18 рр.), співредактором «ЛНВ» (1908-14), а в 1919 р. державним секретарем закордонних справ ЗУНР, членом делегації з рамени уряду та її головою на мирову конференцію в Парижі в 1920 р. В 1925 р. був ще редактором «Діла» і ж. «Політика», перед виїздом до Франції, але в 1930 р. відійшов від українського політичного життя. В 1945 р. переїхав до Нью-Йорку, а в 1955 р. до Венесуелі, де в Каракасі помер.

Молодший брат, Олександр Панейко (1891-1950), був професором в українських гімназіях у Львові, Перемишлі і Коломиї; був педагогом-мовознавцем, переливав, з доповненнями, «Правописний словник» О. Ізюмова (1941), за німецьким зразком склав систему української стенографії і підручник до неї — «Українська стенографія» (1912), склав також підручник «Граматика української мови» (1949) і редагував «Куток мови» у львівських часописах.

Сестра Марія Панейко (1889-1975) була також учителькою — однією з кращих учительок-методисток українських шкіл у Львові й околицях, а на еміграції, в Мюнхені, довголітньою співробітницею УМХС.

Проф. Ю. Панейко студював на Факультеті права й політичних наук у Львівському університеті, який закінчив докторатом з права в 1910 році. Свою кар'єру започаткував державним службовцем, дійшовши до становища особистого секретаря тодішнього цісарського намісника в Галичині графа Гуйна. Згодом працював в державній адміністрації Львівського і Краківського воеводств аж до 1926 року. В міжчасі продовжував свої студії в ділянці практичного самоврядування, студював у Швейцарії в 1924 р., де збирав матеріали до своєї габілітаційної праці «Гене́за й підстави європейського самоврядування», на основі якої габілітувався на Ягйлонському університеті у Кракові в 1926.

В 1928 році проф. Ю. Панейко був покликаний на Катедру адміністрації і адміністративного права до Вільна, де став надзвичайним професором. Тут розвинув він свою педагогічну діяльність, був обраний деканом Факультету права і суспільних наук впродовж двох каденцій (1931-2), пізніше, в 1934 р., був іменованим членом Компетенційного трибуналу у Варшаві, а в 1936 році став звичайним професором Віленського університету. При цьому слід би підтвердити, що проф. Ю. Панейко зараховувався до найкращих знавців адміністрації і адміністративного права в Польщі, тому був іменований членом трибуналу, але, як українця, його держали подальше від Львова.

З 1939 р., з упадком Польщі, він переїхав з родиною до Кракова, де продовжував свою наукову роботу і де появилася німецькою мовою його праця «Польське водне і риболовне право» (1943). При кінці війни він переїхав з родиною до Відня. В 1948 році проф. Ю. Панейко переїхав на постійний побут до Мюнхену, де став професором УВУ, і де що цього самого року його обрано Ректором УВУ. Цю функцію виконував він впро-

довж двох каденцій (1948-50). В цьому часі проф. Ю. Панейко значно причинився до правового і статutowого оформлення УВУ, чим забезпечив йому визнання Баварського Міністра Освіти. Проф. Панейко був обраний Ректором УВУ вдруге, після смерті проф. І. Мірчука, і тоді очолював він УВУ на 75 році життя. Проф. Ю. Панейко виховав ряд студентів-правників у віленському і мюнхенському періоді. Він цинив зокрема докторантів своєї ділянки студій і був добрим фаховим дорадником і при цьому вимогливим.

Проф. З. Соколюк дав також загальну оцінку правно-адміністративних праць пок. проф. Ю. Панейка, які появилися польською, німецькою і нашою мовами. При цьому треба згадати, що в УВУ вийшов скрипт «Наука адміністрації і адміністративного права» в 1949 році, але окремі статті і есеї появлялися в часописах і журналах. Окремою книжкою появилася його «Теорія самоврядування», видана УВАН-ом в 1963 році.

Своїми споминами про пок. проф. Ю. Панейка як науковця і дослідника культуротворчих процесів і явищ, поділився з присутніми проф. Ю. Бойко, який дав літературознавчу оцінку — з погляду естетики творчості — його статей і есеїв, що друкувалися в часописах і журналах у Мюнхені, а також і деінде.

Проф. Ю. Бойко накреслив силуетку вдумливого дослідника суспільних і культуротворчих явищ, який присвячував увагу у своїх статтях також визначним постаттям, що причинилися до розвитку людського генія — до розвитку європейської культури, такі постаті, як Гете, Шіллер, Шекспір, Ібсен, Р. Вагнер і інші; проф. Ю. Панейко був великим знавцем історії культури, а його статті, зокрема есеї, на філософічні, літературні й мистецькі теми, були вислідом аналізу явищ окремих культуротворчих епох глибокодумаючим мислителем. Проф. Ю. Бойко висловив погляд, що деякі статті і есеї проф. Панейка треба б видати окремою книжкою, бо вони не втратили своєї вартості.

Ювілейну зустріч колишніх колег і співробітників пок. проф. Панейка, в тому й представників товариств і установ Мюнхенської громади, що віддали світлій пам'яті проф. Панейка в століття уродин, закрив проф. В. Янів, який подякував усім присутнім за гідне вшанування кол. професора УВУ і відомого науковця.

Позитивним явищем у нашому суспільному житті є те, що наша громада зберігає пам'ять про визначних людей, які залишили сліди у нашій науці й культурі, і які дальше живуть серед нас у своїх творах. Такі вечори, у міру можливостей, треба влаштовувати і для інших провідних діячів у їхні річниці. Спомини про їхню діяльність, про їхню творчість, відсвіжують у суспільстві пам'ять про них серед молодшого покоління.
